

BİZİMKİLER DİZİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME:
TOPLUMSAL YAPIDAKİ KÜLTÜREL
İLETİLERİN YAYILMA SÜRECİ VE
TELEVİZYON

Gürsel YAKTIL
(Doktora Tezi)

Eskişehir - 1996

T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BİZİMKİLER DİZİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME: TOPLUMSAL YAPIDAKİ
KÜLTÜREL İLETİLERİN YAYILMA SÜRECİ VE TELEVİZYON

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Korkmaz ALEMDAR

Gürsel YAKTIL

ESKİŞEHİR-1996

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
MERKEZ KÜTÜPHANESİ

ÖZET

Bir toplumsal yapı içinde aracı bir etken olma özelliğine sahip kültür, toplumdaki öğelerin bütünlüğünü sağlayıp, onlara bir kişilik kazandırarak toplumsal bir uyum yaratmaktadır. Bütün bunları yaparken amaç, topluluk üyelerine norm, değer ve rolleri kabul ettiren ve benimseten bir kültür aşılama sürecini de oluşturmaktır.

Bu süreç içinde, birey diğer birçok değişken ile birlikte, kitle iletişim araçlarının da etkisi altında kalmaktadır. Bu araçlar, bireyin, çocuklukta toplumsallaşmak, ergin yaşta da sürekli kültür aşılama sürecinde etkin konumda olmaktadır. Ayrıca toplumdaki hakim ideoloji de bu araçlar aracılığıyla bireylere iletilmektedir. Televizyon son dönemdeki gelişmelerin de etkisiyle, bu açıdan toplumsal yaşamda önem kazanmıştır. Hemen her program çeşidiyle özellikle de dizilerle toplumdaki iletilerin yayılmasında önemli rol oynamıştır. Bu durum toplumumuz için de söz konusu olmakta ve özellikle popüler televizyon dizileri bu konuda öncülük etmektedir. Bu dizilerden en önemlilerinden biri olan Bizimkiler dizisi de yukarıda sayılan özellikler göz önünde bulundurularak inceleme kapsamına alınmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde, toplumsal yapı ve kültür kavramları ve toplumsallaşma sürecindeki önemli öğeler ele alınmıştır. İkinci bölümde, Türk toplumunun yukarıda sayılan özellikler kapsamında bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Üçüncü bölümde, televizyonun toplumsal yapıdaki konumu ve

toplumsal iletilerin yayılma sürecindeki rolü değerlendirilmiştir. Dördüncü ve son bölümde de, yukarıda belirtilen düşünceler doğrultusunda “Bizimkiler” dizisiyle ilgili bir çözümleme yapılmıştır.

ABSTRACT

Culture has an intermediary role in a social structure. To create a social harmony is the main purpose in this position. Culture also gives some thoughts about norm, values and roles to people in the society throughout the socialization process.

Mass media have also important role in the socialization process. Media select items for attention and provide rankings of what is or is not important. They can be defined as means or instruments serving as carriers from a dominant ideology in society to a mass audience. Television is a prevalent medium in the presentation of some norms, values and roles. It provides images and ideas that can have important meaning to all television viewers in all types of programming. Especially, television series have an important role to transfer the social messages. This situation is also same and important in our society. Bizimkiler is the one of the most popular television series that presents so many social messages.

The main purpose in this study was to describe the social messages in the society and Bizimkiler.

In the first chapter, social structure and culture and some important elements in socialization process were defined. In the second chapter, the social structure of Turkey was analysed. In the third chapter, mass media and

television were analysed connected with their roles in the society. In the fourth chapter Bizimkiler was analysed, and compared with the Turkish social structure.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
Amaç.....	5
Sınırlılıklar.....	5
Yöntem.....	6
Çalışmadaki Temel Kavramlar.....	8
I. BÖLÜM	
BİR ARACI ETKEN OLARAK KÜLTÜRÜN	
TOPLUMSAL YAPIDAKİ KONUMU.....	9
A) TOPLUMSAL YAPI.....	9
a) Toplumsal Yapı ve Kültür.....	13
B) KÜLTÜR.....	14
a) Kültürün Tanımı.....	14
b) Kültürün Özellikleri.....	17
c) Kültürün Unsurları.....	20
d) Kültürün Sistemleri.....	23
C) KÜLTÜR ve TOPLUMSALLAŞMA.....	26
a) Normlar.....	30
b) Değerler.....	31
c) Stereotipler.....	41
d) Rol Kavramı.....	49

II. BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN TOPLUMSAL YAPISININ

KÜLTÜREL AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	52
A) TÜRK ULUSAL KİMLİĞİNİN OLUŞUMU.....	52
a) Osmanlı Dönemindeki Batılılaşma Çabaları.....	52
b) Batılılaşmanın Cumhuriyet Cephesi.....	57
B) DEĞERLER STEREOTİPLER ve ROL MODELLERİ	
AÇISINDAN TÜRKİYE'NİN TOPLUMSAL YAPISI.....	67

III. BÖLÜM

TOPLUMSAL YAPIDAKİ KÜLTÜREL İLETİLERİN

YAYILMASI SÜRECİNDE TELEVİZYON.....	80
A) KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ TOPLUMSAL	
KONUMU.....	80
a) Kitle İletişim Araçları-Kültür-İdeoloji.....	85
B) TELEVİZYONUN TOPLUMSAL İLETİŞİMDEKİ	
YERİ.....	90
a) Televizyonun Toplumsal Yaşamda Yer Alışı.....	90
b) Temel Özellikleri Açısından Televizyon.....	93
c) İdeoloji, Kültür ve Değerlerin Sunumu Açısından	
Televizyonun Konumu.....	98
d) Stereotiplerin ve Rol Modellerinin Sunumu	
Açısından Televizyonun Konumu.....	108
e) Televizyon Dizi ve Serialeri.....	114
f) Televizyonun Türkiye'deki Toplumsal Konumu.....	115

IV. BÖLÜM

BİZİMKİLER DİZİSİ İLE İLGİLİ ÇÖZÜMLEME.....	120
A) DİZİNİN GENEL ANLATI ÇERÇEVESİ.....	120
B) BÖLÜMLERİN TANITIMI.....	124
C) BULGULAR VE YORUMLAR.....	140
a) Karakterlerin Ekonomik Düzeyleri.....	140
b) Mesleki Dağılım.....	144
c) Medeni Durum.....	148
d) Karakterlerin Kültürel Kişilikleri.....	151
e) Toplumsal Yapıdaki Kültürel İletilerin Sunumu.....	175
1) Aile Yapısı-Kadın/Erkek Ve Kuşaklar Arası İlişkiler.....	175
2) Toplumsal Yapıdaki Gelişmeler İle İlgili Yansımalar ve Yeni İletiler.....	190
3) Ön Yargılı Yaklaşımlar ve Stereotipler.....	203

V. SONUÇ.....	214
---------------	-----

VI. KAYNAKÇA.....	221
-------------------	-----

GİRİŞ

İnsanın kişiliği, kültür ve toplumsal kurumlar iletişimin birer ürünüdür. Burada önemli olan anlamların diğerleri ile paylaşılmasıdır. Bu bağlamda, son yıllarda kitle iletişim araçları insanların yaşamlarında önemli bir yere sahip olmuştur. İnsanlar, zamanlarını, diğer bireysel etkinliklerinden çok, kitle iletişim araçlarıyla harcamaya başlamışlardır. Kitle iletişim araçları olmaksızın yaşamlarını düşünemez olmuşlar ve hem toplumsal hem de kişisel olarak kitle iletişim araçlarına bağımlı hale gelmişlerdir.

Kitle iletişim araçları içinde en fazla sözü edilen araç ise televizyondur. Televizyon, birçok özelliği birarada barındırması nedeniyle, diğer kitle iletişim araçlarına göre daha etkin kullanılmaktadır. Berger'e göre, televizyon medya rejiminin önemli ve kaçınılmaz bir parçası haline gelmiştir.¹ Aynı zamanda kültür endüstrisinin oluşumunu besleyen ve önemli kitle iletişim araçlarından biri olarak kabul edilen televizyon, hem bireysel hem de toplumsal yaşamda kendini gösteren en önemli bir "kültürel kurum" olarak tanımlanmaktadır.²

Televizyonun bu gelişimi ve öneminin artmasının, kişisel, toplumsal, kültürel ve siyasal gereksinimler sonucu olduğu yaygın bir görüştür.

¹ Arthur Asa Berger. "Bir Terör Aygıtı Olarak Televizyon". Çev ve Der: Yusuf Kaplan **Enformasyon Devrimi Efsanesi**. Rey Yayınları, 1991. s. 33

² Yusuf Kaplan. **Televizyon**. Ağaç Yayıncılık. İstanbul, 1992. 51

Toplumdaki etkili iletişim yoksunluğu da insanları bu araca yöneltmiştir. Televizyon diğer kitle iletişim araçlarından ayrılan pekçok özelliğe sahiptir. Esslin, bu ayrımı, televizyonun sonu gelmez bir akışı olmasına ve bu sayede herkesin istediği an, musluktan akan suyu alması gibi, açtığı televizyonun malzemelerini alabilmesine bağlamaktadır.³ Cazip ürünlerle de giderek diğer kitle iletişim araçlarının izleyicisi de ele geçirilmektedir. Böylece çok fazla beğeni kültürüne seslenerek, toplumsal bir uyum oluşturma görevi de üstlenmektedir. Televizyon büyük bir kitleyi ve bu kitlenin de birçok alt kültür, alt izleyici grubunu kapsadığından, bir program çok fazla sayıda ve değişik özellikteki izleyiciye ulaşmaktadır. Burada değinilmesi gereken önemli noktalardan biri, bu geniş kitlenin egemen ideoloji altında birleşmeleri ve bir diğeri de, programları yapan yapımcıların ve izleyicilerin aynı deneyim ve zaman dilimlerini paylaşmış olmalarıdır. Bu durum, yapımcılar ve alıcı konumundaki izleyiciler arasında ortak bir zemin oluşturmaktadır. Böylece değişik izleyici grupları arasındaki fark da en aza indirilmektedir..

Günümüzün hemen hemen tüm toplumlarındaki en merkezi kültürel dışavurum biçimi ve kurumu olarak kabul edilen televizyon, kendini toplumsal yaşamdan soyutlayamaz; zamanda ve mekanda bağımsız değildir. İzleyicilerin içinde bulunduğu çevreyle, işleyiş süreciyle iç içe geçmiştir. Aynı zamanda da sosyal öğrenmede önemli rol oynamaktadır. İnsanlar, bir bakıma, tesadüfi ve düşünmeden aldıkları mesajların içerdiği sunulanı gözlemek amacıyla tutumsal ve davranışsal örnekleri öğrenir ve benimserler.

³ Martin Esslin. **The Age Of Television**. San Francisco: W. H. Freeman and Company, 1982, s. 36.

Değerler, stereotipler ve rol modelleri ile dolu olan televizyon, insanları, içinde buldukları çevre ve kendi hakkında yeniden düşünmeleri için bir bakıma teşvik eder. Ayrıca, bir kuşaktan diğerine veya toplumun üyelerinden yeni gelenlere bunları iletme fonksiyonuna sahiptir. Bu açıdan televizyon, sosyal bütünlüğü geliştirmek için hizmet eder ve kendi özellikleri doğrultusunda insanların dünyayı şekillendirmesine yardımcı olacak dili oluşturur. Yayılan mesajlar varolan kültürel yargıları ve değerleri yansıtır ve bireyin toplumdaki rolleriyle ilgili algılamaları oluşturur. Televizyonda sunulan, sonuçta toplumsal yapı ve gerçeklik içinde biçimlendirilen güçlerin karşılıklı etkileşiminin bir sonucudur. Televizyon diğer kitle iletişim araçları gibi toplumsal yapıda ve değişimde hakim olan imajları yaratan veya planlayan ileti sistemleri ve sembolleri üretir. Başka bir deyişle de, televizyon çağdaş kültürlerde değişikliği üreten ve varolan değerleri ve normları sürdüren, kültürel bir araçtır.

Türkiye'nin, Osmanlı'dan günümüze kadar uzanan toplumsal yapılanma süreci içinde kitle iletişim araçları hem yansıtıcı hem de yönlendirici özellikleri ile yerlerini almıştır. Özellikle televizyon, 1980 sonrası gelişmelere paralel olarak, toplumumuzda diğer kitle iletişim araçlarından daha fazla yer edinmiş, insanların yaşamlarında yerini almıştır. Televizyonun bu önemini farkedenden toplumsal güçler de bir yandan toplumsal statüyü korumak, diğer yandan da yenilikleri sunmanın önemli bir aracı olduğuna karar vererek televizyona gerektiği hatta bazen de gerektiğinden fazla önem vermişlerdir.

Bir toplumu oluşturan bireylerin düşünce, değer, yargı ve inançların sembol alış-verişi yoluyla olduğu görüşünden yola çıkılırsa, çağımızda bunun büyük bir bölümünün kitle iletişim araçları ile yapıldığı yadsınamaz. Bu durumda da kitle iletişim araçları “Kültürün Taşıyıcıları” olarak nitelenebilir. Bununla birlikte kitle iletişim araçları-kültür-toplumsal yapı ilişkisine bakıldığında da karşılıklı bir bağımlılık ilişkisi içinde oldukları görülmektedir. Gündelik yaşamın ayrılmaz bir parçası ve kültürel aracı olan televizyonda yayınlanan dizilerin toplumsal ve kültürel yapıyı yansıtması, pekiştirmesi ve zaman zaman da biçimlendirilmesi kaçınılmazdır. Bunun Türk Televizyonlarında yayınlanan popüler dizilerde hangi boyutlarda varolduğunun saptanması ve sorgulanması bu çalışmanın sorunu olmaktadır.

Bu bağlamda inceleme kapsamına alınan Bizimkiler dizisi, 1989 yılında yayına başlamış ve halen devam ederek, Türkiye’de en uzun süre yayınlanan diziler arasında hızla zirveye doğru ilerlemektedir. Bizimkiler dizisi, toplumsal yapıyı, toplumsal yapıdaki değişimleri, varolan değerleri, stereotipleri, rol modellerini yansıtması açısından ve izlenme oranlarını gösteren sıralamalarda ve seyirci anketlerindeki, dalında aldığı birincilikler ve popüleritesi de gözönünde bulundurularak bu tezin savunduğu düşünceler boyutunda bir örnek inceleme alanı olarak seçilmiştir.

AMAÇ

Bu tez çalışması, “Bizimkiler” dizisini Türkiye’nin toplumsal yapısındaki kültürel iletiler çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amacı gerçekleştirmek için, çalışma boyunca şu sorular yanıtlanmaya çalışılacaktır:

1- Toplumsal yapı neleri içermektedir? Bu yapı içindeki iletilerin kültürel özellikleri nelerdir?

2- Türkiye’deki toplumsal yapının özellikleri nelerdir? Bu yapı içinde hangi kültürel iletiler yer almaktadır?

3- Televizyon, toplumsal-kültürel yapı içindeki değerler, stereotipler ve rol modellerini yansıması açısından hangi özelliklere sahiptir ve bu konuda üstlendiği rol nedir?

4- Türkiye’deki televizyon dizileri bu yapılanma içinde nasıl bir rol üstlenmiştir? Bir örnek çalışma: Bizimkiler dizisi.

SINIRLILIKLAR

1- Araştırma, Bizimkiler dizisinin 1992-1993 yılları arasında TRT Televizyonu birinci kanalında prime-time’da yayınlanmış bölümleriyle sınırlıdır.

2- Dizi yalnızca içerik açısından incelenecektir. Televizyon yapım yönetim sürecinin özellikleri açısından ele alınmayacaktır.

YÖNTEM

Bu tez betimleyici bir çalışmadır. Kuramsal ve Uygulama bölümlerinden oluşmaktadır.

Kuramsal bölüm, uygulama bölümüne temel oluşturmak üzere, konu başlığı ve alt başlıklarla ilgili kaynak taramasına başvurularak, onların rehberliğinde hazırlanmış üç bölümü kapsamaktadır. Bu bölümlerin verilmesinden amaç, daha sonra inceleme bölümünde yer alacak yorumların dayandığı temelleri ve araştırmacının hangi yaklaşımların ışığında bu tür yorumlara vardığını daha açık bir şekilde ortaya koymak içindir.

Uygulama bölümünde ise, inceleme kapsamında ele alınan bizimkiler dizisinin içerik çözümlemesi, niteliksel bir yaklaşımla ele alınacaktır. Böyle bir yöntemin seçilmesinin nedeni, tek bir dizinin niceliksel çözümlemesinin, araştırmayı subjektif bazı sonuçlara götürme eğilimidir. Araştırmacı, niteliksel bir çözümlemenin zorluğunu da, yorumlarını konu ile ilgili temel kaynaklara dayandırarak ve dizide yoruma kaynaklık eden örnekleri tek tek nedenleriyle vererek gidermeye çalışmıştır.

Bu incelemede, örneklem olarak 1992-1993 yıllarında TRT 1'de pazar günleri prime-time'da saat 19.00-20.00 arası (reklamlar süreye dahildir) yayınlanan Bizimkiler dizisi seçilmiştir.

Araştırmacı saptanan yıllar içerisinde de ikinci bir örneklem grubuna gitmiştir. Burada da ölçüt yeni yayın dönemi olmuştur. Başlangıç, yeni yayın döneminin başlangıç tarihi, bitiş ise o yılın bitiş tarihi olarak saptanmıştır. Böyle bir yaklaşıma dizinin tüm bölümleri incelenip, böyle bir sınırlamanın araştırmacı tarafından sonuca götüreceği saptandıktan sonra varılmıştır. Özellikle de niteliksel bir çözümleme için böyle bir yaklaşım sakıncalı görülmemektedir.

Belirtilen dönemler arasındaki bölümler Dizgeli Örneklem yöntemine göre belirlenmiştir. Bu yöntem, rastgele örneklemin sistematize edilmiş halidir.⁴ Bu çalışmanın başlangıç noktası belirlenmiş ve çalışmanın daraltılmış sınırları içinde, her “n” inci’nin örnekleme alınması yoluna gidilerek incelenecek bölümler saptanmıştır. Başlangıç ve bitiş noktası arasında her yıl için 4 bölüm inceleme kapsamı içinde düşünülmüştür. Her yıl için başlangıç ve bitiş noktasında 13 bölüm vardır. $13:4= 3$ (yaklaşık). Başka bir deyişle başlangıç noktasından sonra her üçüncünün alınması gerekecektir. Buna göre incelenecek bölümler aşağıdaki gibi saptanmıştır:

4 Ekim 1992	“Alman Çivisi”
25 Ekim 1992	“Uyum Çalışmaları”
15 Kasım 1992	“Bayat Lokum”
6 Aralık 1992	“Seçim Heyecanı”
3 Ekim 1993	“Çatı Savaşları”

⁴ Bkz. Aysel Aziz. **Araştırma Yöntemleri- Teknikleri ve İletişim**. Turhan Kitabevi, Ankara 1994. s. 178; Klaus Krippendorff. **Content Analysis**. Beverly Hills, Ca: Sage Publications, 1980 s. 67; Roger D Wimmer ve diğerleri. **Mass Media Research**. Belmont, Ca: Wadsworth Publishing Company, 1983. s. 63.

24 Ekim 1993	“Gizli Düşler”
14 Kasım 1993	“Yirmi İki Ayar”
5 Aralık 1993	“Yılda Bir”

İnceleme aşamasında yardım etmesi amaçlanarak, kuramsal kısımda savunulan görüşler doğrultusunda belirli kategoriler saptanmıştır. Ele alınan bölümler bu kategorilerle sınırlandırılarak incelenmiştir. Bu incelemeye geçmeden önce de, araştırmacı dışındaki kişilere yol göstermesi açısından bölümlerin konuları kısaca, bilgi vermesi hedeflenerek yazılmıştır.

ÇALIŞMADAKİ TEMEL KAVRAMLAR

Çalışmada temel oluşturacak kavramlar Toplumsal yapı, kültür, ideoloji, değer, stereotip, rol modelleri, Toplumsal iletişim, televizyon olarak belirtilmiştir. Bu kavramlarla ilgili açıklamalar çalışmanın diğer bölümlerinde detaylı bir şekilde ele alındığından, tekrar durumuna düşmemek için burada ele alınmamıştır.

I.BÖLÜM

BİR ARACI ETKEN OLARAK KÜLTÜRÜN TOPLUMSAL YAPIDAKİ KONUMU

A) TOPLUMSAL YAPI

19. yüzyıldan sonra belirli bir içerik kazanan “toplum” sözcüğü birçok yerde kısaca “yaşanan ilişkiler bütünü” olarak ele alınmıştır. Görece büyük bir insan topluluğu içindeki kurumlar ve ilişkilerden oluşan yapıyı ve bunların oluşma koşullarını ele alan “toplum” sözcüğü üzerinde önemle durulması gereken nokta da onun “kendisini meydana getiren bireylerin aritmetik toplamı olmadığı”¹ dır.

Sosyal Bilimler Sözlüğü “toplum” sözcüğünü şöyle tanımlamaktadır: “Belirli bir coğrafi bölge üzerinde temel ihtiyaçlarını karşılamak için örgütlenmiş, aralarındaki etkileşim ve iletişimi düzenleyen kuralları ve kurumsal ilişkileri olan, benzerlerinden görece de olsa farklı özellikler taşıyan,

¹ Emre Kongar. *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*. 4. Basım. Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985, s.41.

hem biyolojik hem kültürel olarak kendisini yeniden üretecek mekanizmalara sahip, görece büyük insan topluluğudur”.²

Toplumsal yapı ise bir toplumda yapıyı oluşturan toplumsal kurumlarla bunların karşılıklı ilişkilerinden doğan toplumsal değerlerin etkiledikleri bir bütün olarak tanımlanmaktadır.³ Yasa toplumsal yapının kurucu öğelerini beş bölümde ele almıştır: (1) Morfolojik, ekolojik ve demografik özellikler (2) Teknoloji, öğrenme (3) Bütündeki guruplaşmalar ve aralarındaki ilişkilerin nitelikleri (5) Toplumsal değişimin niteliği.⁴ Kongar da toplumsal yapı ile ilgili üç kavramdan söz eder.⁵ Bunlardan ilki “toplumsal etkileşim”dir. Buna göre toplumu meydana getiren bütün birim ve öğeler birbiriyle etkileşim halindedir. Etkileşim sürecinin yol açtığı bir başka olay “toplumsal yaşamın bütünlüğü”dür. Bütünlük toplumun çeşitli kurum ve öğeleri arasındaki ilişkinin devamıdır. Uzlaşma halinde zaten sağlanan bütünlük çatışma halinde de kuramsal olarak çatışan sınıf ve grupların arasında belli kurallar uygulanarak denge sağlanarak gerçekleştirilir. Burada ortaya çıkan üçüncü öge “toplumsal sınıflar”dır. Her toplumda yönetilen ve yönetenlerin olması toplumdaki sınıfların kaynağı olarak gösterilmektedir. Gerek ekonomik gerekse siyasal çıkar çatışması sınıflararası çatışmaya neden olmaktadır. Çıkar çatışmaları açısından hangi sınıf topluma hakimse toplumsal bütünlük bu sınıfın çıkarlarının yansıttığı değerler tarafından sağlanır.

² Ömer Demir ve Mustafa Acar. *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992, s.358.

³ İbrahim Yasa. *Türkiyenin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunları*. TODAİE Yayınları, Ankara, 1973, s.2.

⁴ a.g.e., s.2

⁵ Emre Kongar. a.g.e., s, 282-285.

Toplumsal yapı ile toplumsal örgütler arasında bir etkileşimden söz edilmektedir. Düzenlilik gösteren insan ilişkilerine karşılık gelen toplumsal yapı, bu özelliğinden dolayı örgütleri etkilemektedir. Toplumun örgütlenmiş durumunu koruyabilmesi için onu çevreleyen öge ve güçler arasındaki etki tepki ilişkilerinin yaygın, sürekli ve tekrarlı olması gerekmektedir. Bunun sonucunda da belirli genel davranış kalıpları, toplumsal biçimlenmeler olmaktadır. Bu biçimlenme ve ilişki süreçleri topluluğa dengesini kazandırmaktadır.⁶ Toplumsal ilişkilerin toplamı insanı vermektedir. İnsanlar arasındaki bu ilişkiler belirli bir amaç güdülerek kurulmaktadır. Bunlar varolan değerlere, normlara ve belirli kalıplara uydurularak kurulan ilişkilerdir. Bu ilişkiler de toplumdaki örgütlerin yapısını etkilemektedir.

Örgüt, bir sistemde yer alan insanların rol ve statülerine göre yapacakları işleri belirleyen, ilişkileri düzenleyen kurallar olarak tanımlanabilir. Bir sistemde iki örgütten söz edilir.⁷ Bunlardan ilki biçimsel örgütlerdir. Burada sistemin etkinliklerinin biçimsel olarak ayarlanması için kurallar söz konusudur. Bu kurallar yazılı nitelik taşır ve iş bölümü , iletişim ağı, otorite, hiyerarşisi gibi şeyleri düzenlerler. İkincisinde yani biçimsel olmayan örgütte ise sistemin gizil amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik etkinliklerle ilgili kurallar vardır. Bir sistemdeki kültürel gereksinmelerle ilgili kurallar, değerler, normlar, duygular ve gereksinmelerin karşılanması için gerekli etkinlikler biçimsel olmayan örgütü oluşturur. Biçimsel olmayan örgüt simgeler dizgesine dayanmakta, kültürel ortam tarafından belirlenmektedir.

⁶ İbrahim Yasa, a.g.e., s.8.

⁷ İbrahim Armağan. Sanat Toplumbilimi. İleri Kitabevi, İzmir, 1992, s.97.

Her toplumsal yapı birçok toplumsal olayı da gerektirir. Toplumsal yapı olayların sadece bir görünüşü bir kesimidir. Bir başka deyişle toplumsal yapılar olayların iskeletleridir. Her toplumsal yapı birtakım durumları ve evreleri içermektedir. Bu, düzende sürekli yenilenerek bir dengeleme oluşturmaktadır. Bu dengeleme çeşitli gerçek ve güçlerin ortamında biçim kazanmaktadır. Bunlar çeşitli kurallar, kurumlar, iş bölümü, sınıflar, örgütler, gruplaşmalar gibi unsurlardır.

Durkheim da toplumsal olaylara şöyle bir açıklama getirir: Bu bağlamda ele alınabilecek toplumsal davranışlar ancak kollektif bilinçle açıklanabilir.⁸ Bu, bireylerin ortak inanç, değer ve duygularının soyut bir bütünüdür. Toplumsal bilinç de diyebileceğimiz bu kavram toplumsal niteliği bakımından yukarıda sayılan kavramların basit bir toplamı ya da sonucu değildir. Toplumsal bilinç kendine özgü nitelikleri, varolma koşulları ve gelişme biçimi ile bireysel bilinçler üzerinde bir baskı mekanizması oluşturur. Bu baskı mekanizmalarının somut toplumsal görünüşleri ise yaptırımlarla desteklenen toplumsal kurumlardır. Bireyler bilinçli ya da bilinçsiz olarak ağırlıklı norm ve değerlerden oluşan toplumsal kurumlara görelî olarak davranırlar.⁹ Parsons da insan davranışlarını ve toplumsal eylemi değerler ve normlara bağlamıştır. Ona göre toplumsal eylemin temelini sistemin yapısı yani değerler, normlar ve modeller oluşturur. Çünkü bunlar kişilikle içleşmiş, toplumda ve kültürde kurumsallaşmışlardır. Kültürel modeller hem kişinin bilincinde hem de toplumun simgesel dünyasında yer alırlar. Değerler de

⁸ a.g.e.,s.81.

⁹ Barlas Tolun. **Toplum Bilimine Giriş**. İkinci Baskı. Kalite Matbaası,1978,s.24.

eyleme yön verir, bireylerin tercih yapmasını sağlar. Toplumsal olgular bireylerarası ilişkilere indirgenir. Kişisel eylemler bireyin tüm davranışlarını belirleyen kalıp değişkenler olarak tanımlanan kategorilere ayrılır.¹⁰

a) Toplumsal Yapı ve Kültür

En geniş anlamıyla bireyler, gruplar ve sınıflar arasındaki ilişkiler bütünü olarak tanımlanan toplumsal yapı, bir değişme sürecinde süreklilik gösteren oluşumlardır. Aynı zamanda toplumsal yapı kurumsal ilişkilerin örgütlenme düzeni ya da içinde biçim kazandıkları çerçevedir. Kültür de toplumsal yapı öğelerine bir kişilik kazandıran ve onları kendine özgü bir birliğe dönüştüren aracı etkidir. Toplumsal kurumlar ancak bir kültür bağlamında somut içerikler kazanır ve kültür aracılığı ile gerçek bir varlık oluşturur.¹¹

Kültür her toplumsal öğede yansımaları bulan bir doku olarak betimlenmektedir. Toplumsal olgular da bir kültür potasında eriyerek içerik ve bütünlük kazanmaktadır. Toplumsal yapılar bir değişme sürecinde süreklilik gösterirler. Kültür de bu süreçte oluşan çeşitli toplumsal biçimlenmelerde yer almaktadır. Her kurum ya da olgu birbirine göre biçim alırken kültüre dayanır. Toplumsal oluşumun dinamik sürekliliğinde yer alan kültür, toplumlar arasındaki çeşitlenmelerin de yaratıcısıdır.

¹⁰ İbrahim Armağan. **a.g.e.**, s.81.

¹¹ Muzaffer Sencer. "Kültüre İlişkin Temel Kavramlar". **Ulusal Kültür**. Kültür Bakanlığı Yayınları. Temmuz,1979/5, Yıl:2, Sayı:5, Ankara,s.6-7.

B- KÜLTÜR

a) Kültürün Tanımı

250' den fazla tanımı yapılan kültür kavramı, iki yüzyıl kadar önce filozoflar tarafından ortaya konmuştur. İlk olarak 1793 basımlı bir Alman sözlüğünde yer almaktadır¹². Sözcük "Cultura" dan gelmektedir ve "sürmek, ekip biçmek" anlamındadır. Fransızlar tarafından "uygarlık" olarak tercih edilen kültür sözcüğü Alman ve diğer Batılıların tanımlarında daha farklı bir içerik kazanmıştır.

Tarih boyunca insan doğal bir düzenden giderek güçlenen toplumsal bir düzene geçmiştir. Doğanın insana dayattığı kısıtlılıkların öz sebepleri fiziki güçlerdir. Toplumdan kaynaklanan kısıtlılıklar ise ahlaki ve psikolojik düzeyde aksetmektedir. Kültür de bu ikinci düzende varlığını daha güçlendirmiştir.¹³ İnsan ilişkilerinin ve insan yaratısının bir ürünü olan toplumsal ortamın oluşmasında temel öge kültürdür. Bu anlamda kültür insanın yaşam savaşında yarattığı herşeydir. İlk başta, insanın doğa ile mücadelesinde yaratmış olduğu maddi ve manevi değerler sistemi olan kültür, günümüz örgütlü toplumlarında insanın hem doğal hem de toplumsal ortama uyum sağlaması için ortaya koyduğu tüm yaratılardır.¹⁴

¹² Abraham A. Moles. **Kültürün Toplumsal Dinamiği**. Çev. Nuri Bilgin. Ege Üni. Edebiyat Fak. Yay. No:21, İzmir, 1983,s.1-7.

¹³ Louis Dollo. **Kitle Kültürü ve Bireysel Kültür**. Çev. Özlem Nudralı. İletişim Yayınları, İstanbul,1991,s.54-55.

¹⁴ İbrahim Armağan. **a.g.e.**, s.195.

Kültürün temel olgusu, insanın kalıcı gruplar halinde örgütlenmesidir. Böyle gruplar belli bir uyumla, belli geleneksel yasa ve törelerle bağlanmıştır. Kültür süreci incelendiğinde her zaman birbiriyle belirli ilişkiler içinde bulunan, başka bir deyişle örgütlenmiş olan, birbiriyle dil ya da başka tür bir sembolizm aracılığı ile ilişki kuran insanların varlığının gerektiği görülür.¹⁵

Malinovski kültürün hem insan elinin eseri hem de insanı amacına ulaştıran araç olduğunu söyler. Bu araç insanın yaşamasının sağlar ve belli bir güvenlik, konfor ve refah düzeyini korumayı olanaklı kılar. İnsana güç verir ve hayvansal organik ihtiyacın ötesinde mallar ve değerler yaratılmasını olanaklı kılar.

Malinovski bu düşüncelerini aşağıda belirtilen maddeler halinde açıklamalar¹⁶:

- Kültür özünde araç olan bir aygıttır; insan çevresinde ve ihtiyaçlarının giderilmesi sürecinde karşılaştığı özel, somut problemleri onun sayesinde daha iyi çözme durumunda olur.
- Kültür bir nesnelere, eylemler ve zihniyetler sistemidir. Bu sistem içerisinde her parça bir amaca hizmet eder.
- Kültür, çeşitli unsurları karşılıklı birbirine bağlı bir bütündür.
- Önemli yaşamsal ödevler çerçevesinde bir örgütlenme söz konusudur.

¹⁵ Bronislaw Malinovski. **Bilimsel Bir kültür Teorisi**. Çev. Saadet Özkol. Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1992, s.70.

¹⁶ a.g.e., s.21-22.

- Kültürde eğitim, toplumsal denetim, ekonomi, bilgi sistemleri, ahlak ve inanç, yaratıcı ve sanatlı anlatım biçimleri gibi bazı etkinlikler vardır.

Kültürün yalın ama çok kapsamlı tanımı Marx tarafından aşağıdaki gibi verilmiştir.¹⁷

“Kültür doğanın yarattığına karşılık insanoğlunun yarattığı herşeydir.”

Sosyal bilimlerde kültür, her toplumun kendisini diğerlerinden farklılaŐtıran düŐün ve eylem modellerinin ve özgül bir anlam erevesi içinde yaratılan ve kullanılan araç ve gereçlerin soyutlanması olarak ele alınmaktadır. Başka bir deyişle kültür “Bireylerce toplumsal yollarla edinilen ve toplumsal yollarla iletilen bir değer, yargı, inanç, simge ve davranış ölçüleri düzeni ve böylece ortaya çıkan geleneksel davranış kalıplarının simgesel ve maddi ürünleridir.”¹⁸ Burada önemli olan belirli bir toplumu diğerlerinden ayıran simgesel roldür. Kültür bir toplumun değerlerini bir bütün halinde ve sistematik biçimde ifade eder.

AŞağıda belirtilen tanım bu düşünceleri toparlayıcı niteliktedir:

“Kültür, tanımlanabilen bir grup insanın birçok inancının, örf-adetinin, etkinliğinin, kurumunun ve iletişim örneklerinin toplam birikimidir.”¹⁹

¹⁷ Bozkurt Güvenç. *İnsan ve Kültür*. Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979, s.97.

¹⁸ Barlas Tolan. *a.g.e.*, s.224.

¹⁹ Charley H. Dodd. *Dynamics of Intercultural Communication*. Dubuque, Iowa: Wm. C. Brown Publishers. Second Edition. 1987, .38.

b) Kùltürün Özellikleri

Herşeyden önce insanı kùltürü taşıyan bir varlık olarak tanımlamak gerekmektedir. Buna bağlı olarak söylenecek, kùltürün tarihsel ve devingen olmasıdır. Toplumun yapısı süreklilik gösterir. Her toplum geçmişinin üzerinde biçimlenir ve kendisinden sonraki topluma da birşeyler aktarır. Burada sürekliliği sağlayan kùltürdür. Kùltür geçmişin kalıtı olarak tarihsel, geleceğe kalıt olarak devingen bir olgudur.

Kùltür öğrenme yoluyla aktarılır. Bu da onun toplumsal bir süreç olmasından kaynaklanır. İnsan çocukluktan başlayarak kùltür öğelerini tanır, onları öğrenir ve tüm yaşamı boyunca süren bir edimi toplumsal kişiliğinin bir parçasıymış gibi benimser. Toplumda kùltürün aktarılması kurumsallaşmıştır ve bu kurumlar kùltür aktarıcısı rolü üstlenir.

Alfred Smith'e göre bizim algılamalarımız öğrenme ve paylaşma sonucu oluşur. Kùltür öğrendiğimiz ve paylaştığımız bir koddur ve öğrenme ve paylaşma da iletişimi gerektirir. Bu açıdan iletişim ve kùltür birbirinden ayrılamaz.²⁰

Kùltür örf ve adetlerin mozayığinden daha farklı bir şeyi ifade eder; davranış öğretir. Zamana, mülkiyete, giyeceğe, yiyeceğe ve benzer şeylere karşı tutumlar hep kùltür tarafından tanımlanır. Kùltür insanlara neyin iyi neyin kötü, neyin güzel neyin çirkin olduğu gibi şeyleri öğretir. Kavramlar, örnekler,

²⁰ Alfred G. Smith. *Communication and Culture*'dan aktaran C.H.Dood a.g.e. s.38.

biçimler ve iletişim davranışlarının hepsi kültürle bağlantılıdır. Kültürü insanları birlikte tutan bir yapıştırıcı olarak da görebiliriz.

Kültürün bir diğer özelliği işlevsel olmasıdır. Kültür öğelerine varlık kazandıran ve onları uzun süre yaşatan işlevsel rolleridir. İnsan bir toplumun üyesi olarak varlığını sürdürmek ve geliştirmek ister. Bu açıdan çevreyle uyum sağlamanın gerekleri uyarınca paylaştığı her türlü bilgi, beceri ve değerlerle nesne ve araçlar kültür kapsamına girer.²¹ Malinovski'ye göre kültür "İnsanın yaşamasını sağlayan ve belli bir güvenlik, konfor ve refah düzeyini korumayı olanaklı kılan, insana güç veren ve hayvansal organik ihtiyacın çok ötesinde mallar ve değerler yaratmasını olanaklı kılan bir araçtır."²²

Kültürün kendi içinde bütüncül olması da bir başka özelliğidir. Her kültürün kendine özgü olmasının başlıca nedeni de bu özelliğidir. Kendi içinde bir bütünlüğü olan kültür , içeriklerinin diğer kültürün içeriklerinden farklı olması yüzünden ancak kendisinin benzeridir. Kültür içindeki kültürel birimlerin aralarında bağıntılı olması yüzünden, belli alanlarda kültürel birimlerde değişimler diğer alanları ve hatta kültürün tümünü etkileyebilmektedir.²³

Değişme kültürün ayrılmaz bir özelliğidir. Hiçbir kültür durağan değildir. Kültürler zaman boyutu içinde doğal çevreye uyum gösterirler.

²¹ Muzaffer Sencer. *a.g.e.*, s.9.

²² Bronislow Malinowski. *a.g.e.*, s.89.

²³ Ünsal Oskay. "Kültürün Özellikleri Ve İçerikleri". *A.Ü. SBF, BYYO Yıllığı*. No: 1, Sevinç Matbaası, Ankara, 1974, s. 281-282

Kültürün bu devingen yapısı herşeyden önce kültürel değişme olayında gözlenir. Her kültürel değişme bir gelişme göstergesi olmasa da, kültürel gelişmelerin ön koşulu olarak değişme gösterilmektedir. Kültürel değişmelerde çeşitli etkenler rol oynamaktadır. Bunlardan biri toplumda etkin ve seçkin konumda olan kişi ya da grupların yarattığı yeniliklerdir. Geçmiş toplumlarda bilgeler, felsefeciler, yasakkoyucular, ozanlar, peygamberler, din adamları, günümüzde ise yöneticiler, aydınlar, kamuoyu önderleri, bilim teknik uzmanları düşünce, eylem ve buluş ve uygulamalarıyla kültür değişimlerinde öncülük yapmışlardır. Bu değişiklikler kimi zaman örnek davranışlar kimi zaman da zorlayıcı yöntemlerle olmaktadır. Çoğunluk tarafından benimsenmesi halinde de bu değişiklikler toplumsal olarak aktarılan bir mirasa dönüşür. Bir diğer etken kültürler arası etkileşimdir. Her toplum bir başka toplumdan belli kültür öğeleri alır. İleri iletişim teknikleri ile ve giderek yaygınlaşan kültür kalıplarıyla sürekli ilişkide olan çağdaş kültürlerin yanında daha ilkel iletişim koşulları içindeki geçmiş toplumlar bile etkileşime kapalı kalmamışlardır.²⁴

Kültürün özellikleri arasında gösterilen bir diğer nokta da onun alt yapıyı pekiştirmesidir. Üst yapı insanları her toplum biçiminde o toplumun alt yapısına uygun olarak örgütlenmeye, doğa ve maddi ortamla ilişki kurmaya yöneltmiş olmaktadır. Diğer insanlarla, toplum içinde bulunduğu üretim biçimine uygun çeşitli sosyal ilişkiler kuran insanlar “üretimlerinin maddi şartlarına” uygun olarak sosyal kişiliklerini kazanırlar. Üretici güçlerin durumu, üretimi; üretim, ekonomik ilişkilerin formunu; ekonomik ilişkilerin formu ise bireylerin sosyal kişiliklerini yani inançlarını, tutumlarını, davranış

²⁴ Muzaffer Sencer. a.g.e., s.35-36.

kalıplarını, değerlerini, düşüncelerini v.b. belirlemekte ve bunlarla ilgili kurumlar yaratmaktadır. Kültürün üst yapı içinde yer alan bölümü toplum içindeki hakim üretim tarzının pekiştiricisidir. Çünkü insanı bu üretim tarzının gereği olan sosyal ilişkileri benimsemeye yöneltirler ve böylece toplumdaki üretim tarzının etkinliğini arttırırlar. Kültürün toplum içindeki bireyleri belli bir sosyal yapıya katması, bireylere belli bir sosyal yapının değerlerini, inançlarını, davranış kalıplarını benimseterek olmaktadır.²⁵

c) Kültürün Unsurları

Kültürel tarih, kültürel kişilik, maddi kişilik, maddi kültür, rol ilişkileri, sanat, dil, kültürel istikrar, kültürel inançlar, kültürel içe dönüklük, sözsüz davranışlar, uzamsal ilişkiler, zaman, onay-ödül ve düşünce örnekleri kültürün unsurlarını oluşturur.²⁶

Kültürel tarih, grup ve bireysel davranış normları hakkında bir fikir oluşturur ve bir kültürün üyeleri tarafından paylaşılan bir çok tutumu açıklar. Kültürlerin kendi tarihlerini, miraslarını ve geleneklerini anlattığı değişik yollar vardır. Bir grubun kültürel tarihi, sosyal devamlılığı ve kimliği oluşturur.

Tarihle yakından ilişkili bir diğer unsur kültürün genel karakteridir, onun kişiliğidir. Başka bir deyişle, kültürler bütün bir grup için genişletilebilecek kişisel davranışlarda benzer belli sosyal özellikleri barındırır.

²⁵ Ünsal Oskay. a.g.e., s.287-290.

²⁶ Charley H. Dodd. a.g.e., s.40.

Kültürel kişilik bireylerarası ilişkileri ve davranışları da etkiler.

Maddi kültür, kültürün önemli bir parçası olmakla birlikte herşeyin açıklanmasına yetmez. Yiyecek, giyim, teknoloji gibi şeyleri içerir.

Rol ilişkileri kültürün diğer bir unsurudur. Bir kültürün üyelerinin umulan davranışları rol olarak tanımlanır. Her rol için söylenmiş fakat umulan kültürel kuralların uygunluğu içinde iletişim kurulur.

Bir kültürün artistik anlatımı da kültürün o anki durumunu ve temasını yansıtır. Bir kültürün artistik açıklamaları o kültürü görme ve anlamada bir nevi anahtar deliği görevini görür.

Dil ve onun kategorileri gerçeği süzgeçten geçirdiği, fikirleri biçimlendirip gerçeği linguistik sistemin çizdiği ve sınırlandırdığı biçimde organize ettiği için dil ve kültür arasındaki ilişki önem kazanmaktadır.

Kültürler yenilik getirici veya direnen olarak tanımlanır. Tarihsel ve geleneksel nedenlerden dolayı bazı kültürler “meyilli”dir, bazıları ise değildir. Burada iki durum karşımıza çıkmaktadır: kültürel değişmezlik ve değişme.

İletişim yoğun olarak algılamaya bağlıdır. Bizim algısal referans çerçevemiz bilginin geçtiği bir ekran gibidir. Kodlarımız bu referans çerçevemizin süzgecinden geçmek suretiyle olur. Gerçekle ilgili değişik yorumlarımızı, dünyaya ve evrene bakış açımıza ve belirli inançlarımıza bağlı

olarak yaparız. Değerler ve kültürel temalar her kültürün önemli unsuru olan inanç sistemini oluşturur.

Bir diğer unsur olan kültürel içedönüklük bir grubun veya bireyin diğer grup veya birey üzerindeki üstünlüğünü yansıtan tutumlarıdır. Temelde yatan, “biz” e karşı “onlar” dır. Tanım olarak: “Kültür taşıyıcısı olan bireylerin kendi kültürleriyle aynılaşıma, başka kültür öğelerine karşı yabancılaşma eğilimi” dir.²⁷ Her toplumsal grup kendi yaşam biçimini doğal ve en uygun yol sayar. Yabancı değer ve davranışlar salt yabancı oldukları için kuşku ve tepkiyle karşılanır. Etnosantrizm, savaşımlara, yönetimi elden almaya, düşmanca negatif davranışlara neden olur. Yüksek etnosantrizm negatif stereotipler oluşturur.

Birçok araştırmacının ortak olduğu nokta, bir kültürün sözsüz iletişim sisteminin çok güçlü bir iletişim sistemi olduğudur. Kültürlerarası sözsüz davranışlar arasındaki farklılıklar, kültürler arasındaki iletişimde bozulmalara neden olur.

“Alan” ın kullanılması kültür içindeki sözsüz iletişimin bir parçasıdır. Uzamsal ilişkiler, iletide bulunanların arasındaki alanın bireylerarası kullanımına karşılık gelir. İletişim araştırmalarının çoğunluğu alanın ilişki boyutlarının altının çizer; rollerin algılanması, duyguların algılanması, niyetlerden sonuç çıkarma ve kişilik hakkındaki genellemeler gibi.

²⁷ Muzaffer Sencer. a.g.e., s. 47.

Zaman da kültür içindeki sözsüz iletişimin bir kategorisini oluşturur. Zamanla ilgili görüşümüz kültürümüzle ilişkilidir.

Her kültürün başarı ve başarısızlıkla ilgili normları vardır. Onay veya ödülün var olduğu ilişkiler, kültürel sosyal sınırlar içindedir. Neyin onaylanıp neyin onaylanmayacağı kültürle bağlantılıdır.

Kültürün unsurlarının sonuncusu da kültürün düşünce örneğidir. Bu da bir kültürel grubun karar vermede, mantıksallaştırmada, gerçeğin doğası ve kavramsal aşamalardaki görüşleridir.

d) Kültürün Sistemleri

Kültürler çeşitli sistemleri barındırırlar. Kültür alanları en küçüğünden en büyüğüne kadar geniş bir sistemler sırası gösterir. Bunlar ekonomik sistemler, akrabalık sistemleri , sosyal kontrol sistemleri, politik sistemler, sağlık yönetimi sistemleri, güzel sanatlar sistemleri ve dini sistemler olarak sayılabilir. Bu sistemlerin anlamları, değerleri, kuralları büyük bir çoğunlukla tutarlı bir ideolojik bütün altında birleşmişlerdir.²⁸

Birçok kültürde parayla ilgili ekonomik sistemler hakim rol oynarlar. Ekonomik sistemler yalnızca çeşitli ekonomik değişme yöntemlerinden oluşmaz. Aynı zamanda mülkiyet sahipliği ve kullanımını da içerir.

²⁸ İbrahim Armağan. a.g.e., s.208-213; Charley H. Dodd. a.g.e.,s.49-54.

Bir aileyi çevreleyen biçimler ve kurumlar kültürden kültüre farklılık gösterir fakat ailenin varlığı kesin ve evrensel bir nitelik taşır. Araştırmacılar ailenin belli bir kültürel grubun isteklerinin karşılanmasında işlevsel olarak hizmet ettiklerini söylerler. Aile iki temel sınıf altında tanımlanmaktadır. Bunlardan ilki anne, baba ve kardeşlere karşılık gelen çekirdek ailedir. İkincisi de çekirdek ailenin yanısıra büyükanne, büyükbaba, amcalar, halalar, teyzeler, kuzenler ve benzeri akrabalarından oluşan geniş ailedir. Aile kavramı mutlaka bir evliliği gerektirmektedir. Değişik aile tipleri topluluk içi veya dışı evlenme gibi durumlara göre değişik ad ve nitelik kazanır. Akrabalık sistemleri ayrıca otoriteye göre de tanımlanabilir. Erkeğin veya kadının otoritesinin görüldüğü örnekler vardır. bunlar da tanımlamayı kolaylaştırmak için değişik adlar alırlar.

Evrensel olarak toplumlar resmi veya resmi olmayan düzeyde değişik yönetim örgütlenmelerine sahiptir. Resmi düzeyde yönetimler politik devralma, geçmişten kalan haklar, seçim, oybirliği veya kendi kendini atama gibi yöntemlerle oluşturulur. Güç, statü ve liderlik de varolan özellikler içinde yer alır. Çeşitli kültürel gruplarda bazı liderlerin doğa üstü güce de sahip olduğu düşünülür. Bunun yanında ayrıca bir politik organizasyonda geleneksel liderlik de sözkonusudur. Buna ek olarak biçimsel olmayan düşünce liderliği de vardır. Hemen her kültürde insanların gidip bilgi ve tavsiye aldığı kişiler vardır. Bunların resmi liderler olması gerekmemektedir. Gerçekte birçok resmi liderin resmi olmayan bu kişilerden etkilenebildikleri de görülmüştür.

Hemen hemen bütün kültürler normların ve yasaların ihlali ile ilgili bazı yöntemlere sahiptir. Kültürün diğer sistemleri gibi sosyal kontrol de belirli kültürel koşullar sonucu oluşur. Sosyal kontrolün kültürel yöntemlerinin değerlendirilmesi her kültürün kendi perspektifinden incelenmesine bağlıdır.

Sağlıkla ilgili kavramlar da kültürlere bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Bazı kültürlerde yeni buluşları barındıran hastaneler ve tıbbi klinikler sözkonusu iken, bazılarında modern yöntemler ve geleneksel yöntemler içiçe geçmiştir.

Her kültürdeki eğitim sistemi de farklılık gösterir. Bu farklı eğitim sistemlerini anlamak önem kazanır.

Dini sistemler tatilleri, seremonileri, ibadet yerlerini, normlar gibi şeyleri içerir. Bir kültürdeki aşırı dindarlıkla ilgili unsurları tanımak yalnızca kültürel hataları önlemez aynı zamanda makrokültürel kavrayışları, kültürel inançları ve kültürel değerleri de etkiler.

Sanat olguları da kültürel sistemler içinde bulunur. Sanat olguları içerik, üslup, amaç veya işlev yönünden değişik gruplara ayrılır. Bunlar hemen bütün kültürlerde ve aynı kültürün bütün dönemlerinde bulunur. Hemen bütün kültürlerde egemenlik zamana bağlı olarak bir sanat biçiminden diğerine kayar. Her sanat biçimi belirli bir zihniyet, belirli bir kişilik ve kültür tipini yansıtır.

C) KÜLTÜR VE TOPLUMSALLAŞMA

Her kültür bir uyum yaratmak, yeni rol ve davranış modellerinin temelinde yatan norm ve değerleri topluluğun tüm üyelerine kabul ettirmek ister. Uyum bir kültür aşılama sürecinde sağlanır ve sürdürülür. Bunun amacı topluluk üyelerine norm, değer ve rolleri kabul ettirmek ve benimsetmektir. Böylece her üye benimsediği kültür tarafından bir kişilik kazanır. Bu temel kişilik bireysel kişilikler için bir destek görevi görür. Bir kültürün aşılması yoğun olarak ergin yaş öncesi daha az yoğun olarak da ergin yaşta olmaktadır. Bunlardan ilk aşama toplumsallaşma kavramına girmektedir. Diğeri ise sürekli kültür aşılama olarak tanımlanmaktadır.²⁹

Toplumsallaşma kavramına antropolojik açıdan yaklaşan görüşe göre birey içinde bulunduğu kültürü öğrenir ve davranışlarında bu kültürü yansıtır. Kroeber, Malinovski, Edward Sapir gibi araştırmacılar toplumsallaşma sürecinde toplum kültürünün bireye, bireyin kalıtımsal oluşumunun da etkisiyle aktarıldığını söylemişlerdir.³⁰ Bu görüşe göre her kültür diğerinden farklıdır. Dolayısıyla kişilik gelişimi, cinsiyetle ilgili roller, çocuk yetiştirme gibi olguların kültürler arası bir genelliği yoktur. Bunlar kültürden kültüre değişir. Toplumsallaşma konusunda temel alınan bir yaklaşım da öğrenme ve davranış kuramıdır. Bu yaklaşıma göre toplumsallaşma , sürdürülen düzenlerin bir etkisi ve ileride olması istenen düzenlerin bir nedenidir. Böylece toplumsallaşma,

²⁹ Maurice Duverger. *Siyaset Sosyolojisi*. Çev. Şirin Tekeli. Varlık Yayınları, İstanbul, 1975, s. 145-147.

³⁰ Aysel Aziz. *Toplumsallaşma ve Kitleleşme İletişim*. A.Ü. BYYO Yayınları, No:2, Ankara, 1982, s.12-14.

yerleşik yapıyı ve toplum üyelerinin kişiliğini etkilemekte, kültürün bütünleştiği bir işleyiş olmaktadır. Kişilik, kültürün hem sonucu hem nedeni olarak ara değişken niteliği taşımaktadır. Kısaca birey toplumdaki kültürü öğrenme yoluyla almakta, bunu davranışlarında göstermekte ve kendinden sonraki toplumu da bu yolla etkilemektedir.

İnsan dünyaya gözünü açtığı andan itibaren çevresindeki varlıklarla ilişki içine girer. Bu varlıklardan en önemlisi de diğer insanlardır. Çocuğun toplumun bir bireyi haline gelmesinde en büyük ağırlığı taşıyan etken “toplumsal ilişkilerin kurulmasını öğrenmesi”dir.³¹ Bu süreç toplumsallaşmadır. Çocuk kurduğu ilişkiler sonucu toplum içinde varlığını nasıl sürdürebileceğine ilişkin bilgileri başka bir deyişle toplumsal yaşama uyumu etkin biçimde öğrenir. Toplumsal ilişkiler doğumla başlayıp ölümle sona erdiği için toplumsallaşma da yaşam boyu devam eden bir süreç olarak düşünülebilir.

Toplumsallaşma özünde bir öğrenme sürecidir. Ancak toplumsallaşma kişinin standart bir toplumsal kalıba göre biçimlendirilmesi anlamına gelmektedir. Süreç boyunca bireyler birbirinden farklı etkenlerle karşı karşıya kalırlar ve bunlara da farklı biçimde tepki gösterirler, kendilerine özgü davranış kalıpları oluştururlar. Bireyler bazı yönlerden benzer özellikler kazanırken başka yönlerden tümüyle farklı niteliklere bürünürler. Böylece de bireyler yer yer farklılık gösteren düşünce, değer ve davranışa sahip olabilirler.³²

³¹ Barlas Tolun ve diğerleri. *Sosyal Psikoloji*. Adım Yayıncılık, Ankara, 1991, s.5.

³² a.g.e., s.5-6.

Mucchielli'ye göre bir toplumda, birbirinin aynısı ya da yeterince benzeyen kültürel koşullar bütünü toplumun bütün üyeleri arasında “şeyleri” aynı şekilde görme, bazı tipik durumlarda aynı davranma özelliği yaratmaktadır. Aynı kültürce yeterince aşılınmış bireylerin ortaklaşa paylaştığı bu türde bir kültürel kişilik temel kişilik terimiyle adlandırılır. Temel kişilik bir toplumun üyelerine özgü ve bireylerin kendi özel durumlarıyla süslediği bir yaşam tarzı şeklinde kendini gösteren özel bir psikolojik biçimlenmedir ve bu biçimlenme bireysel karakter çizgilerinin içinde gelişir.³³ Mead da bir kültürdeki insanların farklılığının kültürün onlara farklı roller yüklemesinden ileri geldiğini söyler. Kültür bir grubun tüm öğrenilmiş davranışlarını içermektedir. “Yenilik yaratıcı davranış” ise bireyin, kültürünü kendine özgü bir biçimde yorumlamasıdır. Temel kişilik kuramları ulusların aynı kültür etkisinde yaşayan insanlardan oluştuğu gerçeği ile birleştiğinde “ulusal karakter” kavramı ortaya çıkmaktadır.³⁴

Toplumsallaşma sürecini, politik alandaki pratiklerinden ve davranışlarından hareketle, birey ve toplum arasındaki ilişkilerden kaynaklanan sembolik bir kodun bozulması olarak tanımlayan Percheron bazı sonuçlara ulaşır. Buna göre:

(1) Toplumsallaşma etkileşimsel ve çok yönlü bir süreçtir.

Toplumsallaşma ile toplumsallaştırıcılar arasında etkileşimi içerir, sabit değildir.

(2) Toplumsallaşma öncelikle bir değerler, normlar ve kurallar

³³ Alex Mucchielli. *Zihniyetler*. Çev. Ahmet Kotil. İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s.14-15.

³⁴ Barlas Tolun ve diğerleri. *a.g.e.*, s.122-123.

- naklinden ibaret olmayıp, belirli bir dünya görüşünün gelişimidir.
- (3) Toplumda çeşitli toplumsallaştırıcılarla varolan veya geçmiş etkilerin sürekli yapılandırılmış bir ürünü olan gizli bir toplumsallaşma vardır.
- (4) Toplumsallaşma sembolik bir kodun yavaş yavaş ve dereceli bir inşasıdır. Bu kod şu veya bu şekilde davranmayı sağlayan bir referans ve gerçeği değerlendirme sistemidir. Toplumsallaşmak, bir gösterileni onu temsile yarayan gösterenler sayesinde temsil etmeyi öğrenmektir.
- (5) Toplumsallaşma bir özdeşleşme, başka bir deyişle kimlik inşa etme sürecidir. Toplumsallaşmak, birtakım gruplara aidiyatı üstlenmek, başka bir deyişle farkında bile olmadan davranışı yönlendirecek tutumlara kişisel olarak sahiplenmektir.³⁵

Inkeles ve Mriion Levy'e göre de toplumsallaşma hiçbir zaman tam anlamıyla gerçekleşmez. Sözkonusu olan yeterli toplumsallaşmadır. Başka bir deyişle birey kültürel kalıpları topluma bir ölçüde uyum yapacak kadar öğrenir. Yeterli toplumsallaşma ile birey, yaşadığı toplum yapısının ona yüklediği rolleri yerine getirebilecek kadar kültürü özümsemiştir. Özellikle toplumsal geçiş dönemlerinde, normlar arasında birtakım çatışmalardan söz edilebilir. Bu, bireyin hangi standartlara yöneliceğini seçmekte bazı zorluklarla karşılaşma sorununu doğurur. Belli bir kültürün etkisindeki insanlarda ortak kişilik özellikleri görülmesine karşın herkesin birbirinden farklı olmasının

³⁵ Aktaran: Nuri Bilgin. *Sosyal Bilimler Kavşağında Kimlik Sorunu*. Ege Yayıncılık, İzmir, 1994, s.119.

nedeni bu etkenlere bağlanmaktadır.³⁶

a) Normlar

Bireyler toplum içinde yaşamlarını sürdürürken belli kurallara ve toplumsal beklentilere uymak zorundadırlar. Bu kural ve beklentiler “norm” olarak adlandırılmaktadır.

Norm hem büyük bir çoğunluğun uyduğu bir davranış kuralını, hem de kültürel modele göre uyulması gereken ama her zaman uyulmayan bir davranış kuralını ifade etmek için kullanılır. Bir normun ait olduğu kültür sistemi içinde bir değer taşıması, hem ona uyulması gerektiği yönünde bir inancın bulunması, hem de çoğunluk tarafından ona uyulmasıyla olur.³⁷

Normlar üç özellik göstermektedir: (a) Belirli toplumsal bir durumda davranışın ne olması gerektiği konusunda görüş birliği. (b) Davranışın ne olacağı hakkında grubun üzerinde anlaştığı bir beklenti. (c) Beklenen davranış yapılmadığı zaman herkesin ceza verileceği üzerinde anlaştığı bir tepki.³⁸ Normlar böylece belirli durumlarda nasıl davranılması gerektiği hakkında yol göstericiliği olan ve beklenen davranış yapılmadığı zaman ceza verici bir tepki doğurarak yaptırım gücü yaratan kurallar olarak tanımlanabilir.

Norm kavramı yüküm kavramına dayanmaktadır. Birey normları buna

³⁶ Aktaran: Barlas Tolan ve diğerleri. *a.g.e.*, s.120.

³⁷ Maurice Duverger. *a.g.e.*, s.116-117.

³⁸ Doğan Cüceloğlu. *İnsan ve Davranışı*. Remzi Kitabevi. İstanbul, 1992, s. 546-547.

kendisini yükümlü hissettiği için uygular. Normlara uymayı açıklayan bu yükümlülük duygusu normlara eklenmiş olan yaptırımlardan çok onlara atfedilen değer sonucudur. Yaptırım norma uymanın ya da karşı çıkmanın doğurduğu bir sonuçtur. Toplumsal bakımdan düzenlenmiş olan yaptırımlar, yaygın toplumsal yaptırımlar ve psikolojik yaptırımlar olmak üzere üç tür yaptırım vardır.³⁹ İki hukuksal yaptırımları içerir. Mahkemeler, yargıçlar, polis gibi kişiler kararlara uyulmasının sağlayacak yetkilere sahiptir. Burada hukuk ve siyaset içiçe girmiştir. İkinci tür yaptırımlar araya birtakım kurum ya da otorite girmeksizin doğrudan grubun kendisi tarafından uygulanır. Grup üyelerinin en çok kitle halinde giriştikleri bir müdahale söz konusudur. Üçüncü tür yaptırımlar da ikinci tür gibi kendiliğinden ve düzenlenmeksizin uygulanır. Ancak burada kişinin kendi kendine bir uygulaması söz konusudur. Bu da toplumsal bir olaydır. Çünkü bu aşamada insanlar ortak normlara uymuş ya da bunları çiğnemiş durumda olma hissini duyarlar.

Böylece normlar, toplum içinde, bireylerle bireyler, bireylerle gruplar, bireyler veya gruplarla doğa arasındaki ilişkileri veya insanların yapacakları bir eylemi tanımlamaktadırlar. Bir bakıma davranışlara rehberlik etmektedirler.

b) Değerler

Değerler, “değerler”, “yaptırımlar”, “örgütlenmeler” ve “araçlar” sıralamasını içeren hiyerarşik yapıda en yüksek noktada yer alırlar. Değerlerdeki değişme diğer kategorilerdeki değişmeyi de beraberinde getirir.

³⁹ Maurice Duverger. a.g.e., s.119-120.

Değer örnekleri, toplumun sınırlarını tanımlamaktadır. Bu örnekler veya toplum bir karmaşa içinde olsalar bile tanımlanmaları kolaydır.

Değerler terimi ilgilere, memnuniyetlere, hoşlanmalara, tercihlere, görevlere, ahlaki zorunluluklara, arzulara, isteklere, gereksinmelere, nefretlere veya buna benzer şeylere karşılık gelebilir. Başka bir deyişle değerler, büyük ve farklı davranışlar evreninde bulunurlar.⁴⁰

Sosyal bilimler literatüründe yaygın olarak kabul edilen tanımlar “arzu edilen” kavramı etrafında birleşmektedir. Daha geniş bir görüşe göre iyi veya kötü ya da insana özgü herhangi birşey değer olabilir. İnsanlar çevresindeki şeyleri iyi veya kötü, doğru veya yanlış, kötü huylu veya faziletli gibi nitelendirmelerle değerlendirebilirler.

Her kültür bir değer sistemi olarak nitelendirilir. Herhangi bir davranışa bir değer atfetmek, o davranışı iyi-kötü, haklı-haksız, güzel-çirkin, uygun-uygunsuz kategorilerine göre bir sınıfa koymak demektir. Bu tür kavramlar da bir topluluktan diğerine değişmektedir. Her topluluk belli bir dönemde bu tür görüşlere sahiptir ve onları birbirine oranla derecelendirerek sınıflandırır. Bu bütün, bir değer sistemi meydana getirir.⁴¹

Değerlerin ulaşılması gereken hedefleri temsil ettiği yaygın olarak

⁴⁰ Robin M. Williams. “Values: The Concept of Values”. *The International Encyclopedia of The Social Sciences*. New York: The MacMillian Company and The Free Press, 1982. s. 283.

⁴¹ Maurice Duvarger. *a.g.e.*, s. 121.

kabul edilen bir görüştür. Ayrıca bireylerin çevrelerindeki nesne ya da olayların bireyler için ifade ettiği faydalar olarak da görülmektedir. Değerler, ulaşılmak istenen ideal durumlar veya hedefler olunca soyut bir kavram olmaktadır. Değer sistemi bu ideallerin ya da değerlerin birey için ifade ettiği önem derecelerine göre sıralanmaları ile ortaya çıkar.

Selnow değerleri bir insanın toplam inanç sisteminin merkezinde yer alan soyut idealler olarak görür.⁴² Sosyolojik anlamda değerler grubun veya toplumun, kişilerin, davranış modellerinin, amaçların ve diğer sosyo kültürel şeylerin önemlerini irdeleyen ölçütler olarak görülür. Değerlerle ilgili sosyologların yaptığı bir başka tanımlama da değerlerin açıklanmış beğeni dizgelerinden çıkarılan ve arzuya değer şeyleri belirten kavramlar olduğudur. Bu tanımın devamı olarak değerlerin özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir⁴³:

- (1) Grubun veya toplumun üyelerince paylaşılmışlardır. Çoğunluk tarafından kabul edilmişlerdir . Herhangi bir bireyin hükmüne bağlı değildir.
- (2) Toplum üyelerince ciddiye alınmıştır. Bunların genel refahın korunması ve toplumsal gereksinmelerin tatminine bağlı olduklarına inanılır
- (3) Değerler duyguları da içerirler. Üyeler bu değerler için fedakarlıkta bulunmaya, döğüşmeye ve hatta ölmeye hazırdırlar.

⁴² Garry W. Selnow. "Values in Prime Time Television" *Journal of Communication*. 40(2), Spring, 1990, s. 64-65.

⁴³ Mahmut Tezcan. *Türklerle İlgili Stereotipler ve Türk Değerleri* . A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları. No: 44. Ankara, 1974, s. 14.

- (4) Değerler, insanlar arasında genel onamaya da dayandıklarından, kendilerini canlandıran veya taşıyan şeylerden soyut olarak insan zihinlerinde yer etmiş kavramsal varlıklardır.

Değerlerin toplumdaki çeşitli işlevleri de aşağıdaki gibi sıralanabilir⁴⁴:

- (1) İnsanların, grupların, kategorilerin toplumsal önemini ölçme, toplumda çeşitli tabakalaşmaları belirleme, bireye çevresinin diğer üyeleri gözünde nerede olduğunu gösterme.
- (2) Toplumdaki maddi şeylerden hangisinin arzuya değer, yararlı, gerekli olduğunu belirleme.
- (3) Toplumdaki ideal düşünme ve ideal davranma biçimlerini belirleme.
- (4) Toplumsal rollerin seçilmesi ve yerine getirilmesinde rehberlik etme.
- (5) Toplumsal kontrol ve baskı aracı olarak etkili olma.
- (6) Toplumsal dayanışmayı gerçekleştirme işlevine sahip olma.

Schwartz ve Struch temel değerleri, bireyin sahip olduğu ve yapmak için istekli oldukları merkezi, kültürel ve bireysel amaçlar olarak tanımlar. Aynı zamanda değerler insanların karşılıklı durumlarda kendilerinin ve diğerlerinin davranışlarını değerlendirmek için kullandıkları bir dereceye kadar da değişmez ölçütler olmaktadır.⁴⁵

⁴⁴ a.g.e., s. 15.

⁴⁵ Shalom H. Schwartz ve Naomi Struch. "Values, Stereotypes, and Intergrup Antogonism." **Stereotyping and Prejuduce. Changing Conceptions.** New York: Springer-Werlog. 1989, s.152.

İnsanların değerler hiyerarşisi, onların davranışlarını güdüleyen bireysel ve kültürel idealleri yansıtır. Bir grubun değer hiyerarşisi hakkındaki inançlar, algılayıcının o grubun üyelerinin temel insan doğası görüşünü gösterir. Değerlerin temel doğası hakkındaki görüşler, onların birbiri ile önemli etkileşimi ile ilgilidir.

Temel değerler yaklaşımından çıkarılan hipotezler aşağıdaki gibi sıralanabilir⁴⁶:

- (1) Bir dışgrup ile temel değerlerin farklılığı (a) o grupta zıtlığa ve (b) dışgrup üyelerinin kişinin kendi grubuna karşı muhalefeti inancıyla bağlantılıdır.
- (2) Değer farklılığı, değerlerin kendi grubumuzun veya dış grubun hiyerarşisinde en yüksekte algılandığı zaman daha güçlüdür.

Değerler genel olarak aile kurumu ile ilgili değerler, eğitsel değerler, ekonomik değerler, dinsel değerler, siyasal değerler, boş zamanlarla ilgili değerler gibi sınıflamalara tabi tutulurlar. Selnow değerleri iki kategori altında toplar. Bunlar kişisel değerler ve vatandaşlık değerleridir. Kişisel değerler genellikle bireyin kendini algılama, kavrama ve diğerlerine bakış tarzının içerir. Bu durumda aşağıdaki gibi bir sıralama sözkonusudur⁴⁷:

- (1) Gerçeğe saygı, zihinsel merak ve öğrenme aşkı içinde kökleşmiş

⁴⁶ a.g.e., s. 158.

⁴⁷ Gary W. Selnow. a.g.e., s. 66.

kişisel bütünlük ve dürüstlük.

- (2) Kendine, aileye, okula ve topluma karşı görev duygusu.
- (3) Kendine saygı.
- (4) Diğer insanların ırk, din, cinsiyet, yaş, fiziksel kondisyon ve akli durumlar gibi özelliklerini dikkate almaksızın onların haklarına saygı.
- (5) Değişik görüşe sahip olanların haklarına saygı.
- (6) Yargı ve dürüstlük duygusu ve onlara bağlanma.
- (7) Başkalarına karşı ilgi, merhamet, paylaşma ve anlama kabiliyetinin olması.
- (8) Bir insanın kendi çalışmasıyla gurur duyması ve disiplin duygusu ve aynı zamanda diğerlerinin yaptıkların saygı.
- (9) Kendi ve başkalarının mülkiyetine saygı.
- (10) Kişinin kendi kanılarını açıklama cesareti.

Vatandaşlık değerleri ise aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

- (1) Yurtseverlik: Ülkeye sevgi, saygı, sadakat ve onun mükemmelliği için çalışmak.
- (2) Demokratik bir toplumdaki bir yurttaşın sorumluluklarını ve haklarını anlama.
- (3) Diğer grupları anlama.
- (4) Ülkenin anayasasına, hukuk kurallarına ve yasalar altında eşit olan her yurttaşın hakkına saygı.

- (5) Her düzeydeki yasal otoriteye saygı.
- (6) Demokratik ülke kavramına bağlılık ve totaliter kurallara karşı olma.
- (7) Yurttaşların haklarını korumak için bağımsız mahkeme sisteminin tanınması.
- (8) Bütün vatandaşların ülke düzeyinde sorumluluklarının kabulü ve ülkeyi ve onun kurumlarını savunmayı, korumayı yüklenme.

Tezcan da değerleri aşağıdaki gibi bir sınıflama içine sokmuştur⁴⁸:

- (1) Erkek, toplumsal statüsü ve erkeklik değeri.
- (2) Kadın, toplumsal statüsü ve kadınla ilgili değerler.
- (3) Analık değeri.
- (4) Namus değeri.
- (5) Aile düzeni ve otoriterlik.
- (6) Akrabalık değeri.
- (7) Komşuluk değeri.
- (8) Hemşehrilik değeri.
- (9) Nüfusla ilgili tutum ve değer.
- (10) Çocuk yetiştirilmesi ile ilgili tutum ve değerler.
- (11) Aile büyükleri ile ilgili değerler.

Değerler ve inançlar kimi zaman aynı kategorilerde görülseler de ayırdedici niteliklere sahiptirler. İnançlar gerçeğin şimdi ve geçmişte nasıl

⁴⁸ Mahmut Tezcan. a.g.e., s. 79.

olduğu hakkındaki bilgilerdir. Değerlerin ise daha merkezi bir önemi vardır.⁴⁹ İnançlar olgularla ilgili idealler oldukları için sınılanması mümkündür. Değerlerin ise tersidir. İnançlar ancak inananların kendi kişisel ve sosyal kriterlerine göre geçerlilik taşımaktadırlar. Değerler ve inançlar bireylerin ve genel olarak da toplumun içinde bulunduğu toplumsal hayatına göre oluşurlar.⁵⁰

Değerlerle ele alınması gereken bir kavram da zihniyettir. Zihniyet bir düşünce halini, davranışlarda gözlemlenen örf ve adetlerle otomatik olarak birleştirilmiş bir olayları görme biçimini ifade eder. Zihniyet kendi içinde bir dünya görüşünü taşır ve çevredeki öğeler karşısında tutumlar üretir. Bunlar dünya görüşünün kilit öğeleridir. Söz konusu zihniyete sahip olan grubun, bir tavır takınmak durumunda kaldığı önemli öğelerdir. Bir zihniyet aynı zamanda eyleme dönüşmüş davranışlar şeklinde de kendini ifade eder. Zihniyet kavramı içselleştirilmiş kültür nosyonu ile kesişir. Bazı araştırmacılara göre zihniyet değerlerden kurulu bir sistemdir. Bu sisteme dünya görüşü, tutumlar ve bir grup bireyin veya bu grubu temsil niteliği olan bir bireyin tipik davranışları dahil edilebilir. Zihniyet bir grup için, çevredeki kültürün içerdiği norm ve değerlerin özümsemesi ile edinilen ortak bir referans çerçevesidir. Bir kültürün kültürel bileşkeni olan zihniyet, kendisinden türeyen tutumlar, davranışlar ve söylemler aracılığı ile grup kimliğini dolaysız bir biçimde ifade edebilirler. Ortak eylemleri anlamak için zihniyet hakkında bilgi sahibi olmak gerekir.⁵¹

⁴⁹ Ayşe Can Baysal. *Sosyal ve Örgütsel Psikolojide Tutumlar*. İ.Ü.İşletme Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1981, s. 23.

⁵⁰ Ünsal Oskay. *a.g.e.*, s. 291.

⁵¹ Alex Mucchielli. *a.g.e.*, s. 16-24.

Mucchielli'ye göre bir zihniyet çeşitli gruplarla ilgili değerler dizisinden oluşur; geniş kültürel grubun değerleri, ulusal grubun değerleri, ve içinde yaşanan daha dar grupların değerleri. Her türlü zihniyet temel değer yargıları ve öğreti eksenlerine göre bir yerlere konmaktadır. Değer yargısı, zihniyetlerin, öğretilerin ve ideolojilerin temelidir. Her zihniyet her ideoloji ele alınan şeyler üzerine bir değer yargıları bütünüdür ifade eder. Değer yargıları bazı filozoflar ve ahlakçılar tarafından genel bir çerçeve içinde şu kategoriler halinde örneklendirilmiştir: (a) iyi (toplumsal değer) (b) iyilik (ahlaki değer) (c) kutsal (dinsel değer) (d) doğru (kuramsal değer) (e) güzel (estetik değer) (f) adil (hukuksal değer) (g) kıt (ekonomik değer) (h) yararlı (pratik değer) (ı) sağlıklı (yaşamsal değer). Bu listenin oluşturduğu çerçeve, bütün insanların her zaman birinci dereceden önemli saydıkları, başka bir deyişle tavır alamayacakları belli sayıda nesneyle ilgili olarak, olanaklı değer sistemlerinin sınırlarını koyar.⁵²

Ergüder ve diğerleri, çeşitli toplulukların değerleri arasındaki farklılıkların, o ülkelerdeki insanların farklı kültürlere dolayısıyla farklı ahlak ve zihniyete ilişkin beklenti ve anlayışlara sahip olmalarından kaynaklandığını söylerler. Bir ülkedeki değer ve tutumları araştırırken, o toplumun geçirdiği kültürel değişme çizgisini de yakından incelemek gerekmektedir. Eğer toplumlar sanayi öncesi toplum, sanayi toplumu ve sanayi ötesi toplum diye ayrılacak olursa, bu dönemlerin kendine özgü değer kavramları görülecektir. Örneğin sanayi öncesi toplumlarda kadercilik, kanaatkarlık, tanımadıklarına karşı güvensizlik, sınırlı rekabet gibi özellikler o dönemin değer ve tutumlarını

⁵² a.g.e., s. 34-36.

oluşturuyordu. Kendi dünyasına çekilip en yakın çevrede huzur aramak, durağan, mistik ve din tarafından kutsanmış ilahi içinde yaşantı sürdürmek en belirgin özelliklerdendi. Sanayi toplumlarında ise müteşebbislik, sahip olduklarıyla yetinmemek, kişisel çaba ve hırs, rekabet gibi kavramlar önem kazanıyordu. Bu dönemde akılcı düşünce egemen düşünce biçimi olmaya başlamıştır. Sanayi toplumundaki insanların en belirgin özelliği dünya ile ilgili haber ve bilgi toplaması ve fikir sahibi bir kişiliğe sahip olmasıdır. Sanayi ötesi toplumlarda sermaye birikimi çok yüksek düzeylere ulaşmıştır. Ekonomi refah devleti anlayışı ile örgütlenmektedir. Birey yetenekleri çerçevesinde elde edebileceği bilgi ve eğitim düzeyine ulaştırılmakta, etkin bir biçimde siyasal yapıya katılmaları için örgütlenmelerine kolaylık sağlanmaktadır. Tarım ve sanayi üretiminin önemi azalarak, ulaştırma, bankacılık, kitle iletişimi, basın, eğitim, politika gibi hizmete dayalı bir üretim tarzı ve onun pazarlanması ağırlık kazanmaktadır.⁵³ Toffler da toplumların gelişimini üç aşamada irdeler. Bunlar birinci dalga, ikinci dalga ve üçüncü dalga olarak adlandırılır. Toffler'a göre ikinci dalga birinci dalga uygarlığı ile çarpışmış ve milyonlarca insan için yeni bir gerçeklik ve yeni bir düşüncü şekli yaratmıştır. Tarımcı toplumun değerleri, kavramları, mitleri, ahlak anlayışı yerine yeni anlayışlar gelmiştir. Eski zaman, mekan, madde, nedensellik kavramları yıkılıp aşılmış, farklı bir dünya görüşü ortaya çıkmıştır. Bu sanayileşmiş bir toplumun dünya görüşüdür.⁵⁴ Üçüncü dalga döneminde de bir takım farklılıklar görülüyor. Ekonomik yaşamda, politik yaşamda, eğitim kurumlarında ve diğer kurumlarda değişimler görülüyor. Değer sistemleri farklılaşıyor. Bütün bu değişimler de rastlantısal

⁵³ Üstün Ergüder, Yılmaz Esmel, Ersin Kalaycıoğlu. **Türk Toplumunun Değerleri**. Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği Yayınları. İstanbul, 1991, s. 2-9.

⁵⁴ Alvin Toffler. **Üçüncü Dalga**. Çev. Ali Seden. Altın Kitaplar, 1981, s. 143.

değildir. Çoğu birbirine bağlıdır. Yeni değerler ve teknolojiler, yeni jeopolitik ilişkiler, yeni yaşam biçimleri ve haberleşme yöntemlerinin etkisiyle ortaya yeni bir dünya çıkıyor. Bu da yeni fikirleri, yeni benzetmeleri, yeni sınıflandırmaları ve kavramları da gerektiriyor.⁵⁵

Kongar da, toplumlar her zaman değişme halinde olduğundan, toplumların değerlerinin de her an değişeceği varsayımından yola çıkarak toplumsal yapı içindeki değerleri üç kategoride inceler⁵⁶:

- (1) Toplumun güncel nitelik taşıyan ve kendi içinde oldukça uyumlu bir bütünleşme gösteren egemen değerleri.
- (2) Toplumun, tarihten gelen, kalıntı olarak varlığını sürdüren, ya da yok olma ya da değişme sürecine bütünüyle boyun eğmiş olan eski değerlerdir.
- (3) Toplumun ileriye dönük yeni değerlerinin filizleridir. Bunlar bireysel nitelik taşır. Bunlar ya sosyolojik ya da coğrafi olarak, bazı küçük değerler tarafından benimsenmiş değerlerdir.

c) Stereotipler

Toplumsal durumlara anlam vermek için başvurduğumuz kategorileşme süreci çevre ile uyumumuzu kolaylaştırma ve onu daha basit bir şekilde algılamamızı sağlar. Kategorizasyon genelde, insanın karmaşık bir

⁵⁵ a.g.e., s. 17-19.

⁵⁶ Emre Kongar. 21. Yüzyılda Dünya, Türkiye ve Kamuoyu. Simavi Yayınları, 1992, s.47.

dünyayla başa çıkmasının zorunlu bir koşulu olarak kavramsallaştırılır. Biyolojik bir perspektif taşıyan anlayışa göre, her an çok çeşitli kaynaktan gelen çok çeşitli bilgiyle karşılaşan ve devamlı değişen bir iç ve dış çevreye uyum sağlamak zorunda kalan insanın bilgi işlem kapasitesi sınırlıdır. Her şey ayrı ayrı dikkat yerine belli bir tasarrufa gider.⁵⁷ Burada kategorizasyon algısal model çerçevesinde algılanan uyaranların düzenlenmesinin bir yolu olarak görülür. Ancak bu, toplumsal yaşantının basit bir düzeyde ve çevreyi şematize ederek algılamasına ve insan grupları ve olaylar hakkında tipolojiler oluşturulmasına neden olur. Bunun bir sonucu olarak önyargı ve stereotip oluşur.

Önyargı, Klineberg tarafından “gerekli bilgi edinilmeden, herhangi bir konuda yetersiz hatta düşsel kanıtlara dayanılarak varılan yargı ya da kavram” olarak tanımlanmaktadır.⁵⁸ Harding ve arkadaşlarına göre de önyargı “ bazı gruptışı üyelere yönelmiş ve baskın bir şekilde olumsuz değerlendirmeler barındıran bir unsur”⁵⁹ dur. Başka bir deyişle, önyargı, olumsuz yönlü, gruplararası bir olgudur. Önemli bir nokta da önyargıların doğuştan gelmediği toplumun yapısından kaynaklanan bir olgu olduğudur. Cücenöğlü önyargıların kaynaklarını dört temel yaklaşımla ele alır⁶⁰: (a) Önyargı küçük yaştan itibaren aile içinde öğrenilir. Daha sonra okul ve diğer çevresi eklenir. (b) Önyargı kişiliğin bir parçasıdır. Buna göre , önyargı

⁵⁷ Nuri Bilgin. a.g.e., s. 171-172.

⁵⁸ Aktaran: Ayşe Can Baysal. a.g.e., s. 24-25.

⁵⁹ Aktaran: Wolfgang Stroebe ve Chester A. Insko. “Stereotype, Prejudice, and Discrimination: Changing Conceptions in Theory and Research” **Stereotyping and Prejudice. Changing Conceptions**. New York: Springer-Verlog. 1989, s. 8.

⁶⁰ Doğan cüceloğlu. a.g.e., s.544-545.

geliştirmeye uygun otoriter kişilik tipleri vardır. Bu görüşe karşı görüşlerden biri önyargı davranışının otoriter kişilik yapısından çok, kişinin içinde yetiştiği toplumun değer yargılarıyla ilgili olduğudur. (c) Önyargı grup üyeliğinin doğal bir sonucudur. Bu görüşe göre insanlar hangi grupta ise o grubu iyi, diğer grubu kötü görme eğilimi taşırlar. (d) Önyargıların temelinde algılanan benzerlik ve farklılık yatmaktadır. Farklılık ne kadar çoksa, olumsuz tutumun ya da önyargının şiddeti de o kadar fazla olur.

Alport önyargılarla ilgili altı farklı yaklaşımdan sözeder⁶¹: (a) Tarihsel yaklaşıma göre önyargılar bazı sosyal grupların sosyo-ekonomik avantajlarını koruma ve meşrulaştırma amacına hizmet eden bir araçtır. (b) Sosyo kültürel yaklaşım önyargıları sosyal değişmeye bir tepki olarak açıklar. (c) Durumsal yaklaşım önyargıları bireyin maruz kaldığı çeşitli etkenlere, öğrenmelere ve koşullanmalara göre açıklamaya çalışır. (e) Psikodinamik yaklaşıma göre önyargılar kişiliğin yapısı ve dinamiğine bağlıdır. (f) Fenomenolojik yaklaşım bireyin, önyargı konusu olan uyaranları algılayışını ve subjektifliğini ön plana çıkarır. (g) Uyaran-obje yaklaşımı önyargıları hedef grubun özelliklerinden anlamaya çalışır. Burada hedef alınan gruba atfedilen niteliklerin yanısıra bunun bir gerçeklik payı taşıdığı varsayılır

Stereotip ve önyargı arasındaki ayırım, inançlar, düşünceler ve tutumlar arasında yaygın olarak yapılan ayırımla paralellik gösterir.⁶² Stereotipler bir sosyal grubun veya onun üyelerinin nitelikleri hakkındaki inançlar ve

⁶¹ Aktaran: Nuri Bilgin. a.g.e., s. 173- 174.

⁶² Wolfgang Stroebe ve Chester A. Insko. a.g.e., s. 8.

düşüncelerdir. Bazı araştırmacılara göre, stereotip kelimesi orijinal olarak 1798’de kazanılmış bir terim. Bu tarihte baskı tekniğiyle ilgili bir buluş ortaya çıktı. Buna “stereotype” denildi. Daha sonra terimin kullanımı daha simgesel bir anlam içerdi. “Genel ve fix edilmiş, bireysel işaret ve nitelik farklılığının olmadığı bir örneğe uyan şey, özellikle standartlaştırılmış zihinsel imgeler” olarak tanımlandı. Baskıyla uğraşanlar için stereotiplerin kullanımı ileri bir adımdı. Toplumbilimciler ise son zamanlara kadar insanların stereotipleştirilmesinin geri bir adım olduğunu ileri sürdüler. Onlara göre, bütün stereotipler önyargıyı, hoşlanmamayı ve gruptaki üyelerin reddedilmesini de beraberinde getirdi.⁶³

Lippman’a göre stereotipler insanların dünyayı kavramak için kullandıkları, kafalarındaki imgelerdir.⁶⁴ Stereotipler evrensel olarak kabul edilir ve sosyal çevre hakkındaki bilgi sürecindeki hemen hemen her insan tarafından kullanılır. Genellikle sosyal etkileşimde oldukça fonksiyonel olarak görülürler. Stereotipler psikanalistlere göre kaygıyı azaltmaya yönelik savunma mekanizmaları, antropologlara göre sosyal öğrenmenin tortuları, sosyal psikologlara göre de sosyal ortamlarda daha az bir psikolojik paha karşılığında yaşamayı sağlayan zihinsel süreçlerdir. Oluşturulan şemetizasyonlar bireylere “şeyler” hakkında kabaca bir fikir verdiği ve kolayca tercihte bulunmasını sağladığı ölçüde oluşturulan stereotipler bir sosyal düzenleme sistemi oluştururlar.⁶⁵ Stereotipler bazı faydalı işlevler

⁶³ Henry Clay Smith. **Sensitivity to People**. New York: McGraw-Hill Book Company. 1966, s. 133; Wolfgang Stroebe ve Chester A. Insko. **a.g.e.**, s.4.

⁶⁴ Aktaran: Ellen Seiter. “Stereotypes and The Media”. **Journal of Communication**. No: 2. V:36. 1986, Spring, s.16.

⁶⁵ Nuri bilgin. **a.g.e.**, s. 180.

yüklenmesine karşın, negatif çağrışımlara da sahiptir. Belli bir stereotiplemeye gitmek insanları bütünlük olgusundan uzaklaştırır. Ayrıca bir tarafı diğer tarafa karşı üstün bir pozisyonda gösterebilir.⁶⁶

Stereotiplemede belirli özelliklerin grubun tüm üyelerine paylaşılması sözkonusudur. Buna göre, gruptaki üyelerin birbirine çok benzer düşündükleri ve hareket ettikleri varsayılır. Bazen bu üyeler arasındaki benzerlik abartılır.⁶⁷ Bu tür algılamalar grupdışı üyelere karşı bireyin hergünkü davranışına rehberlik eder. Schawartz ve Struch'a göre buradan belli sonuçlar çıkabilir.⁶⁸ Bu sonuçlara göre:

- (1) Belli bir grup stereotipini oluşturan belirli özellikler bireyler arasındaki birçok etkileşimde gereksiz olabilir.
- (2) Bir grup stereotipini oluşturan özellikler biraz yaygın olarak kullanılabilir.
- (3) Kişilik özelliği ile ilgili stereotipler bir insanın, grupdışı üyelerin kendi grubundaki üyelere benzer olduğuna inanıp inanmadığını belli etmez. Ama yine de algılamaya göre grupdışı üyeler bizden farklıdır. Bu, bu farklılıkların negatif değerlendirilmeleriyle birliktedir ve bunlar da onlara karşı davranışını etkiler.

⁶⁶ Gürsel Yakıtı. "Sex-Role Stereotyping and Images of Women in Situation and Domestic Comedies on Prime-Time Television" **Yayınlanmamış Master Tezi**. Fort Hays State University, Kansas, A.B.D., 1991, Approved By Willies M. Watt, s. 8.

⁶⁷ Nuri Bilgin. **a.g.e.**, s. 180.

⁶⁸ Shalom H. Schwartz ve Naomi Struch. **a.g.e.**, s.

Stereotip ve önyargının nedenini anlayabilmek için araştırmacılar değişik kuramlar ortaya atmışlardır. Kuramlar stereotip ve önyargının sosyo-kültürel nedenleri veya bireysel süreçlerde incelenmesi açısından farklılık göstermektedir. Bir uçta, bazı kuramlar stereotip ve önyargının açıklamasını toplumsal anlaşmazlığın (çatışma kuramı) veya toplumsallaşmanın (Sosyal öğrenme kuramı) sonucu olarak yapar. Bir diğer uçta da, bazı kuramlar stereotip ve önyargıyı bireysel güdüler ve kişilik özellikleri veya bireyin bilgi sürecinin kapasitesinin sınırlılıkları ile açıklar (kavramsal yaklaşım).

Stereotip ve önyargının sosyo kültürel nedenleri üzerinde duran yaklaşımlar baskı ve bütünleşme olmak üzere iki kuram üzerinde durur. Marx, Dahrendorf gibi baskı kuramcıları, toplumları çoğunluk üzerinde hakim olan ve baskı kuran az sayıda insanın ortaya koyduğu güç ve baskının birlikte bulundurulduğu organizasyonlar olarak algılar. Bu bakış açısına göre toplumlar ilgi, stereotip ve önyargı çatışmaları tarafından tanımlanır. Rousseau, Parsons gibi bütünleştirici kuramcılara göre ise, sosyal birliktelik ve sosyal düzen düşünce ve ilgi farklılıklarından daha etkili olan genel değerlerin bir sonucudur. Bu değerler toplumdaki üyelere toplumsallaşma süreciyle aktarılır. Stereotipler ve önyargılar da bu toplumsal mirasın bir parçasıdır.⁶⁹

Stereotip ve önyargıyı çatışma açısından ele alan yaklaşımlar gerçekçi çatışma kuramı ve toplumsal kimlik kuramı açısından incelenmektedir. Gerçekçi çatışma kuramları grup içi rekabeti ele ele alırlar. Bu grup içi çatışma hem grup üyelerinin birbirlerine karşı tutumlarını hem de grup dışı üyelere karşı

⁶⁹ Wolfgang stroebe ve Chester A. Insko. a.g.e., s. 13.

duygularını etkiler. Bu kuramı savunanlar grupiçi çatışmanın grup sürecine etkisini de araştırırlar. Buna göre herhangi bir tehdit grupiçi dayanışmayı, grup kimliğinin farkına varılmasını ve grup bağlarının kuvvetlenmesini arttırmaktadır. Cezalar arttırılarak, gruptan ayrılanlar reddedilerek, toplum düzenine aykırı olarak düşünen ve hareket eden kimseler cezalandırılarak grupiçi olası riskler azaltılır. Bir başka açıdan da kendi ırkının üstünlüğüne inanmayı arttırır. Etnosantrizm yalnızca gerçek bir tehlike karşısında olmaz, öyle bir “algılama” sonucu da olabilir. Toplumsal kimlik kuramı açısından yaklaşanlar da insanların ait olduğu sosyal grupların durumunun onların sosyal kimliklerinin tanınabilmesi için önemli olduğunu söylerler. Çatışma kuramı yaklaşımı hem bireysel farklılıklardan doğan sorunlarla ilgili hem de grup veya toplumsal farklılıklardan doğan sorunlarla ilgili çözümler önerir. Çatışma kuramına göre stereotip ve önyargılar bir grubun ideolojisinin bir parçası olabilirler. Bu grupta grup üyelerinin inançları kendi üstünlükleri üzerinedir. grupdışı üyelere yapılan saldırı ve şiddet haklı çıkarılır. Çatışma kuramları stereotipleri ve önyargıyı inanç ve tutumlardan ayrı tutar. Bazı araştırmacılar da stereotip ve önyargıyı inançların ve tutumların alt kategorisi olarak tanımlar.

Stereotip ve önyargının sosyo kültürel nedenleri üzerinde duran yaklaşımlardan sosyal öğrenme kuramına göre stereotipler ve önyargı bir toplumdaki gruplararası gerçek farklılıkların gözlenmesi sonucu veya emsal gruplar tarafından etkilenmeler sonucu veya kitle eletişim araçları tarafından etkilenmeler sonucu oluşur. Bu etkilenme bir toplumsallaşma sürecinde olur. Irk, ahlak, cinsiyet gibi birçok şeyle ilgili stereotip çok erken yaşlarda iletmeye başlar. Ebeveynler bu tür bilgileri sözel olarak ilettikleri gibi,

grupdışı üyelere gösterdikleri davranışlarla da bunu çocuklara öğretirler. Ayrıca ebeveynler kendi çocuklarının diğer çocuklarla ilişkilerini düzenleyerek de grupdışı kişilerle ilgili duygularını aktarabilirler. Sosyal roller, grupiçi üyelerinin davranışlarının temel verileridir. Birçok stereotip sosyal roller tarafından biçimlendirilir.

Stereotipler ve önyargıların bireysel nedenleri üzerinde duran yaklaşıma göre bunlar ne çatışmaların ne de sosyal öğrenme kuramının sonucudur. Daha çok bireyin içsel çatışmalarının ve çevreye uyumsuzluklarının bir sonucudur. Bundan dolayı, sadece derin bir kişilik çatışması belirtisidir denilebilir. Bununla ilgili çalışmalar belirti kuramlar çerçevesinde birleşirler. Burada grupdışı üyelere karşı bir önyargı ve saldırı vardır. Bu yaklaşımın bir parçası olan inanç uyum kuramına göre de grupdışı üyeler yalnızca ırksal ve fiziksel özellikleri yüzünden reddedilmezler. Daha çok ayrı ve uyumsuz inançları yüzünden reddedilirler. İnanç etnik ve ırksal özellikten daha önemlidir. İnanç terimi inançları, tutumları ve değerleri içermektedir. Kuram, stereotiplerin önyargıya neden olduğu düşüncesine yakındır. Bu yaklaşım içinde ele alınacak olan kavramsal denge kuramına göre, grupdışı üyelerin algılanması farklı inançların algılanmasıyla dengelenmiş olduğundan, grupdışı üyelerin farklı inançlara üye oldukları gözönünde bulundurulmalıdır.⁷⁰

⁷⁰ a.g.e., s. 17-23.

d) Rol Kavramı

Bireyin toplum içindeki konumu olarak bilinen “rol” kavramı bireylerin toplumdaki beklentilerini ve toplumsal yaşamın bireylere yüklediği görevleri tanımlamaktadır. Bir açıdan da bizim toplumdaki yerimizle belirlenen bir çok davranış biçimine karşılık gelir.⁷¹ Toplum içindeki bireyin davranışları belirli şekilde düzenlenir. Davranışa şekil veren de bireyin içinden ve çevreden gelen etmenlerdir. Rol, bu çeşitli etmenlerle bireyden beklenen ve bireye uygun olan davranışlardır. Toplumda alınacak rolle de kişilik şekillenecek ve tutumlar belirlenecektir.

Rol kategorisi ve pozisyonu ile ilgili kavramlar, davranışları benzer beklentiler gösteren bireyleri gruplamaya karşılık gelir. İnsanları bir rol kategorisi içinde gruplamanın üç temel nedeni vardır: (a) Sosyal ilişkilerinde ve sistemde aynı pozisyonadırlar (b) Küçük bir grup içinde aynı pozisyonadırlar (c) Nitelikleri bir tip oluşturabilir. Bunlardan birincisi çok yaygındır. Rol kategorileri toplumdaki bütün üyeler veya bazı insanlar tarafından aynı şekilde algılanır. İkinci rol kategorisinde rol kategorileri yalnızca az sayıda insan tarafından paylaşılır. Birçok küçük grup kendi gruplarına özgü bazı pozisyonlara sahiptir. Rol kategorizasyonu ile ilgili üçüncü özellik de belirli bir roldeki bireyin nitelikleri ile ilgilidir. Bu tür kategoriler sosyal tiplere karşılık gelir.⁷²

⁷¹ Barlas Tolun ve diğerleri. *a.g.e.*, s.227; Arthur Asa Berger. **Media Analysis Techniques**. Beverly Hills, California: Sage Publications. Volume 10. 1982, s. 95.

⁷² Secord Backman. **Social Psychology**. Second Edition.(International Student Edition). Tokyo: McGraw-Hill Kogakuska Ltd., 1974, s. 404.

Rol Beklentileri - Toplumsal Rol: Beklentiler ileride olacak şeyleri ve etkileşimin düzgüsel niteliğini belirten terimlerle ifade edilir. Rol beklentileri bir rol kategorisiyle ilişkilendirilen beklentilerdir. Birçoğu kültürle ilgilidir. Toplumsal roller (veya basitçe roller) ile ilgili kullanılan terim hem bir pozisyona hem de onun beklentilerine karşılık gelir.⁷³

Bir bireyin rol kategorisi içindeki davranışları “rol davranışı” olarak adlandırılmaktadır. Bu, role bağlı beklentilerle ilgilidir. Beklentiler, bir rol kategorisi içindeki bireylerin nasıl davranmaları gerektiğini gösterir. Davranışlar beklentilere kimi zaman uyar kimi zaman da uymaz.⁷⁴ Bu beklentiler toplumca benimsenmiştir ve beklenen davranış kalıpları oluşturulur.

Rol davranışları bazen çeşitli simgelerle açığa vurulur. Kişilerin davranışları bu simgelere göre anlam kazanır. Bu simgeler kişilerden beklenen davranışlar iletirler. Bireyler kimi zaman karşısındakini etkilemek için kişisel davranışlarını kullanırlar ve çoğu zaman beklenen rol ile rol davranışı arasında bu yüzden bazı farklılıklar olabilir.⁷⁵

Belirli toplumsal roller, diğer toplumsal rollerle ilişkisinden ayrı olarak düşünülemez. Her toplumsal rol onunla ilgili diğer rollere sahiptir. Bunlar birlikte bir sistemi veya bir yapıyı oluşturmaktadırlar. Her toplumsal sistem, toplumsal rollerle ilgili bir gruptur. Bireyler değişik zamanlarda ve değişik

⁷³ a.g.e., s. 405.

⁷⁴ a.g.e., s. 405-406.

⁷⁵ Barlas Tolun ve diğerleri. a.g.e., s. 231-232.

durumlarda üzerlerine çeşitli roller alabilirler. Beklentiler birçok rol kategorisiyle ilgili olunca da rol gerilimi olmaktadır.

Rollerin toplumsal normlarla yakından ilişkisi vardır. Normlar roller aracılığı ile yerine getirilmektedir. Bir toplumda bireylerin farklı rollerine göre normlar da değişik beklenti düzeylerinde farklılık göstermektedir.⁷⁶ Bu açıdan bakıldığında normların çeşitli özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir⁷⁷:

- (1) Arzu edilen durumlar veya paylaşılan değerler yönünde davranışı biçimlendirirler.
- (2) Önemli değerlerle bağlantılı olarak çeşitli derecelerde değişebilirler.
- (3) İnsanların davranışlarıyla uygulama alanı kazanırlar.
- (4) Paylaşılma durumlarına göre değişebilirler. Bazı normlar davranışlar üzerinde diğerlerine nazaran daha fazla sınırlama getirebilirler.
- (5) Arzu edilen davranışın sıralamasında değişebilirler.

Toplumsal rol kavramı ile ilgili son olarak söylenebilecek önemli bir nokta da toplumsal sistemler, kişilik ve kültür gibi üç önemli alanı birbirine bağlama görevi üstlenmesidir.

⁷⁶ a.g.e., s. 228.

⁷⁷ Secord Backman, a.g.e., s. 410.

II. BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN TOPLUMSAL YAPISININ KÜLTÜREL AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

A) TÜRK ULUSAL KİMLİĞİNİN OLUŞUMU

a) Osmanlı Dönemindeki Batılılaşma Çabaları

Geçmişle ilgili bilgiler bugünün daha nesnel değerlendirilmesi için gerekli olmaktadır. Bu yüzden, Türkiye’nin bugünkü kültürel yapılanmasının hangi temellere dayandırılabileceğini görmek için Osmanlı’daki Batılılaşma¹ çabalarına değinmek çalışmanın amaçlarına uygun görünmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu’nun yapısına kısaca değinilecek olursa şöyle bir özetlemeye gidilebilir: (1) Osmanlı İmparatorluğu bir “monarşi” dir.

¹ “ Kavram hem batılaşma (Batı gibi olma), hem de Batılılaşma (Batılı gibi olma) biçimlerinde ifade edilmektedir. Batılaşma, Batılı olmayan bir toplumun Batı normlarına göre yeniden yapılanması anlamına gelmektedir. Batılaşma ve Batılılaşma, bazı durumlarda birbirlerini tamamlamaktadır. Çünkü, genelde Batılaşma hareketlerinin sürükleyicileri Batılılaşmış birey ve kurumlardır. Bazen de zıtlaşmaktadırlar. Çünkü Batılaşma en azından başlangıç kavrayışı olarak Batı teknolojisine sahip olmakla yetinmektedir. Oysa Batılılaşma, Batı’nın tüm kurumlarının tutarlı bir biçimde benimsenmesi ve aktarılması anlamına gelmektedir.” Mehmet Ali Kılıçbay. “Osmanlı Batılaşması”. **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**. İletişim Yayınları. Cilt 5. 1985. s. 147-148.

Ülkenin siyasal meşruiyet kaynağı “padişah” ve sülalesidir. (2) Osmanlı İmparatorluğu’nun temel felsefesi halkın idareye katılması değildir. (3) Osmanlı İmparatorluğu’nun başında bulunan padişah hem kamu düzeninin hem de dinin önderi sayılmaktadır.² Osmanlılığın şartı üçtür: Devlete hizmet, dine hizmet ve adab-ı Osmaniye’yi bilmek. Devlete hizmet etmek, salt çeşitli hükümet işlerinde görev almaktan öte, padişaha tam bir sadakatla bağlı olmayı gerektiriyordu. Dine hizmet, müslüman olmak ve islamlığın yüksek ülkülerine sahip çıkmak demektir. Osmanlı adabını bilmek için İslam kültür geleneğini hakkıyla öğrenmek, özümsemek, nazım ve nesriyle Osmanlı Türkçe’sinin inceliklerini kavramak ve seçkin Osmanlılığın töre ve geleneklerine uygun bir yaşam sürdürebilmek, kısacası makbul bir eğitim ve terbiye almış olmak gerekiyordu.³

Cem, Batılılaşma fikrinin, toplumsal ve ekonomik sorunların çözümü için her dönemde gündeme geldiğini, her zaman aynı hedef olduğunu söyler.⁴ Batılılaşma hareketinin başlangıç noktası olarak Tanzimat’la başlayan süreç gösterilir.⁵ Bu dönem farklı açılardan değerlendirilir. Bazı

² Şerif Mardin. *Türkiye’de Toplum ve Siyaset. (Makaleler I)* 2. Baskı. Der. Mümtaz-er Türköne ve Tuncay Önder. İletişim Yayınları. s. 157.

³ Doğan Ergun. *Türk Bireyi Kuramına Giriş*. Gerçek Yayınevi. İstanbul, 1991, s. 108.

⁴ İsmail Cem. *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*. Cem Yayınları. s. 277.

⁵ İsmail Cem. *a.g.e.*, s. 281; Taner Timur: “Osmanlı ve Batılılaşma”. *Tanzimattan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*. Cilt 5. 1985, s. 139; İlber Ortaylı. *Gelenekten Geleceğe*. Hil Yayın. İstanbul, 1982, s. 8; Zafer Toprak. “Tanzimat ve Çağdaş Türkiye”. *Toplum ve Bilim*. 46-47 Yaz 1989 - Güz 1989, s. 44; Mehmet Ali Kılıçbay. *a.g.e.*, s. 151. Bununla beraber bu dönemden önce de Batı ile sıkı kültür teması sonucu bazı adetler girmiştir. Dışardan bir korkunun olmadığı yükselme çağında Osmanlılar, Batı’dan kültür aktarımları yaparken hiç çekinmemişlerdir. Tersine, başarılarını başlangıçtan beri, maddi güçlerini artıran yenilikleri benimsemekte bulmuşlardır. Halil İnalçık. *Osmanlı İmparatorluğu*. Era Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti. İstanbul 1993. s. 426. .

yazarlar Tanzimat Fermanı'nın soyut bir hürriyet kavramını içerdiğini ve bu kavramın da bazı iktidarlar tarafından çıkarları doğrultusunda kullanıldığını söyler.⁶ Avcıoğlu'na göre de, bu batılılaşma hareketi, sömürge ve yarı sömürge haline getirilen bütün Avrupa dışı ülkelerde görülen cinsten bir Batılılaşma, bir uydulaşmadır.⁷ Parla'ya göre Tanzimat Osmanlı kültürel yaşamında Doğu ve Batı normları arasında bir ikilem yaratmış ve bu da giderek yaygınlaşan bir kanı olmuştur. Böylece, Tanzimat kültürü "ikilemli bir kültür" olarak nitelendirilmiştir.⁸ Bazıları da Osmanlı da ulus-devlet normlarının ilk belirtilerinin, ilk örgütsel filizlenişinin Tanzimat'la başlatılması gerektiğini söyler. Tüm eleştirilere karşın bu dönem Osmanlı toplumunda köklü dönüşümleri barındırmaktadır.⁹ "Reform Hareketleri", "Modernleşme", ve "Laikleşme" gibi kavramlar da bu dönem içinde ele alınan ve bu dönemle bağdaştırılan kavramlardır.

Ortaylı, modernleşmenin başlamasıyla Doğu-Batı kültürü kutuplaşmasının da başladığını söyler.¹⁰ Buna benzer bir yorum da şöyle¹¹: Batı için, Doğu ile özdeşleştirilen Osmanlı İmparatorluğu'nun "Doğu sorunu" haline geldiği dönemde, Osmanlılar Batı üzerinde ve onların tarzları üzerinde düşünmeye başlamışlardır. İmparatorluğun fetihlere dayalı kapalı yapısı dayanıksız bir görünüm sunmaktadır. Temel amaç İmparatorluğun

⁶ İsmail Cem. a.g.e., s. 281.

⁷ Doğan Avcıoğlu. **Türkiye'nin Düzeni** (Birinci Kitap). 13. Basım. Tekin Yayınevi. İstanbul 1979. s. 119.

⁸ Jale Parla. **Babalar ve Oğullar.**(Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri). İletişim Yayınları. İstanbul, 1993, s. 12.

⁹ Zafer Toprak. a.g.e., s. 44.

¹⁰ İlber Ortaylı. a.g.e., s. 7.

¹¹ Cengiz Aktar. **Türkiye'nin Batılılaştırılması.** Çev: Temel Keşoğlu. Ayrıntı Yayınları. İstanbul, 1993. s. 22-23.

kurtarılmasıdır. 18. yüzyıldan itibaren, Batı Avrupa karşısındaki geri kalmışlığın kapatılmaya çalışılmasıyla ilgili askeri ve teknik reformların yanında modernleşmenin gereği olarak hukuksal ve yönetsel reformların da gerekliliği anlaşılmıştır. Böylece Batı dünyasının ideolojik yapısı da alınmış olmaktadır.

Dönemde birtakım yenilikler, değişiklikler göze çarpıyor. Ulaşım ve iletişim bu dönemde güç kazanıyor. Kentleşme süreci başlıyor, çağdaş kent düzeni Tanzimat'la birlikte ele alınıyor.¹² Osmanlı okumaya başlıyor. Yeni bir insan tipi; ulus-devletin yurttaşı oluşuyor. Çoğulcu demokratik bir toplumun, parlamenter bir yaşamın temelleri atılıyor.¹³

Aktar'a göre bir taraftan reform yapmak, diğer taraftan da siyasal birliği ve dinsel kimliği koruma zorunluluğu bazı sorunlar ortaya çıkarır. Bunlar bir müddet sonra kültürel tehditler oluşturmaya başlarlar.¹⁴ Ayrıca bu reformlar dizisi denetim mekanizmalarını elden kaçırmış Osmanlı Devleti'nin de savunmacı ve muhafazakar tavrı olarak gösterilir.¹⁵ Bunlar, başka bir deyişle, eski düzenin nasıl yeniden işler hale getirilebileceğinin yollarını arayan reformlardır.¹⁶

Osmanlı toplumundaki bu yapılanmalar içinde Türk ulusal kimliğinin

¹² Zafer Toprak. a.g.e., s. 54.

¹³ a.g.e., s. 55.

¹⁴ Cengiz Aktar. a.g.e., s. 33.

¹⁵ a.g.e., s. 29.

¹⁶ a.g.e., s. 111.

nasıl oluştuğuna, bu çalışmanın sınırları içinde bakılacak olursa Şöyle bir sonuç ortaya çıkar: Lewis, Osmanlı düşüncesinde Osmanlı:Türk özdeşliğinin olmadığını söyler. Osmanlı sıfatının yalnızca hanedan için kullanıldığını belirtir.¹⁷ “Türk Milleti” kavramı ilk kez 19. yüzyılın ikinci yarısında duyulmuştur.¹⁸ Batılılar, “Osmanlı” sözcüğünü Türk devleti’nin adı olarak algılamışlardır ve öyle kullanmışlardır. Osmanlılar ise Türk varlığını imparatorluğu oluşturan teba milletlerden biri olarak görmüşlerdir. Kısaca, Hıristiyan Batı’ya göre Osmanlı Hanedanı Türk’tü, ancak Osmanlı’lara göre Müslüman Türkler Osmanlı Devleti’nin bir tebasıydı.¹⁹ Bu yüzden Türk ulusal kimliğinin tarih sahnesine çıkması biraz geç olmuştur. Ulusal kimlik üzerine ciddi bir şekilde düşünölmeye başlaması ise 20. yüzyılda başlar. Akçam’a göre gecikmenin sonucu olarak bir açığı kapatma telaşı başlamıştır.²⁰ Buna bağılı olarak da saldırgan bir milliyetçiliğın de temelleri atılmıştır.²¹

Türk ulusal kimliğinin oluşumu, sürekli bir aşağılamanın sonucudur da denilebilir. Çünkü Osmanlı tarihinde Türk olmak aşağılanmakla eş anlamlı olmaktadır. Sıkça hakaret anlamında kullanılan Türk kavramı kaba, cahil, anlayışsız, akılsız anlamında kullanılırdı.²² Bu dönemin bir kalıntısı olarak da, gerek Ortaçağ da gerekse yakın çağda Batı’da Türklere karşı bir önyargı oluşmuş ve “barbar, şiddet düşkününü yaratıklar” olarak algılanmalarına neden

¹⁷ Bernar Lewis(1984). Modern Türkiye’nin Gelişimi.(Çeviri). Ankara TTK’dan aktaran Bozkurt Güvenç.

Türk Kimliği. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara, 1993, s. 22.

¹⁸ a.g.e., s. 23.

¹⁹ a.g.e., s. 169.

²⁰ Taner Akçam. **Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu.** İletişim Yayınları. İstanbul, 1992, s. 37.

²¹ a.g.e., s. 42.

²² a.g.e., s. 43.

olmuştur.²³

Jön Türklerce başlatılan Batı'nın karşısındaki Türk imajının kötü yanlarını silmek çabaları, daha sonraki dönemlerde de önemini yitirmemiştir. Jön Türkler, Osmanlı milletinin içinden bir Türk milleti çıkarmaya çalışırlar. Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte de, devletin sınırları içinde yaşayan kitleler artık Osmanlı kulları değil, eşit haklara sahip yurttaşlar olmuşlardır. Güvenç'e göre bir kimlik değiştirme politikası uygulandı. Bunun arkasında destek verenler az olsa da, bir tarih ve kültür boşluğu yaratsa da bu politika uygulama alanı buldu. O güne kadar, müslüman olduğuna ve doğduğuna şükredip "Padişahım çok yaşa" diye bağırın Osmanlı tebası Türkler, bundan sonra "Ne mutlu Türk'üm diyene" ve "Yaşasın Cumhuriyet" diye bağırışlardır. Bu durum zamanla kimi gönüllü kimi de geride kalmamak gibi duygularla taraftarını arttırmıştır.²⁴

b) Batılılaşma'nın Cumhuriyet Cephesi.

Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki Batılılaşma girişimleri Osmanlı üzerindeki Batı denetiminin arttırılması olarak nitelendirilir. Cumhuriyet döneminde, Atatürk'ün önderliğindeki Batılılaşma girişimleri ise, Batı'nın boyunduruğundan kurtulma çabalarıdır.²⁵ Bu dönemde Batılılaşma, ayrıca,

²³ a.g.e., s. 46.

²⁴ Bozkurt Güvenç. A.g.e., s. 116.

²⁵ Emre Kongar. İmparatorluk'tan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı. 7. Basım. Remzi Kitabevi. İstanbul, 1993, s. 75.

büyük bir cesaretle ele alındığı için, “Batılılaşma eksenli ideolojilerin en radikal olanı”²⁶ olarak tanımlanır.

Osmanlı toplumsal yapısıyla, Türkiye Cumhuriyeti’nde amaçlanan yapı karşılaştırıldığında bazı temel noktalar ortaya çıkar. Bu, Batılılaşmayı Osmanlı’dan daha ileriye götüren, farklı bir anlayışla ele alan Cumhuriyet’in en belirgin nitelikleridir. Bu, aynı zamanda. modern toplum anlayışına uygun bir tavır olarak da değerlendirilir. Aktar'a göre, bu modernlik, tüm gelenekselliklerin yok olmaları ve toplum mekanını terketmeleri koşuluyla varolabilecek bir modernliktir.²⁷

Mardin, Türkiye Cumhuriyeti’nde ve Osmanlı’da amaçlanan ve Osmanlı Toplumsal yapısından ayrılan noktaları şöyle belirtir²⁸:

- (1) Padişahlık rejiminin kalkması - Cumhuriyet’in gelmesi. Şahsi bağlılık üzerine kurulu düzen yerini yasaların tanımladığı bir rejim getirmek.
- (2) Anadolu’nun toprakları üzerinde kurulan Cumhuriyet bir Türk Topluluğudur. Bu bilinç Cumhuriyet’in tebasına rehber olmalıdır.
- (3) Ulemanın devlet katındaki etkinlikleri silinmelidir. Kişinin dünya görüşünü ulema değil, müsbet bilim şekillendirmelidir.
- (4) Türkiye Cumhuriyeti’i, bilumum Türk halkının sınıf ayrımı devreye girmeden “çalışması”yla (say’ıyla) kurduğu bir yapı olacaktır.

²⁶ Murat Belge. 12 Yıl Sonra 12 Eylül. Birikim Yayınları. İstanbul, 1992, s. 308.

²⁷ Cengiz Aktar. a.g.e., s. 116.

²⁸ Şerif Mardin. Türkiye’de Toplum ve Siyaset. A.g.e., s. 157-158.

- (5) Türkiye Cumhuriyeti'nin iktisaden kudretli olabilmesi için devletin şahısların geliştiremediği kaynaklar geliştirmesi, bu işi üstüne alması gereklidir.
- (6) Türkiye Cumhuriyeti'ni, Osmanlı İmparatorluğu'nun yapısını temelden değiştirecek yeni bir toplum düzeni kurmalı ve bu toplum düzenini statik bir halde tutmayıp zamanla değişmesini sağlamalıdır. Bu amaç, Atatürkçülüğü Jön Türkler zamanında ortaya çıkan düzenden belki en anlamlı şekilde ayıran ögedir.

İmparatorluğun “dinsel-geleneksel” egemenlik kaynağı, Cumhuriyet döneminde “laik-halk” egemenliği kavramı ile yer değiştirmesine karşın, İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e geçişte birtakım devamlılıkların söz konusu olduğu belirtilir. Bu devamlılığın en belirgin örnekleri Batı Avrupa'dan farklı olarak ortaya çıkan sınıfsal yapıdır. Bu yapının sonucu olarak da bürokrat egemenliği ortaya çıkmıştır. Bir başka belirgin örnek de toplum yapısını “devletçi-seçkinci” bir görüşle tepeden inme düzenleme geleneğidir.²⁹

Mardin, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu, Osmanlı İmparatorluğu'nun kalıntısının yeniden örgütlenmesi olduğunu söyler.³⁰ Türkiye Cumhuriyeti'ni Osmanlı Devleti'nin içinden çıkmakla birlikte, arada

²⁹ Emre Kongar. *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*. 4. Baskı. Remzi Kitabevi. İstanbul, 1985, s. 118. Yeni olarak ilan edilen ideolojilerin arkasında, Osmanlı İmparatorluğuyla bağlantı yapılabilecek önemli unsurların arasında “herrchaft” (hükmetme ya da egemenlik) yönelimi, statü toplumunun değerleri ve halk kültürü ile aydınlar kültürünün hala iki ayrı kültür kalmış olması başta gelir. Şerif Mardin. *Din ve İdeoloji*. A.Ü.SBF. Yayınları, Ankara 1969. s. 116

³⁰ Şerif Mardin. *Türkiye'de Din ve Siyaset (Makaleler 3)*. 2. Baskı. İletişim yayınları. İstanbul, 1992, s. 65.

kökten bir kopuş olmuştur. Bu kopuşun kaynağı ise Milli Kurtuluş Savaşı ve Türk Devrimi olarak gösterilmektedir.³¹

Atatürk, Türk varlığının geleceğini ve güvencesini “Yeni Türk İnsanı’nı yaratma sorunu” olarak görmüştür. Türkiye Cumhuriyeti’nin temelini kültür olması gerektiğini belirtmiş ve çağdaş bir milletin varlığını kabul ettirebileceği ve koruyabileceği tek yolun da medeniyet olduğunu söylemiştir. Atatürk’ün kültür ve medeniyet anlayışının dayandığı temel ilkeler ise şunlardır: (1) Tarihi gerçekçidir. (2) Akılcı ve bilimcidir. (3) Kavram ve kapsamda bütüncüdür. (4) Evrimci ve yenilikçidir. (5) Çağdaş ve Batılıdır. (6) Laiktir.³² Türk Milleti çağdaş kimliğini, devrimin yaratacağı çağdaş kültürde ve dilde bulacaktır. Osmanlı dönemi boyunca aşağılanmış olan Türk övünmeli, çalışmalı ve güvenmelidir.³³ Mardin, Türkiye Cumhuriyeti’ nin tam bir ulus - devlet olarak kavramsallaştırılmasında ortaya çıkan Atatürk’ün Türk milleti’ne hayat verdiğini ve var olmayan, farazi bir varlık görünümünden arındırdığını söyler.³⁴

Batılılaşma çabalarına bakıldığı zaman, tercihini yapanın da uygulayanın da öncelikle devlet olduğu görülmektedir. Bu, Osmanlı döneminde de aynı olmuştur. Kongar’a göre, değişmeyi engelleyici biçimde örgütlenen Osmanlı devlet yapısının zorunlu değişmeler karşısında duyduğu yetersizlik sonucu, toplumdan kopuk olan devlet, önüne geçemediği

³¹ Taner Timur. “Osmanlı Mirası”. *Geçiş Sürecinde Türkiye*. Der: İrvın Cemil Schück ve E. Ahmet Tonak. Belge Yayınları. İstanbul, 1992, s. 14.

³² Bozkurt Güvenç. *a.g.e.*, s. 34-35.

³³ *a.g.e.*, s. 41.

³⁴ Şerif Mardin. *a.g.e.*, s. 65.

değişmeler karşısında, toplum kendi içinde “doğal” çözümler yaratmadığı için, “Batılılaşmaya” bel bağlamıştır.³⁵ Cumhuriyet’in başlangıç yıllarından beri Batılılaşma çabaları yine devlet eliyle (boyutu farklı da olsa) toplumda yerini bulmuştur. Devlet eliyle yapılan yönlendirmeler sonucu birçok kurum, toplumsal ve ekonomik gelişmeler sonucu değil de, bazı gelişmelere ve sürece hız kazandırmak için Batı’dan olduğu gibi aktarılmıştır. Devlet tüm yaşamda hakimdir. Kongar’a göre, devletin çeşitli kurumları dışarıdan aktaran ve aşıl原因 geleneksel rolü, toplumdaki “devletçi-seçkinci” yaklaşımların sürmesine de yol açmıştır.³⁶ Aktar da, bu dönemde yapılanların hep toplumun yararına olduğu savına dayandığını söylemiştir. Bunun için, genel düzen ve düzenliliğe zarar verebilecek, düzensizlik yaratacak her türlü yerel, bireysel çıkarları gayrı meşru kabul etmiştir. Böylece devlet kurumu, demokrasi sürecinin tek etkeni, tek yapı taşı ve giderek de toplumun velisi haline getirilmiştir.³⁷

Her aşamada olduğu gibi, günlük yaşama ilişkin Batılılaşma çabaları da, büyük ölçüde devlet tarafından yönlendirilmiştir. Bu belli bir zorlamayı da içermektedir.

Bu görüşlerin ışığı altında geçmişten günümüze şöyle bir özetleme yapılabilir³⁸:

³⁵ Emre Kongar. *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*. a.g.e., s. 319.

³⁶ a.g.e., s. 318.

³⁷ Cengiz Aktar. a.g.e., s. 117.

³⁸ Murat Belge. “Türkiye’de Günlük Hayat”. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. Cilt 3-4. s. 846-848.

1934-1946 yıllarını kapsayan Tek Parti İkinci Dönemi'nde önemli olan Cumhuriyet'in getirdiklerini uygulamaktır. Devlet güçlenir. Cumhuriyet ideolojisi tek merkezden eğitim kurumları ve basın yoluyla topluma iletilir. Bu yolla halka ulaşan yenilikler şehirlerde daha kolay ve çabuk benimsenir, uygulanır. Kırsal kesimde ise geleneksellik ağır basar.

Çok Partili Dönem'de (1946-1960) kapitalizmden yararlanma süreci başlar. Köy ve kasabanın geleneksel, kapalı yapıları parçalanır. Tüketim hızlanır Yaşam standardı yükselir. Bunun sonucu olarak da tüketime karşı muhafazakar yaklaşım değişir. Günlük yaşama birçok yenilik katılır.

1960 sonrası özel teşebbüslerin, sanayi yatırımlarının artması sonucu sanayileşme hızlanmıştır. Bunun sonucu olarak da, kırdan şehre göç artar. Şehirlere göç nedeniyle gecekondulaşma baş gösterir ve bunlar da yepyeni yaşam tarzları oluştururlar. Çeşitli Avrupa ülkelerine işçi akını başlar. Bu, Batılılaşma'nın yeni bir biçimi olarak nitelendirilir. Bu, oralar da yaşananlarla birlikte, anayurda aktarılanların sonucu varılan bir yargıdır. Bunun etkileri bugüne kadar uzanmaktadır. Sanayileşmeyle birlikte, tüketim alışkanlıkları da artmış, bu da, toplumdaki bireylerin kendi kimliklerini edinmede önemli bir rol oynamıştır. Geleneklerin birçok açıdan yıprandığı bu dönemde, yeni manevi değerler de tam anlamıyla kurulamamıştır.

1970'ler yaklaşırken de, toplumdaki bu değişiklikler, muhalefetin büyümesine yol açmıştır. Bu muhalefet dengesiz kapitalistleşme karşısında oldukları gibi, "geleneksel tepki"yi de barındırmaktadır.

1970 Sonrası Dönemde, özellikle 12 Mart döneminden sonra, politik yaşam, günlük yaşam üzerinde oldukça etkili oldu. Bütün toplumsal tabaka ve coğrafi bölgeler bundan etkilendi. Bu dönemde ayrıca “arabesk” bir yaşam tarzı da yaygınlaşmak için uygun bir zemin buldu. Ekonomik bireyselleşme, geleneklerin yok olması, politik yaşamdaki kavgalar, partiler arasındaki yoğun çıkar çatışmaları toplumdaki belli ölçütlerin sarsılmasına neden oldu. Çıkar sağlayan her davranış “başarı” sayıldı. Cem, bu kavramın günlük yaşam içinde bu denli önem kazanmasının, Batı düşüncesinde yer alan ve maddenin en büyük değer ölçüsü olması sonucu, ekonomik düzenin itici gücü olan “kazanma hırısı”nın yaşantımıza girmesi sonucu olduğunu vurgular.³⁹

1980 sonrasında ise, toplumda bir muhafazakarlaşma olayı yaygınlaştı. Bu hem politik çerçeveye sınırlı bir muhafazakarlaşma hem de toplumsal yaşamın bütününe kapsayan bir eğilimdi.⁴⁰ Bunun yanında, Kemalizm de yaşamın her anında vurgulanan, vazgeçilmez bir nitelik kazandı.⁴¹ Bu görünüme ek olarak Batılılaşma çabaları hızlandı. Bu, hızlı ve çarpık bir gelişmeyi de beraberinde getirdi. Çelişkiler yumağı içindeki toplum 1980 öncesi gibi olmasa da, belli kutuplaşmalara gitti. Yepyeni değer yargıları toplumsal yaşama girdi. Geleneksellikten sıyrılmanın ve gelenekselliğe sarılmanın birlikte yaşandığı bir ortam doğdu. Başka bir deyişle, bir yandan yeniliğe son derece açık diğer yandan da kapalı bir toplum yapısı oluştu. Bu yeniliğe açıklık daha çok teknoloji alanında kendini gösterdi. Bunun yanında

³⁹ İsmail Cem. a.g.e., s. 283.

⁴⁰ Murat Belge. 12 Yıl Sonra 12 Eylül. a.g.e., s. 284.

⁴¹ a.g.e., s. 307.

da manevi açıdan tam tersi bir durum sözkonusu oldu. Özellikle manevi yönden yaşanan ikilem, Batılılaşma süreci başladığından beri vardır ve daha da derinleşerek varlığını sürdürmektedir.

1980’li yılların başından, günümüze kadar uzanan dönemde toplumumuzda yeni yaşam tarzları, yeni bakış açıları gelişti. Bunlarla ilgili bir özetlemeye gidilirse, şöyle bir sonuç elde edilebilir.

En belirgin olarak görülen yenilik teknolojik gelişimle ilgiliydi. Tüketim olgusunun topluma iyice yerleşmesi de bu dönemde iyice kendisini gösterdi. Yaşamlar “imaj”lar üzerine kuruldu. Kitle iletişim araçları olanca güçleriyle topluma yayıldılar. Başta televizyon olmak üzere kendilerine sunulan tüm olanakları değerlendirdiler. Bu araçlar sayesinde ekonomik liberalizm, serbest piyasa ekonomisi ve bireyciliğin propagandası yapıldı. Kitle iletişim araçlarının önemini görenler, bu araçları ele geçirmeye başladılar. Köşe dönmece bir zihniyet topluma hakim oldu. Batılılaşma özelemlerinin bir sonucu olarak dışa açılma süreci başladı. Türkiye kapılarını dışarıya açtı. Aynı zamanda da başta Avrupa olmak üzere dışarıdaki kapıları da zorlamaya başladı. Soyut Batılılaşma kavramından somut Avrupalı’laşmaya doğru adımlar atıldı. Dönemin özelliği olarak Türkiye de imajını değiştirmeye başladı. Topluma bir “özgüven” kavramı yerleştirildi. “Mutevazılık” yerini “çağı yakalamak”, “mükemmellik”, “kazanmak”, “başarmak” gibi kavramlara bıraktı. Bütün bu ve benzeri kavramlar birbirleri ile veya diğerleri ile karşılaştırılmaya, ölçülüp biçilmeye başlandı. Herşeyin bir değeri vardı. Bu ölçümler sonucu elde edilen

değerler, uygulamaya tabi tutulan kavramların ve bunu kullanan insanların yerini belirliyordu.

Bu dönemin önemli sonuçlarından biri de “özel yaşam”ın büyük bir cesaretle gözler önüne serilmesi idi. Kitle iletişim araçları bu açıdan toplumsal rollerinin, görevlerinin çok ötesine gittiler. Bu, yeni pazarlar oluşturdu. “Özel yaşam” konusunda insanlar yüksek sesle konuşarak özgürleşecekleri konusunda inandılar, inandırıldılar. Toplumdaki insanların konuşması, bunun pek fazla ötesine gidemedi. Konuşan toplum imajı sınırlarını genişletemedi.

Kongar, Türkiye'nin bu son dönem gelişmelerini, henüz endüstriyel aşamaya ulaşmamış bir ülkede, tüketim toplumu değerlerinin egemenliğinin o toplumda belli çelişkiler, çatışmalar doğurmasının sonuçları olarak değerlendirir. Türkiye henüz feodal değerlerin egemenliğinden kurtulamamıştır ve kentleşme hızı da endüstrileşmeden önde gitmektedir.⁴²

Kongar, yukarıdaki satırlarda anlatılanlarla bağlantılı olarak tüketim toplumu değerlerinin Türkiye açısından yarattığı çelişkilerin özetini şu şekilde yapar⁴³:

(1) Endüstrileşme hızını aşan kentleşme, gerek büyük kentleri gerekse endüstri ve hizmetler kesimini büyük ölçüde feodal ve kırsal değerlerin egemenliği altına almıştır. Böylece, bireysel özgürleşme, zamanın iyi kullanılması, verimliliğin yükseltilmesi gibi süreçlere bağlı olan endüstriyel

⁴² Emre Kongar. 12 Eylül Kültürü. 2. Basım. Remzi Kitabevi. İstanbul, 1993, s. 292.

⁴³ a.g.e., s. 293-294.

değerler, henüz gelişmeden, feodal değerler sistemi tarafından büyük ölçüde yozlaştırılmış ve ortadan kaldırılmıştır.

(2) Dünyanın küçülmesi sonunda, gelişmiş teknolojilerin ürünü olan tüketim toplumu değerleri Türkiye'yi de etkilemiştir. Böylece gerek dayanıklı tüketim mallarına gerekse normal mal ve hizmetlere olan talep üretim hacmini açmıştır.

(3) Bu talep, yapay ve temelsizdir. Çünkü tüketim toplumu değerleri dışarıdan aktarılmıştır; toplum sermaye açısından yetersizdir; üretimde kullanılan teknoloji yeterince ileri olmadığı için ve emek açısından yetersizliği sonucunda en önemli endüstriyel değer olan üretim verimliliği düşüktür. Kısaca, toplum bu talebi karşılayacak olan üretim teknolojisine ve verimliliğine sahip değildir.

(4) Endüstriyel değer sistemi egemen kılınmadan gelen tüketim toplumu değerleri kalıntı feodal ve kırsal değerlerle birlikte garip bir sentez oluşturmuş, Kentlerde düzensizlik, mal ve hizmetlerde de pahalılık ve kalitesizlik oluşmuştur. Bu durum da, ileri teknolojinin egemen olduğu toplumlarda üretilen mal ve hizmetlere yönelişi teşvik etmiş ve marka bağımlılığı ortaya çıkmıştır. Bu, kaliteli mal ve hizmet arzusu ile birlikte, bu toplumlardaki yaşam biçimlerine özenmenin de bir sonucudur.

(5) Sarsılan feodal ve kırsal değerlerin kalıntıları tasfiye edilmeden ve yerlerine endüstriyel değerler bir sistem olarak, bir bütünlük içinde

getirilmeden, kapitalist değer sisteminin tek bir ilkesi ,“para en yüce değerdir”, toplumda yaygınlaştırılmış, zengin olmak ve köşeyi dönmek önem kazanmıştır.

Tüketim toplumunun Türk toplumunda yarattığı çelişki, bununla ilgili değerlerin olumsuzluğundan çok, Türkiye'nin bu değerler sistemini yaşatacak yeterli teknolojiye sahip olmaması ve feodal kırsal değerlerin tüketim toplumu değerlerini kösteklemesi sonucudur.⁴⁴

B) DEĞERLER, STEREOTİPLER VE ROL MODELLERİ AÇISINDAN TÜRKİYE'NİN TOPLUMSAL YAPISI

Türkiye, geçmişten beri değerlendirilecek olursa, farklı birçok toplululuğun mozayigi olduğu görülecektir. Birçok kültürü içinde barındırmaktadır. Değişik kültürlerden gelen insanlar birarada yıllarca uyumlu bir biçimde yaşamıştır. Daha önceki satırlarda da belirtildiği gibi, kökü Osmanlı dönemine dayanan bir Batılılaşma çabasına da bu yapı içinde girilmiştir. Bu çaba, Türkiye'deki kültürün, değerlerin, stereotiplerin ve rol modellerinin de üzerinde etkili olmuş ve toplumsal yaşamda yerini bulabilmiştir.

Türkiye için Batılılaşma bir uygarlık değişimi olarak nitelendirilmektedir. Belli bir hayat anlayışının, belli bir ideolojinin düzenlediği bir değerler hiyerarşisine göre yaşayan bir toplumun, alışık olduğundan farklı bir başka değerler hiyerarşisiyle karşı karşıya kalması söz konusudur.⁴⁵ Batılılaşma, başlangıçta bir “ideoloji”den çok, pragmatik bir program taslağı ve

⁴⁴ a.g.e., s. 294.

⁴⁵ Murat Belge. “Türkiyede Günlük Hayat”. a.g.e., s. 838.

tedbirler ve uygulamalar demetidir. Kemalizm, daha cesaretle ele alınan daha radikal bir Batılılaşma anlayışını içermektedir. 1980'lerden bugüne kadar olan dönem ise Kemalizm'in ve uygulamalarının vazgeçilmezliğinin uygulandığı bir dönem olmuştur⁴⁶. Askeri reformlarla başlayan Batılılaşma çabası, daha sonra siyaset, ticaret ve diğer toplumsal ve kültürel etkinliklerde de kendini göstermiştir.

Ergun'a göre, bütün bunların amacı Türk'ü bireycileştirmektir.⁴⁷ Uğur da, 1980'lerde benimsenen liberal ekonomi politikasının bireyliği henüz öğrenememiş olan halkı bireycileştirdiği görüşüne katılmaktadır.⁴⁸ Ancak Türk kültürü incelendiğinde kamuculaştırıcı bir kültür olduğu görülmektedir. Başka bir deyişle, toplumdur.⁴⁹ Topluma öncelik verir, toplumu yükseltir, toplumu bireysel bilinçlerde içselleştirir. Kültürümüzde toplum yada devlet önce gelir, kişiyi kollamak ve korumak duygu ve görevi sonra gelir.⁵⁰ Daha önce de belirtildiği gibi, devlet toplumu ve toplumsal biçimlenmeyi sınıflandırılmıştır. Belge de toplumdaki bireyleşmenin bir "bireyselleşme" değil "bireycileşme" olduğunu söyleyerek bir önceki araştırmacıları desteklemektedir. Bu, "köşeyi dönme" gibi kavramlarla daha da netleşmektedir. Bunun kökeni de bireyselleşme olanağının son derece kısıtlı olduğu bir tarımsal imparatorluğa dayanmaktadır. Buradan geçilen Cumhuriyet de topluma daha fazla bireyselleşme olanağı açmamıştır.

⁴⁶ Murat Belge. 12 Yıl Sonra 12 Eylül. a.g.e., s. 307.

⁴⁷ Doğan Ergun. a.g.e., s. 66-67.

⁴⁸ Aydın Uğur. Keşfedilmemiş Kıta. İletişim Yayınları. İstanbul, 1991, s. 50.

⁴⁹ Doğan Ergun. a.g.e., s. 61-63.

⁵⁰ a.g.e., s. 103.

Cumhuriyet koşulları ekonomik anlamda bireyselleşmeye destek olmuştur ancak bu kültürel anlamda eksiktir.⁵¹

Bu çalışmanın sınırları çerçevesinde ele alınan, Türk toplumsal yaşamında, Osmanlı'dan günümüze değin, etkisini gösteren Batılılaşma çabaları insanların günlük yaşamında ve bakış açılarında önemli rol oynamıştır. Bu yapı ve gelişme. hem diğer toplumların Türkler ve hem de Türklerin kendileri ile ilgili bazı değerlendirmelere gitmesine neden olmuştur.

Güvenç, diğer toplumların Türklerle ilgili değerlendirmelerinin ideolojik temellerinin “Hıristiyan-Müslüman” ikililiğinden oluştuğunu söyler. Ortaçağ sonunda, Müslümanlar Avrupa'yı güneyden ve Akdeniz'den baskı altına aldıklarında, ilk “barbar” nitelmesini de edinmişlerdir. Türkler, bu eski mirasın da sahibi olmuşlardır.⁵² Günümüze kadar yaşayan Müslüman-Türk imgesinin betimleyici özelliklerinden bazıları şöyle belirtilebilir⁵³: Tembel, askerlik ve savaştan başka yeteneği olmayan, saldırgan, bıyıklı, buyurgan, yalnız kaba güçten anlar, hoşgörüsüz, zalim, kaba, pis. bağnaz, intikamcı.

Bu ve benzeri olumsuz nitelikleri çoğaltmak olası. Bunun karşılığında bizlere öğretilen ise çok daha farklı nitelermelerdir. Kahramanlık, vatanseverlik, hayırseverlik, temizlik, sıcakkanlılık, konukseverlik, çalışkanlık, hoşgörülülük, dürüstlük, namusluluk v.b. özellikler hep bizlere ait özelliklerdir.

⁵¹ Murat Belge. “Türkiye’de Günlük Hayat.” a.g.e., s. 853-854.

⁵² Bozkurt Güvenç. **Türk Kimliği**. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara, 1993, s. 295-296.

⁵³ a.g.e., s. 296-298; Mahmut Tezcan. **Türklerle İlgili Stereotipler ve Türk Değerleri Üzerine Bir Deneme**. A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları. Ankara, 1974, s. 19-73. (özet).

Batılılaşmanın başından itibaren ve günümüzde de hedef, Avrupalı'nın gözündeki kötü Türk imajını yıkmaktır. Bizlere devamlı haksızlık yapıldığı düşüncesi de hakimdir. Akçam, bunu “güçlü bir anlaşılma sendromu ve yalnızlık psikolojisi”⁵⁴ olarak değerlendirmektedir.

Yıllarca, hem her dönemdeki Batılılaşma çabalarıyla, çeşitli yeni değerleri yerleşik değerlerle birleştirmeye ve bunu yaşamına geçirmeye, hem de dışarıya kendini “aslında düşündükleri gibi olmadıklarını” ispatlamaya çalışan Türkler oldukça karışık ve çelişkili bir yapı içindedirler. Sarıbay'a göre, topluma şekil veren temel değerlerin ve toplumsal ahlağın ne olduğu konusunda tam bir anlaşma yoktur.⁵⁵ Belge de özellikle Batılılaşma süreci başladığından beri, aynı topraklar üzerinde adeta iki ayrı toplumun yaşadığını söyler. Bu 19. yüzyıldan beri süregelmektedir.⁵⁶

Yapılan değişik çaptaki alan araştırmalarının sonucunda elde edilenler, konuyla ilgili ilginç yaklaşımları da barındırmaktadır.

Belge ,geçmişten günümüze kadar gelen bazı özellikleri şöyle saptamıştır: İdeal Türkiye vatandaşı herşeyden önce soru sormaz. Otoriteye itaat eder. Bu bir alışkanlık haline gelmiştir.⁵⁷ Osmanlı'ya ait padişahlık ve hilafet kurumları ortadan kalkmasına karşın, otoriteye duyulan toplumsal gereksinim ortadan kalkmamıştır. Başka bir deyişle, Türkiye birtakım

⁵⁴ Taner Akçam. *Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu*. a.g.e., s. 50.

⁵⁵ Ali Yaşar Sarıbay. “Türkiye’de Kimlik, Küreselleşme, İslam.” *Türkiye Günlüğü*. Mart-Nisan 1995. Sayı 33. s.48.

⁵⁶ Murat Belge. *12 Yıl Sonra 12 Eylül*. a.g.e., s. 28+285.

⁵⁷ a.g.e., s.322.

gelenekleri söküp atarken, otoriteyle insanlar arasındaki ilişkiye köklü bir değişiklik getirmemiştir.⁵⁸ Geleneksel merkezîyetçi anlayış hem kurumsal düzeyde yer almakta, hem de bütün toplumun zihniyetini ve mantığını da biçimlendirmektedir.⁵⁹ İdeal Türk vatandaşı başının belaya girmesini istemez. “Köprüden geçene kadar ayıya dayı de” ve “ Bükemediğin eliöp” gibi sözler bunun göstergesi olarak gösterilir. İdeal Türkiye vatandaşı bilmeye yetkili olanların bildiklerini bilmeyen insan tipidir...Bilmek tehlikelidir.⁶⁰ Normal Türk vatandaşı mahkeme ve benzeri kurumlardan korkar. Bu, devlet korkusunun bir parçasıdır. Ayrıca güvensizliğin de bir yansımasıdır.⁶¹

Türkiye’ye bakıldığında, Batı’dan Doğulu, Doğu’dan batılı gibi gözükken bir özellik gösterir. Geleneksel kimliğinden kopmuş, ama çok da kolay tanımlanabilir bir kimliğe sahip olamamıştır.⁶² Çok fazla kimlik değiştirme vardır, aynı zamanda da değişme için bir direnme. Bu kimlik değişimi ve oluşumu sırasında da sınırlı bir özgürlük söz konusudur.⁶³

Toplumun yeniden yapılanması sırasında ortaya çıkan özellikler ile genel yapıya hakim olan özellikler bireysel yaşantıda da etkisini göstermektedir. Bireyin yer aldığı aile de daha önceki satırlarda belirtilen özelliklerden etkilenmiş, bu gerek kadın erkek ilişkilerinde gerekse çocukların

⁵⁸ a.g.e., s. 326.

⁵⁹ a.g.e., s. 353.

⁶⁰ a.g.e., s. 323-324.

⁶¹ a.g.e., s. 359.

⁶² Murat Belge. *Türkiye Dünyanın Neresinde*. a.g.e., s. 117.

⁶³ a.g.e., s. 124.

yetiştirilmesinde yansımaları bulmuştur.

Yakın akraba ve kardeşleri de içeren geniş aile tipinin yaygın olduğu Osmanlı toplumunda, bu ailenin her bireyi bir üretim birimi meydana getirmekteydi ve mekansal bir yakınlık içindeydi. 19. yüzyılda, tarımda ve ekonomide görülen bazı değişmelerle birlikte ailede de birtakım değişiklikler görüldü ve Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte aileyi etkileyen bir gelişme olan medeni kanun yürürlüğe girdi. Tolan'a göre, 1945-50'lere kadar oldukça durağan bir nitelik taşıyan aile yapısı bu yıllardan başlayarak hızla değişmeye başlamıştır. Geniş aile tipi çekirdek aile tipine dönüşmüş, kente akın yoğunlaşmış, kitle iletişim araçları toplumsal ve bireysel yaşamın derinliklerine doğru genişlemiş, farklı kültür yapılarına özgü ailesel örüntü ve ilişkiler algılanmış, tüm eğitim aşamalarında kız çocukları daha çok yararlanmış, kadınlar artan oranda çalışma hayatına atılmış, aile planlaması yöntemleri yaygınlaşmış, aile içi bağımsızlık anlayışı gelişmiştir.⁶⁴

Vergin, değişimi başka bir açıdan ele almaktadır.⁶⁵ Türkiye nüfusunun, göç nedeniyle, yarısından fazlası kentleri oluşturur ve nüfus artışıyla birlikte de 20 yaşın altındakiler nüfusun % 60'ını teşkil ederek, bir gençler toplumu ortaya çıkmaktadır. Çocuklar ve gençlerin sayısal hakimiyeti, aile örgütlenmesi konusunda köklü değişimleri meydana getirecek nitelikte

⁶⁴ Barlas Tolan. "Geleneksel Aileden Çağdaş Aile Yapısına Doğru." **Aile Yazıları(2). Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme.** Der: B. Dikeçligil ve A. Çiğdem. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Bakanlığı Yayınları. 5/2. Ankara, 1990, s. 498.

⁶⁵ Nur Vergin. "Toplumsal Değişme ve Türkiye'de Aile." **Aile Yazıları(2). Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme.** Der: B. Dikeçligil ve A. Çiğdem. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları. Ankara, 1990, s. 309.

yapısal faktör olmaktadır. Yeni aile tipinin ortaya çıkmasıyla birlikte, aile konusundaki algılamalar da değişmiştir. Özellikle kadın erkek rollerindeki bazı değişikliklere karşın, Türkiye’de aile genelde otoriter, patriyarkal bir nitelik taşımaktadır. Bu özellik kentli ailelerde daha az kendinin göstermektedir.⁶⁶ Arat’a göre,⁶⁷ Türkiye’de geleneksel altyapı çok yavaş değişir Kadınların büyük bir çoğunluğu ailede, toplumda ve ekonomide erkek egemen kurumlara koşullanmıştır ve pek çok geleneksel, hukuksal zorlukla ve ayrımcılıkla karşılaşmaktadır. Yapılan bir araştırma, ülkemizin farklı bölgelerinde değişik oranları içerse de, kadın ve erkeğe bakış açısını vermesi bakımından ilginçtir.⁶⁸

Ülkemizin Batı Bölgeleri

Ülkemizin Doğu Bölgeleri

“Erkekler kadınlardan daha akıllıdır”

% 49

% 60.2

“Evde kocanın karısı üzerinde mutlak otoritesi vardır. Kadın her zaman kocasına itaat etmelidir”

% 56.3

% 73.4

“Kadın eşine itaat etmeyince kocasının onu dövme hakkı vardır”

% 35.9

% 56.7

Bütün bunlar geleneksel ideolojiyle yakından ilişkilidir. Buna karşın

⁶⁶ a.g.e., s. 317.

⁶⁷ Necla Arat. “Türkiye’de kadınların Çalışma Yaşamında Karşılaştıkları Zorlukların Sosyokültürel Nedenleri.” **Türkiye’de Kadın Olmak**. Yayına Hazırlayan: Necla Arat. Say Yayınları. İstanbul, 1994, s. 47.

⁶⁸ a.g.e., s. 48.

özellikle 1970'lerden sonra, geleneksel birtakım kalıplar yıkılmaya çalışılmıştır. Bunun belirgin örnekleri iş alanında kendini göstermiştir. Geleneksel olarak erkeğe özgü olarak nitelenen pekçok iş alanında kadınlar yer alabilmiştir.⁶⁹ Ancak, Acar'a göre, bu iş alanlarında da cinsiyete dayalı katmanlaşma varlığını göstermiş, kadınlar daha çok, görece az prestijli, kariyer niteliği olmayan sorumluluk ve karar verme konusunda iddia taşımayan alt düzey kurumlarda yığılmıştır.⁷⁰ Aynı durum kadınların siyasal kararlara katılım sürecinde de kendini göstermiştir. Kadınlar yalnızca oy potansiyeli olarak görülmüş, karar verme sürecine katılmaları değişik yollarla engellenmiştir. Kadınlarda da bu konuda bir çekingenlik görülmektedir. 1995 Genel Seçimlerinde 13 kadının parlamentoya girmesi, geçen döneme göre 5 kişilik bir üstünlük sağlayabilir ama 550 kişilik bir mecliste 13 kadının Türkiye ile ilgili kararlardaki payları tartışma konusudur. Başbakanın kadın olması da birşeyi değiştirmemiş, bu konumda erkeğe özgü davranışlar geliştirilerek veya cinsiyetsizleşerek ya da "ana" "bacı" gibi geleneksel kadın kimliklerine yaslanarak icraat yapılmaya çalışılmıştır.

Kağıtçıbaşı, aile içi etkileşim ve ilişkilerin yer aldığı aile kültürünün sosyal değişme çerçevesinde incelenmesi gerektiğini söyler.⁷¹ Değişme çerçevesinin iyi anlaşılması için de, aile dinamiklerinin yatay (eşler arası) ve dikey (nesiller arası) eksenlerde incelendiği geleneksel aile kültürünün iyi

⁶⁹ a.g.e., s. 51.

⁷⁰ Feride Acar. "Türkiye'de Kadınların Yüksek Öğrenim Deneyimi." **Türkiye'de Kadın Olmak**. Yayına Hazırlayan: Necla Arat. Say Yayınları. İstanbul, 1994, s. 207.

⁷¹ Çiğdem Kağıtçıbaşı. "Türkiyede Aile Kültürü." **Çağdaş Kültürümüz (Olgular-Sorunlar)**. Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Yayınları:2. Cem Yayınevi. İstanbul, 1991, s. 161.

bilinmesi gerekmektedir. Kadın-erkek cinsiyet rolleri, aile içinde kadının statüsü, kadın erkek güç ilişkileri ve karar verme süreçleri, rol ayrımı/paylaşımı, değer ve tutumlar yatay ekseninde incelenmiştir. Bu konuyla ilgili yapılan araştırmalarda kadın erkek statüsü incelendiğinde kadının aleyhine işleyen bir farklılaşma göze çarpmaktadır. Bu daha çok karar verme süreçlerinde, tüketim ve maddi olanaklarda, çevre ile ilişkilerde ve hareket özgürlüğünde görülmektedir.⁷² Daha önceki satırlarda da belirtildiği gibi, kentleşme, eğitim ve işgücüne katılım gibi faktörler statü değişiminde de etkili olmaktadır.

Dikey etkileşim eksenine bakıldığında da, nesiller arası ilişkiler ve çatışmalar görülmektedir. Anne-baba-çocuk etkileşimine bakıldığında, çocuğun konumu önem kazanmaktadır. Kağıtçıbaşı, çocuğun aile içi konumunun kırsal-kentsel farklılıklar gösterdiğini söylemektedir. Kırsal az gelişmiş yörelerde, çocuğa faydacı ekonomik değer ve yaşlılık güvencesi değeri yüklenirken, kentsel va daha gelişmiş ortamlarda çocuğun psikolojik değeri ön plana çıkmaktadır.⁷³ Bu farklılıklardan etkilenmeyen genel bir değer de, aile içi karşılıklı bağımlılıklardır. Bu, çocuğun anne-babasına bağımlılığı sonra da anne-babanın yetişkin evlatlarına bağımlılığı gibi bir sıra oluşturur. Çocuktan beklenen anne-babaya bağımlılığıdır. Bağımsız olması istenmez.⁷⁴ Çocuk yetiştirmedeki bu tutum, bireyselliği değil, karşılıklı desteği içeren topluluk değerlerini özendirici olarak nitelendirilmektedir.⁷⁵ Ergun da bu görüşü destekler nitelikte, Türk insanının genelde, çocukluğunda yetiştirilirken, gençliğinde denetlenirken bireyliğinin geliştirilmediğini, bunun

⁷² a.g.e., s. 162.

⁷³ Çiğdem Kağıtçıbaşı. *İnsan, Aile, Kültür*. 2. Basım. Remzi Kitabevi. İstanbul, 1991, s. 49-50.

⁷⁴ a.g.e., s. 50.

⁷⁵ Çiğdem Kağıtçıbaşı. *Çağdaş Kültürümüz...* a.g.e., s. 165.

nedeninin de kültürün toplumsal ve ekonomik tabanında ve bu tabanın siyasal yansıtılmasında olduğunu söyler. Buna bağlı olarak da bizim kültürümüzün bireyden çok topluluğa, bireyden çok kamuya önem verdiğini belirtir.⁷⁶ Türk Kültürü, topluma öncelik vermektedir. Toplumunu yükselten, toplumu bireysel bilinçlerde içselleştiren bir kültürdür. Toplum ya da devlet hep öndedir, kişiyi kollamak ve korumak duygu ve görevi hep sonra gelir.⁷⁷

Kağıtçıbaşı'nın bir araştırmada bulduğu sonuç, “tipik Türk ailesinin sevgi veren-kısıtlayıcı bir aile olma özelliği”⁷⁸ toplumsal yaşamda da kendisini gösterir. Devlet bireyi hem sever, korur hem de yeterli özgürlük vermeyerek onu kısıtlar. Bu, daha önceki satırlarda da belirtilen, otorite arayışı ve itaatin yansıması ve belki de Batılılaşmanın eksik kalan yönüdür. Akçam'ın da dediği gibi, insan hakları, birey hak ve özgürlüklerine ilişkin reformlar geride kalmıştır.⁷⁹

Türkiye'deki toplumsal yapı değerlendirilirken, karşılığını bulamamış sorular fazlalıktadır. Türkiye hangi kültür dünyasına aittir? Batılılaşma'nın sınırları ne kadar? Batı'dan neyi almalıyız, hangi değerleri korumalıyız? Uğur, “kentimizle, kasabamızla, köylümüzle, okumuşumuzla, tahsili yarım kalmışımızla, içimizi ve davranışlarımızı hangi değerlere göre ayarlayacağımız konusunda kuşku içinde olduğumuz”⁸⁰ u söyler. Bunun kökeni yaşam

⁷⁶ Doğan Ergun. a.g.e., s. 78.

⁷⁷ a.g.e., s. 103.

⁷⁸ Çiğdem Kağıtçıbaşı. İnsan, Aile, Kültür. a.g.e., s. 58-59.

⁷⁹ Taner Akçam. Türkiye'yi Yeniden Düşünmek. a.g.e., s. 199.

⁸⁰ Aydın Uğur. a.g.e., s. 41.

biçimizdeki hızlı dönüşümlere bağlanabilir. Toplumsal kurumlar tarafından değişik yönlere çekilen insan, çok fazla seçim yapmak zorunda kalmaktadır.

Konu ile ilgili alan araştırmaları sınırlıdır. Bu konuda fikir verebilecek çalışmalardan bir tanesi de, Doğrudan Pazarlama A.Ş. (DAP) tarafından, reklamcılara tüketiciyi tanıtmak amacıyla yapılmış “Değerler ve Yaşam Biçimleri Araştırması”dır. Çalışma İstanbul, Ankara, İzmir, Adana ve Samsun’u kapsamaktadır. 15-35 yaş arası orta sınıf, eğitim görmüş tüketiciler ele alınmıştır.(Yapılış ve düzenleniş tarihi 1988-1990 arasındadır.) Araştırma sonucu bulunan temel noktalar aşağıdaki gibidir:

- Orta sınıf olabilmek için eğitim zorunlu ve önemlidir. Bu eğitimin sınırı da üniversite.
- En önemli sorun yeterince bağımsız olamamak, yaşamı planlayamamak.
- Adil olmak önemli.
- Onurlu olmak önemli.
- Türkiye’nin modern bir sanayi ülkesi olması önemli.
- Özellikle gençler tarafından yükselme olanaklarına ve iyi bir gelire sahip olmak ve uzun dönemli güvence önem taşıyor.
- Türkiye Doğu ile Batı arasına sıkışmıştır. İnançlar hızla değişmektedir.
- Başarı kazamak önemlidir. Bunun en iyi yolu da iyi bir eğitim ve iyi ilişkilerdir.
- Hayattaki en önemli amaç yetenekleri geliştirme, bilgi arttırma ve

hoşa giden bir iş yapmaktır.

Kısaca bu sonuçlara göre, özellikle 15-35 yaş arasındakilerde Batı'dan gelen etkiler sürekli özümsemiş ve Türkiye'nin dışındaki dünyaya karşı ilgi ve bilgi artmıştır. Özellikle kitle iletişim araçlarının etkisiyle Batı standartları zihinlere yerleşmiştir. Kendi değerlerine ilişkin çelişkili tutumlar içinde olmalarına karşın, uluslararası bir imajın takipçisidirler.⁸¹

Konuyla ilgili bir başka araştırma da 1991 yılında yapılmıştır.⁸² Bu, Türkiye'deki sosyo-ekonomik değerler ve tutumlarla ilgili alan araştırmasıdır. Araştırma 16 ilde uygulanmıştır. Uygulama kapsamındaki kişiler 18 yaşından büyüklerdir.

Çalışmada öncelikle Osmanlı'dan günümüze kadar gelen değerlerden bahsedilmektedir. Bunlar kısaca aşağıdaki gibidir⁸³:

Kadercilik, piyasa üzerinde sıkı bir devlet denetimi, riskten ve kişisel girişimcilikten kaçınmak, rekabetten kaçınmak, mükemmel ve adil olduğu kabul edilen ilahi bir düzeni sürdürmek, yakın çevre dışındakilere güvensizlik, aile işletmeleri dışındaki işletme türlerinin benimsenmemesi, çalışmanın bir zorunluk olarak görülmesi, çalışma süresini yoğun olmayan ve kısa tempoda tutmak, günlük yaşayıp, ileriye planlamayı gereksiz bulmak

⁸¹ "Değerler ve Yaşam Biçimleri Araştırması." Birinci Bölüm. Kalitatif Rapor. Kasım, 1988. s. 22.

⁸² Üstün Ergüder ve diğerleri. **Türk Toplumunun Değerleri**. TÜSİADYayımları. İstanbul, 1991.

⁸³ a.g.e., s. 11.

Bu değerler günümüze kadar ulaşmakla birlikte, Avrupa ile ilişkiler başta olmak üzere, birçok etken sonucu değişime uğramişlardır. Yukarıda bahsedilen değerlere ek olarak, yapılan alan araştırmasının da rehberliğinde bazı sonuçlar bulunmuştur. Bunlar bazı yerlerde yukarıdaki değerlerin tezatı olarak nitelenebilir. Örneğin, başarma güdüsü, risk alma, yoğun bir biçimde çalışma ve zamanı iyi planlama, rekabetin iyi bir Şey olduğuna inanma, başkalarına güvenme, kaderin insan yaşamındaki rolünün sınırlı olduğunu ve kişinin kendisinin çalışarak tayin edeceğine inanma, başkalarıyla ortaklıklar kurabilme, dünyada ve ülkesinde olup biteni izleme, bunlar hakkında düşünme. Ayrıca, çalışmaya katılanların büyük bir çoğunluğu teknolojik gelişmelere daha fazla önem verilmesini istemektedir. Yenilikler onaylanmakta ve bu "ilerleme" veya "iyileşme" olgusu olarak kabul edilmektedir. Bu daha çok eğitim düzeyi yüksek ve de ge insanlar tarafından dile getirilmektedir. Billimin yararlı olduğu, ancak bazen zararı olabileceği de yine bu insanlar tarafından dile getirilmektedir. evre sorunlarıyla ilgili geniş bir kitle oluşmuştur. Kadınların alışma hayatında yer almasını, kadınlar erkeklerden daha fazla desteklemektedir. Ayrıca, geleneksel kadın görüntüsünü oluşturan ev işleri, ocuk ile uğraşan ev kadını imgesi, kadının toplumda oynaması gereken rolün sınırlarını belirlemekte hala etkin olmaktadır.

Yukarıda anlatılanlardan çıkan sonuca göre, toplumda hem Osmanlı'dan gelen bir geleneksellik hakim, hem de bu geleneksel değerlerin büyük ölçüde değişime uğraması. Türk toplum yaşamındaki değerler çatışmasını burada da görmek olası.

III.BÖLÜM

TOPLUMSAL YAPIDAKİ KÜLTÜREL İLETİLERİN YAYILMASI SÜRECİNDE TELEVİZYON

A) KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ TOPLUMSAL KONUMU

İnsanların yaşamında, yiyecek ve barınma gibi gereksinmelerin yanında önemli rol oynayan bir diğer unsur da iletişimdir. Günümüz toplumlarında insanlar kendilerini geniş bir iletişim ağı içinde bulurlar ve yüz yüze iletişimlerinin yanısıra önemli mesajlarının aynı zamanda birçok insana ulaşmasını isterler. Böylece kitle iletişiminin önemi ortaya çıkar.

Kitle iletişiminin boyutları özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra genişlemiştir. Bu dönemde gerçekleşen teknolojik gelişmeler buna neden olmuştur. Berton'a göre, insanlararası bilgi iletişimini ve alışverişini sağlayan olanakların tarihi oldukça eskiye dayanır. Bu olay üç boyutta görülebilir.¹ Bunlardan birincisi "haberleşme isteği"dir. İkincisi "teknik gelişme"dir, bu, yazının icadına dayanan bir süreçtir. Sonuncusu ise "tarihi olayların yol açtığı

¹ Philippe Berton. "İletişim İdeolojisi ve İletişim Araçlarının Gücü"._Medya Dünyası. Der.Jean Marie Charon. Çev. Oya Tatlıpınar. İletişim Yayınları. İstanbul, 1992..s. 177-180.

durum”dur. Tarihi olaylar, etkin teknik olanaklardan yararlanarak haberleşme isteğini ortaya çıkarmıştır. Bazı dönemlerde iletişim araçlarının etkisi ve gelişme dinamiği ön plana çıkmış, bazı dönemlerde de gerileme kaydetmiştir. Bu durum bu üç boyutun kesiştiği noktada yer alır.

20. yüzyılla birlikte kitle iletişiminde görülen teknolojik gelişmeler ve bunların günlük yaşama girmeleri, günümüz dünyası için en büyük olaylardan biri olarak gösterilmektedir. Alemdar ve Kaya’ya göre teknolojik gelişmeler çok köklü ve hızlı olmuştur. İletişim teknikleri ve iletişim araçları kısa bir süre de önemli değişiklikler geçirmiştir. Yeni Teknoloji, iletişim araçlarına ortak kullanım olanakları ve alanları da hazırlamıştır.² Yaygın olarak kullanılan kitle iletişim araçları, kapitalist toplumun yapılanma sürecinde kendi yapılanmasını oluşturmuş ve kurumsallaşmıştır. Başka bir deyişle, toplumsal yaşamı belirleyen genel ekonomik, siyasal, kültürel dinamikler kitle iletişim araçlarının işleyişini de belirlemiştir.³

Günümüzde bireyler, kitle iletişim araçlarına bağımlı bir ilişki geliştirmektedir. Modern toplum artık gazete, dergi, kitap, televizyon ve sinema gibi kitle iletişim araçları olmaksızın düşünülmemektedir. Severin ve Tankard’a göre kitle iletişim araçları birçok insan için pekçok şeyi ifade etmekte ve ekonomik sisteme bağlı olarak da birçok fonksiyonu sunmaktadır. Politik, ekonomik ve toplumsal güçler kitle iletişim araçlarının içeriğini

² Korkmaz Alemdar ve Raşit Kaya. **Radyo-Televizyonda Yeni Düzen**.TOOB Yayınları. Ankara, 1993, s. 3.

³ a.g.e., s. 4.

etkilemektedir.⁴

Kitle iletişim araçlarının toplumdaki rolü ve işlevleri üzerine birçok görüş ortaya atılmıştır. Wright kitle iletişimini, iletişim deneyiminin ve iletişimcinin doğası çerçevesinde ele almıştır. Laswell de kitle iletişim araçlarının gücünü şöyle belirtir: (1) Çevrenin gözetimi (2) Toplumdaki parçaların karşılıklı ilişkisi (3) Toplumsal mirasın bir kuşaktan bir sonraki kuşağa aktarımı. Bu üç fonksiyona Wright eğlenceyi de ekler.⁵ Bazı araştırmacılar eğlence ile ilgili görüşe katılır ve kitle iletişim araçlarıyla karşılaşan insanların zaman zaman yalnızca eğlence beklentisi içinde olduğunu söylerler. Ancak uzun süreli kullanımda diğer işlevler yerine gelecektir. Bu da kitle araçlarının daha çok eğlence aracı işlevi yapmasına yol açar.⁶

Yansıtıcı-ayna işlevini üstlenen kitle iletişim araçları, statükoyu destekleme eğilimindedirler.⁷ Bu açıdan bakıldığında toplumda hüküm süren güç dengesinin ilgi alanlarından yanadır. Enzensbergen de kitle iletişim araçlarının işlevini “toplumu yöneten kim olursa olsun, insanın insan

⁴ Werner J. Severin ve James W. tankard Jr. **Communication Theories**. New York: Longman, 1988, s. 209.

⁵ Aktaran: **a.g.e.**, s. 217.

⁶ Aktaran:Nurçay Türkoğlu. “Toplumsal Değişimde Televizyon İzleyiciliği (Televizyon İzleyen İzlemeyen İki Köyde Karşılaştırmalı Alan Araştırma Modeli)._**Doktora Tezi**. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.İstanbul, 1988, s. 24.

*Ayrıca bkz. **MacBridge Raporu**. “Birçok Ses-Tek Bir Dünya”. Çev: Ertuğrul Özkök ve diğerleri. UNESCO Türkiye Milli Komisyonu. Ankara, 1993, s. 15. ; Aysel Aziz **Toplumsallaşma ve Kitleli İletişim**. A.Ü. BYYO Yayınları No: 2. Ankara, 1982, s. 48-51.; Ayseli Usluata. **İletişim**. İletişim Yayınları. İstanbul, 1994, s. 76. ; İrfan Erdoğan ve Korkmaz Alemdar. **İletişim ve Toplum**. Bilgi Yayınevi. İstanbul, 1990.

⁷ Nurçay Türkoğlu. **a.g.e.**, s. 52.

üzerindeki egemenliği biçimindeki başat ilişki biçimini sürdürmek” olarak belirtmektedir⁸

Kitle iletişim araçlarının bizim yapmak istemediğimiz şeyleri yaptırma, karar vermemizi etkileme, düşüncemizi biçimlendirme gibi konularda bizi etkilediği yaygın kabul görmüş bir düşüncedir. Ayrıca yaşantımızı zenginleştirmekte ve bizi toplumsal olaylardan ve problemlerden haberdar etmekte, sağladıkları bilgi akışıyla da toplumsal değişime katkıda bulunmaktadır. Dood, kitle iletişim araçlarının değişmeyi etkileyen gücün hepsini oluşturmadığını söyler. Araçların etkileri diğer değişkenlerle fazlaca ilişkilidir. Kitle iletişim araçları, (1) bireyler arası ağlar (2) kültürel normlar değerler ve dünya görüşleri (3) yaş, eğitim, meslek v.b. ve grup üyeliği (4) motivasyon, ihtiyaçlar (5) kişilik özellikleri gibi değişkenlerle bir etkililik gösterir.⁹ Kitle iletişim araçları bizim bilginin farkında olmamızı sağlar, bizi teşvik eder ve dolaysız olarak ikna etmeye eğilimlidir. Değişmenin olabilmesi için, ona hizmet eden bir iklim oluştururlar.¹⁰ Kaya da kitle iletişimini ve araçlarını aracı rolü olan bir kurum olarak niteler. Bizimle, dış dünya ve diğer toplumsal kurumlar arasında bir aracı.¹¹ Mills’e göre kitle iletişim araçları dış dünyayı algılamamızda ve onunla aramızda bir aracı ve süzgeç rolü oynamakla kalmayıp, bizi bize kendimize bile istedikleri gibi yansıtıp benimsetebilmektedirler. Ne olduğumuzu, ne olmamız gerektiğini, dışa karşı

⁸Aktaran: Ünsal Oskay. **Toplumsal Gelişmede Radyo Televizyon**. A.Ü. SBF. BYYO Yayınları. Ankara, 1978, s. XXI.

⁹ Charley Dood. **Dynamics of Intercultural Communication**. Second Edition. Dubuque, Iowa: Wm.C.Brown. 1987, s. 160.

¹⁰ a.g.e., s. 162.

¹¹ Raşit Kaya. **Kitle İletişim Sistemleri**. Teori Yayınları. Ankara, 1985, s. 63.

nasıl görünmemiz gerektiğini benimsetebilen kitle iletişim araçları, yeni yeni davranışlar edinmemiz, kendi kendimizi bize söylenen tiplere benzetmemiz yönünden de etkin olmaktadır.¹²

Chomsky, herbirimizin kitle iletişim araçlarının geniş bir saldırısına nasıl maruz kaldığımızı, bunun da insanları bir duygusuzluk içinde nasıl donuklaştırdığına işaret eder. Bunlar baskıcı monologlar olarak nitelenir ve her yerde bizi soru sormayan taraftarlara dönüştürerek duyularımıza sızarak dikkatimizi alt üst eder.¹³

McQuail'e göre kitle iletişim araçları, gerek örgütleniş gerekse içerik olarak ve toplum üzerinde etkilere sahip geniş boyutta etkinlikler açısından hayli farklılık gösterirler.¹⁴ Eco ise kitle iletişim araçlarının gerçekte birbirinin devamı olduğunu söyler. Her kitle iletişim aracı bir önceki kitle iletişim araçlarından birşeyler almıştır ve almaktadır da. Her yeni buluş zincirleme buluşlar halkasına eklenmekte ve ortak bir dil üretilmektedir.¹⁵

¹² Wright Mills. **İktidar Seçkinleri**. Çev. Ünsal Oskay. Bilgi Yayınevi. İstanbul, 1974, s. 440.

¹³ Noam Chomsky. **Medya Denetimi**. Çev: Şen Süer. Tüm Zamanlar Yayıncılık. İstanbul, 1993, s.7-8.

¹⁴ Denis McQuail. "The Influence and Effects of Mass Media". **Mass Communication and Society**. Der. James Curran, Michael Gurevitch ve Janet Woollacott. London: Edward Arnold Ltd., 1977.

¹⁵ Umberto Eco. "Kitle İletişim Araçlarının Art(ırıl)ması". **Enformasyon Devrimi Efsanesi**. Çev. ve Der. Yusuf Kaplan. Rey Yayınları. İstanbul, 1991, s. 108.

a) Kitle İletişim Araçları-Kültür-İdeoloji

McLuhan, “olaylara bir kültür aracılığı ile bakmanın en açık yolunun, o kültürün konuşma araçlarını gözlemlemek olduğu”¹⁶nu söyler Kültür, her iletişim aracıyla yeni baştan yaratılmaktadır. Dünyaya hangi araçla bakılırsa bakılsın, medya metaforları dünyayı bizim adımıza sınırlandırmakta, bizi sıraya sokmakta, bir çerçeve çizmekte ve dünyanın görünümüne ilişkin iddialar ortaya atmaktadır¹⁷ Kültürün içeriğini de bu metaforlar yaratmaktadır.¹⁸

Kitle iletişim araçları ve kültür arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar, kitle iletişim araçları ile yaşanan süreci ortak kültürü oluşturma, tamamlama veya değiştirme gibi özelliklerle nitelerler. Burada sorulacak bir soru, bu çerçeve bağlamında kitle iletişim araçlarının toplumsal değişmeyi mi yoksa varolan yapının korunmasını mı gerçekleştirdiği ile ilgilidir. Bir başka deyişle, bu araçlar var olan kültürü mü yansıtmaktadırlar yoksa biçimlendirmekte midirler? Kültür ve kitle iletişim araçları arasındaki ilişkide hangisinin başlangıç noktası olduğu araştırılan bir başka konudur.¹⁹ Kuşkusuz bu soruların yanıtını bulmaya çalışan birçok araştırma yapılmıştır. Bu ilişki değişik bakış açıları ve kuramsal yaklaşımlarla ele alınmıştır. Bu tez çalışması çerçevesinde ele alınan yaklaşım, temelde varolan yapının korunması ağırlıklı olmak üzere her iki yönün de varolduğudur. Ancak, değişim varolan yapının

¹⁶Aktaran: Neil Postman. **Televizyon Öldüren Eğlence**. Çev. Osman Akınhay. Ayrıntı Yayınları. İstanbul, 1994, s. 17

¹⁷ a.g.e., s. 19.

¹⁸ a.g.e., s. 24.

¹⁹ Robert A. White. “Mass Communication and Culture: Transition to New Pradagm”. **Journal of Communication**. (2) 1983, s. 280-281.

bozulmasını zedelemeyecek ölçüde vardır.

Tarihe bakıldığında ideolojik işlev ve yapıların hemen her dönemde önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Her toplumsal sistem için bu söylenebilir. Dönemin özelliğine göre de ideolojik işlev ve ona bağlı olarak ideolojik yapılar toplumsal formasyon içinde önem kazanmaktadır.²⁰ Kitle iletişim araçlarındaki gelişmeler, bu araçların ideolojik işlevlerinin de araştırmalarda gözönünde bulundurulması gerektiğini göstermiştir. Bu da iletişim araştırmalarında yeni bir başlangıca yol açmıştır.²¹ Ancak bu durumda salt ideolojik oluşum yetmemektedir. Bir yandan ideolojik formasyon sağlanırken diğer yandan da sistemin kar etmesi ve para kazanması gibi bir durum ortaya çıktığından, bu araçların birer endüstri olma özellikleri gözönüne alınarak ekonomik işlev ve yapı da ele alınması gerekmektedir. Bu araçlardaki ideolojik işlev ve ekonomik işlevin birlikte düşünülmesi daha doğru sonuçlara ulaşmayı sağlayacaktır.²²

Özök, iletişim ideoloji ilişkisinin herşeyden önce bir teknoloji-ideoloji

²⁰ Metin Kazancı. "Kitle İletişim Olayı İle Yığınların İdeolojik Yönlendirilmesi ve İki Örnek Üzerine Tartışmalar". **SBF BYYO Yıllığı (1981)**. Ankara, 1982, s. 41.

²¹ Ingrid Sarti. "İletişim ve Kültürel Bağımlılık: Yanlış Bir Kavram". **Kitle İletişiminde Temel Yaklaşımlar**. Der. ve Çev. Korkmaz Alemdar ve Raşit Kaya. Savaş Yayınları. Ankara, 1983, s.140.

²² Metin Kazancı. a.g.e., s. 434-435.

*Althusser, ideolojinin toplumsal formasyonu meydana getiren üç ana düzeyden (Ekonomik, Politik ve İdeolojik) biri olduğunu söyler. Ekonomik düzeyde doğa toplumsal olaylar içerisinde dönüştürülür. Ekonomik pratiği belirleyen budur. Politik pratikte, söz konusu toplumsal ilişkiler dönüştürülür.(politik pratik bu dönüştürmeyle tanımlanır.) İdeolojik pratik ve düzeyde ise insanın kendi hayatıyla yaşayan ideolojik ilişkisi demek olan ideolojik tasarımlar dönüştürülür. Louis Althusser. **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**. Çev. Yusuf Alp ve Mahmut Özışık. 3. Baskı. İletişim Yayıncılık. İstanbul, 1991, s. 9.

ilişkisi olduğunu söyler. İletişimin kitlesel bir boyut alması teknolojik bir gelişmenin sonucu olmaktadır. İletişim-teknoloji ilişkisini incelerken de, insanların sahip oldukları inanç ve bilgilerin, bir başka deyişle ideolojilerinin nereden geldiğinin ve herkesin neden farklı ideolojilere sahip olduğunun sorulması gerekmektedir.²³ Ancak, çağdaş iletişim bozuk bir işlev yüklenmiştir. Bu araçlar dış dünyada olup biten her olguyu bir meta haline dönüştürür.²⁴

Hemen her toplumda insanların yaşamlarındaki önemli toplumsal olayların arasında, günlük yaşamdan ayıramayacakları merasimler gelmektedir. Bu merasimler sembolik içeriklere sahiptirler. Bu olaylara aynı zamanda sembolik dışa vurma süreci de denir. Bunlar kendini ifade etme araçlarıdır.²⁵ Kitle iletişim teknolojisindeki gelişmeler insanların kendini ifade etme araçlarının niteliği konusunda da yeni yeni yollar sunmaktadır. Ayrıca bu araçlar, “insanların toplum hayatında karşılaştıkları ve kabul etmeleri kendilerine kolay gelmeyen durumları meşrulaştırma yolu” olarak tanımlanan ideolojinin bir ögesi olan mitos da üç önemli değişikliğe uğratır: Hayatın dram olarak yaşanmasını olanaklı kılan mitos, bu araçlardaki dramatisasyon sayesinde kendini güncel yaşama uydurur ve böylece benimsenmesini kolaylaştırır. Ayrıca mitoslar bu araçlarla birlikte evrensel bir görüntüm alırlar ve süreklilik kazanır. Bu da ideolojiler açısından önemlidir.²⁶

²³ Ertuğrul Özkök. **İletişim Kuramları Açısından Kitlelerin Çözülüşü**. Tan Kitap Yayın ve ticaret Ltd. Şti. Ankara, 1985, s. 344-345.

²⁴ a.g.e., s. 348-349.

²⁵ Şerif Mardin. **İdeoloji**. Sosyal Bilimler Derneği Yayınları. Ankara, 1976, s. 74.

²⁶ Ertuğrul Özkök. a.g.e., s. 351.

Kitle iletişim araçları ekonomik, teknolojik, toplumsal ve kültürel kaynaklar bazında eski ve geleneksel kültürel kanallardan nitel olarak daha büyük bir dilimi yönetimi altına almıştır. Ayrıca toplumsal bilginin üretimi ve tüketimi modern kitle iletişim araçlarına bağımlı hale gelmişlerdir. Kitle iletişim araçlarının bu durumda sorumlulukları artmıştır. Buna bağlı olarak da belirli işlevler yüklenmişlerdir. Birinci işlevi: Bizim dünyamız ve yaşanan gerçeklerin başkalarınıninkiyle kavranabilir bir bütün halinde yeniden inşa edildiği toplumsal bilginin, toplumsal imgenin sağlanması ve seçmeci inşası. İkinci işlevi: Toplumda yaşanan çoğulluğu yansıtmak ve göstermektir. Bu çoğullukla nesnelleştirilen hayat tarzlarının ve ideolojilerin sabit bir envanterini sağlamaktır. Burada farklı toplumsal bilgi tipleri sınıflandırılmakta ve düzenlenmektedir. Buna bağlı olarak üçüncü işlev de, seçmeci olarak temsil ettiklerini ve sınıflandırdıklarını örgütlemek, düzenlemek ve biraraya getirmektir.²⁷ Kısaca denilebilir ki, kitle iletişim araçları mesajların üretilmesi, karmaşık söylemlerde düzenlenmiş göstergelerin üretilmesi için toplumsal, ekonomik ve teknik olarak örgütlenmiş aygıtlardır.²⁸

Hall, kitle iletişim araçları ve ideolojiyi incelerken öncelikle şu soruların sorulması gerektiğini söyler: İdeolojik süreç nasıl çalışır ve mekanizmaları nelerdir? ve “İdeolojik” kavramı, toplumsal düzenlemeler içindeki diğer uygulamalarla ilişkisi içinde nasıl kavranır, tasarlanır?²⁹ Kellner’e göre,

²⁷ Stuart Hall. “Kültür, Medya ve İdeolojik Etki”. Mass Communication ve Society’den çev. ve Der. Mehmet Küçük. **Medya İktidar ve İdeoloji**. Ark Yayınevi. Ankara, 1994, s. 200-202.

²⁸ a.g.e., s. 204.

²⁹ Stuart Hall. “The Rediscovery of Ideology: Return of The Repressed in Media Studies”. **Culture, Society and The Media**. (Eds) Michael Gurewitch, Tonny Bennett, James Curran and Janet Woollacott. Great Britain: Methuen, 1984, s. 65.

ideoloji ile ilgili birçok radikal kuram, ideolojinin üretimi ve yayılmasında kitle iletişim araçlarının imajlarının ve mesajlarının rolünü reddettiler. Örneğin Alvin Gouldner, hem yazılı basını hem de elektronik kitle iletişim araçlarını çözümlediği “The Dialectic of Ideology and Technology” de, televizyonun önemini vurguladığı birçok yaklaşımına karşın, ideolojinin nüfusu içinde, elektronik kitle iletişim aracı tarafından yayınlanan imajları ve mesajları görmezlikten geldi. Louis Althusser, eğitim sisteminin rolünü ideolojinin en önemli yeri olarak belirledi. Birçok tartışma buna benzer reddetmelerle ilgiliydi.³⁰ Kellner, ideolojinin kavramların, imajların, kuramların, öykülerin, mitlerin bir sentezi olarak görülmesi gerektiğini söyler. İdeoloji, çok sık olarak da imajlar aracılığı ile nakledilir. Birçok ideoloji kuramı, ideolojiyi üreten ve yayan aletleri analiz etmede başarılı olamamıştır. Oysaki ideolojik aygıtlar ideolojiyi, incelikle işlenmiş bir dizi tören aracılığı ile iletmişlerdir.³¹ Gelişmiş kapitalizmdeki yayın araçlarının merkezi rolü, mitolojinin ve egemen ideolojinin törensel(ayinsel) bir şekilde, üretilip nakledildiğinin bir fonksiyonu olan, televizyon ve popüler kültüre bahşedilmiştir.³² Eco da bazı eleştirmen ve iletişim bilimcilerinin “kitle iletişim araçları-sadece-ideolojileri taşımakla yetinmemektedir; çünkü bu araçların bizatihi kendileri birer ideolijidir”³³ sözleri karşısında araçların, izleyicinin toplumsal konumundan, aldığı eğitim biçiminden ve o an içinde bulunduğu psikolojik durumdan kaynaklanan ve

³⁰ Douglas Kellner. “TV, Ideology, and Emancipatory Popular Culture”. **Television The Critical View**. (Ed) Horace Newcomb. Third Edition. New York: Oxford University Press, 1982, s. 387.

³¹ a.g.e., 388.

³² a.g.e., 389.

³³ Umberto Eco. “Göstergebilimsel Bir Gerilla Savaşına Doğru”. Çev. ve Der. Yusuf Kaplan. **Enformasyon Devrimi Efsanesi**. Rey Yayıncılık. İstanbul, 1991, s. 94.

oluşan düzgünlere, kodlara göre ideolojileri taşıdıklarını söyler.³⁴

B) TELEVİZYONUN TOPLUMSAL İLETİŞİMDEKİ YERİ

a- Televizyonun Toplumsal Yaşamda Yeralışı

Esslin, hemen hemen tüm teknolojik gelişmelerde olduğu gibi, televizyonun da ilk çıktığında fazla ciddiye alınmayıp, ufak bir yenilik muamelesi gördüğünü ve sosyal, kültürel ve zihni çevremizin oldukça etkili bir unsuru haline gelmesinden sonra da bu tavrın uzunca bir süre devam ettiğini söyler.³⁵ Oysa, Raymond Williams'ın da dediği gibi televizyon öyle yabana atılacak, en basit anlamıyla görme ve haber verme aracı değildir. Başlı başına bir kültürel biçim, bir kurumlaşma, bir davranış kalıbıdır.³⁶ “En yaygın, ve en etkin kültür üretme makinası”³⁷ olarak da tanımlanmaktadır.

Televizyon, ondokuzuncu yüzyıl ortasında telgraf ile fotoğrafın başlattığı geleneğin devamı olarak görülür.³⁸ Diğer iletişim araçlarından daha büyük bir gelişme kaydeden televizyonun bu gelişmesi hem niceliksel hem de niteliksel olmuştur. Bunun nedeni de izleyicilere aktarılan görsel bilgi ve eğlence miktarının büyük ölçüde artmasıdır. Televizyon, diğer iletişim

³⁴ a.g.e., s. 101-102.

³⁵ Martin Esslin. **The Age Of Television**. San Fransisco: W.H. Freeman Company, 1982. s. 2.

³⁶ Aktaran: Mahmut Mutman. “Siyasetin Sınırsız Meydanı”. **Birikim**. Aralık 1994-Ocak 1995., 68-69, s. 25.

³⁷ Yusuf Kaplan. **Televizyon**. Ağaç Yayıncılık Ltd. Şti. İstanbul, 1992, s. 9.

³⁸ Neil Postman. a.g.e., s. 96.

araçlarından daha çok, iletişim alanında gözlemlenen değişmelerin bir sentezi olarak görülmektedir.³⁹

Tarihsel olarak televizyonun başlangıcı İngiltere ve Fransa'nın kamuya açık ilk yayınlarının başladığı 1936 yılı olarak gösterilir.⁴⁰ Bazı araştırmacılar, televizyonun, kültürel olarak 1920'lerde devreye girdiğini ve 1950'leri de teknik olarak gelişmenin tarihi olarak belirtirler.⁴¹ 1950'ler aynı zamanda televizyonla ilgili araştırmaları da belirgin bir şekilde başlattı. Çeşitli eleştirmenler ve araştırmacılar televizyonu insanın değerler sistemini kontrol altına alan yeni faktörlerden biri olarak, araştırmaya başladılar ve televizyonun da aile, arkadaşlar, din ve eğitim gibi değerler sisteminde, öncelikli ve bağımsız toplumsallaşma sürecinde aynı öneme sahip olup olmadığını sordular. Buldukları yanıt ise ilk elde "evet" dir.⁴² Groombridge de televizyonun gelişmesinin kişisel, toplumsal, kültürel ve siyasal gelişmelerin ışığı altında incelenmesi gerektiğini söyler. Özellikle, etkili bir iletişimden yoksun bir toplumda televizyon çok önemli bir iletişim aracı olmaktadır. Gereksinmelerin bilinip saptanması da aracın kapsamını belirleyecektir.⁴³

³⁹ Sean MacBride ve diğerleri. "Birçok Ses Tek Bir Dünya". **MacBride Raporu**. Çev. Ertuğrul Özkök ve diğerleri. Unesco Türkiye Milli Komisyonu. Ankara, 1993, s. 64-65.

⁴⁰ **a.g.e.**, s. 65.

⁴¹ Robert S. Alley. "Television". **Handbook of American Popular Culture**. Der. M.Thomas Inge. Volume 1, Westport, Connecticut: Greenwood Press. 1978, s. 324.

⁴² James W. Chesebro. "Communication, Values, and Popular Television Series. A Seven Year Assesment". **Inter Media**. Der. Gary Gumbert ve Robert Cathcart. New York: Oxford University Press. 1982, s. 469.

⁴³ Brian Groombridge. **Televizyon ve Toplum**. Çev. Ayseli Usluata. İstanbul Reklam Yayınları. 41. İstanbul, 1976, s. 9-10.

Diğer kitle iletişim araçlarıyla karşılaştırıldığında, televizyonun kendine özgü anlatım biçimleri geliştirdiği görülmüştür. Swallow, televizyonu öteki kitle iletişim araçlarından üç yönde ayırmaktadır: Olayları anında resimlerle verebilmesi, çok daha büyük sayıda izleyiciye sahip olması ve genellikle evlerde yalnız ya da birkaç kişi birarada izlenmesi.⁴⁴ Karşılaştırmayı kitle kültürü açısından yapan görüş ise, televizyonun kitle kültürünü oluşturmada daha etken olduğunu ileri sürmektedir. Televizyon izleyicileri diğer kitle iletişim araçlarından daha belirsiz ve daha az “seçilmiş”tir. Bu nedenle her kesime seslenen sınırsız bir kitle iletişim aracıdır.⁴⁵ Postman, film, kaset ve radyo gibi kitle iletişim araçlarının kültürü eğlenceli hale getirmeyi amaç haline getirdiklerini söyler. Televizyon her türlü söylemi kapsamaması nedeniyle onlardan farklıdır. İnsanlar birçok şey için televizyon karşısına geçerler. Televizyonun kültürün her alanında kendini bulmasının kaynağı da budur. Ayrıca televizyonun dünyayı nasıl sunduğu, dünyanın doğru biçimde nasıl sunulacağını da modelini oluşturur.⁴⁶ Esslin de televizyonu tiyatro ve sinemadan ayıran şeyin kullandığı malzemenin sonsuz miktarı olduğunu söyler. Televizyondaki malzemelerin artan niceliği de yeni bir niteliksel özellik haline gelmektedir.⁴⁷ Televizyon, “temsil etme biçimleri açısından sinema ile aynı geleneğin mirasçısı”⁴⁸ olsa da ve televizyon programlarının çözümlemesi sinema filmi gibi anlatı üzerine yoğunlaşsa da, farklı olarak, televizyonun

⁴⁴ Norman Swallow. **Televizyonun Gerçek Gücü**. Çev. Süheyl Gürbaşkan. İstanbul Reklam Yayınları. 32. İstanbul, 1973, s. 61.

⁴⁵ Nurçay Türkoğlu. **a.g.e.**, s. 43.

⁴⁶ Neil Postman. **a.g.e.**, s. 104.

⁴⁷ Martin Esslin. **a.g.e.**, s. 33.

⁴⁸ David Barker. “It’s Been Real: Forms of Television Representation”. **Critical Studies of Mass Communication**. March, 1988. 5. s. 44.

naklen yayın olanağının getirdiği canlılık ve anındalığın yarattığı bir “gerçeklik” etkisi sözkonusudur.⁴⁹

b- Temel Özellikleri.Açısından Televizyon

Televizyon bilimsel ve teknik bir araştırma sonucu bulunduktan sonra birtakım özellikleri de beraberinde getirdi. Williams bu özelliklerin aşağıdaki gibi özetlenebileceğini söyler⁵⁰:

- (1) Bir Haber ve eğlence aracı olarak gücü diğer toplumsal ilişki biçimleri ve birçok kuruma göre çok daha fazladır.
- (2) Bir elektronik araç olarak doğasında varolan özellikler bizim gerçek karşısındaki temel algılamalarımızı, dünya ve birbirimiz ile olan ilişkilerimizi değiştirmiştir.
- (3) Haber ve eğlencede güçlü bir araç olan televizyon, fiziksel devingenliği arttırmak, kendisinden önceki teknolojilerin bir sonucu olmak gibi faktörlerle yanyana yer alır.
- (4) Televizyon yeni tip toplumun ihtiyaçlarını karşılamak ve yatırım yapmak için seçilmiştir. Bu, özellikle eğlencede ve davranış biçimlerinin ve düşünce formasyonlarının merkezileşmesinde görülmektedir.
- (5) Tüketici ekonomi için yeni ve kazançlı bir alan olmaktadır.

⁴⁹ D. Beybin Kejanlıoğlu. “Kamusal Alan, Siyaset ve Siyaset Meydanı”. **Birikim**. Aralık 1994- Ocak 1995. 68-69. s. 53.

⁵⁰ Raymond Williams. **Television: Technology and Cultural Form**. Great Britain: William Collins Sons ve Co. Ltd. Glasgow. 1974, s. 11-12.

Televizyonu inceleyen araştırmacılar değişik bakış açıları getirmişlerdir. Bir kısmı televizyonun hala teknolojik bir aygıt olduğunu, gerçek bir sanat olmadığını soyer. McLuhan da televizyona teknoloji açısından yaklaşanlardandır. “Mesaj aracın kendisidir.” der. Soğuk bir araç olan televizyon sıcak bir araç olan sinemaya gore daha fazla katılım gerektirir. İzleyici tarafından bir çok katılım ve doldurma olur. McLuhan’a gore televizyonla ilgili imajların duyumsal algılaması teknoloji tarafından tanımlanır. Ayrıca televizyon sosyal algılamayı da değiştirir.⁵¹

Meehan, televizyonu sanatın ve endüstrinin bir karışımı olarak gorür.⁵² Televizyon seçilmiş imajlar, dunya gorüşleri, semboller, mitler, iddialar, değerler ve bakış açıları sunar. Televizyon için bazı araştırmacılar iki özelliğini de göz önüne alarak “Ruya Fabrikası” (Powdermaker,1950), “Endüstrileştirilmiş Gelenek” (McLuhan, 1969) tanımlamalarını yapmışlardır. Marxist kurama gore de aykırılık ve çelişkili kurum olarak da kullanılabilir (Battomore, Harris, Kieman ve Miliband, 1983). Bu ve benzer tanımları gözönüne alarak televizyonu hem kltr endüstrisi hem de endüstriyel kltrn çelişkisi içinde oluşmuş olarak yeniden düşünmek, ele almak gerekmektedir. Televizyon her zaman, hem insan eliyle yapılan bir sanat eseri hem de ticari bir maldır. Bu demektir ki, hem yaratılır hem imal edilir. Televizyon aynı zamanda yorumlama için bir gorüş ve tkutilmesi için bir

⁵¹ Aktaran: M.S. Piccirillo. “On The Authenticity of Televisual Experience: A Critical Exploration of Para Social Closure”. **Critical Studies in Mass Communication**. 3(1986). s.38.

⁵² Eilee R. Meehan. “Conceptualizing Culture as Commodity: The Problem of Television.” **Critical Studies of Mass Communication**. 3(1986). s. 448.

ideoloji sunar.⁵³

Gebner, bir televizyon mesajını anlamamız için bazı noktalara dikkat etmemiz gerektiğini söyler. Bunlar aşağıdaki gibi sıralanırlar⁵⁴:

- (1) Varoluş: Televizyonun çıktıları nedir, içerik nasıldır ve hangi sıklıkla yapılmaktadır.
- (2) Öncelikler: Ne önemlidir, nasıl göze çarpar, hangi unsurlar merkezdedir ve daha kuvvetli verilir.
- (3) Değerler: Kültürel mesaj sistemleri içinde hangi değer yargıları vurgulanır.
- (4) İlişkiler: Ne, neyle ilişkilidir, mesajın yapısal anlamları nelerdir.

Gücünü çok sayıdaki izleyiciden alan televizyon birçok gereksinimi karşılamaktadır. Katz ve arkadaşlarının kitle iletişim araçlarının yerine getirdiğini söylediği beş temel gereksinim televizyon için de geçerlidir.⁵⁵

- (1) Kavramsal Gereksinimler: Bilgi edinme ve çevreyi anlama gereksinimi.
- (2) Kişisel Gereksinimler: Kendine güvenme, sosyal-mesleki durum ve istikrar gereksinimi.
- (3) Duygusal Gereksinimler: Aşk ve arkadaşlık kurma gereksinimi,

⁵³ Aktaran: E.R. Meehan. **a.g.e.**, s. 349.

⁵⁴ Aktaran John Fiske ve John Hartley. **Reading Television**. New York: Methuen ve Co. Ltd. 1978, s. 30.

⁵⁵ Aktaran: John Fiske ve John Hartley. **a.g.e.** s.73.

güzel şeyleri görme arzusu.

(4) Toplumsal Gereksinmeler: Aile, arkadaşlar ve diğer kişilerle ilişkileri güçlendirme gereksinimi.

(5) Stresten Kurtulma Gereksinimi: Kaçış ve eğlence gereksinimi.

Bazı yaklaşımlar televizyonun tamamlanmamış bir dünya sunduğunu ve insanları sürekli bu dünyayı yeniden inşa etmeye zorladığını söylemektedir. Televizyon aynı zamanda kişiyi günlük yaşamdan uzaklaştırmakta ve başka dünyalara götürmektedir.⁵⁶ Postman, televizyonun yalnızca dünyaya ilişkin bilgimizi değil, aynı zamanda bilme yollarına ilişkin bilgimizi de yönlendiren bir araç statüsüne yükseldiğini ve üst araç olarak nitelendirildiğini söylemektedir.⁵⁷ Esslin de, televizyonunun bize getirdiği dünyanın ulaşamayacağımız, erişilmez bir dünya olduğunu söyler. Sahnesi üzerinde bize gösterdiği pencereden seyredebildiğimiz ama yakalayamadığımız veya dokunamadığımız bu dünya aslında bir fantazi dünyasıdır.⁵⁸ Televizyonda gösterilen herşeyin çerçevesizliği, çoğu şeyin tekrarlanabilir olması, televizyonu bir bütün olarak kaçınılmaz biçimde “gösteri”ye çevirmektedir. Bu bakımdan televizyon büyük ölçüde bir eğlence aracı ve fantazi dünyası olarak algılanmaktadır.⁵⁹ Ancak bu eğlence işlevi görünenin dışında bir anlam da içermektedir. İçeriğin eğlendirici olmasından çok bunun eğlenceli bir biçimde sunulması söz konusu olmaktadır. Postman, eğlencenin

⁵⁶ Arthur Asa Berger. “Bir Terör Aygıtı Olarak Televizyon.” **Enformasyon Devrimi Efsanesi** Çev. ve Dev. Yusuf Kaplan. Rey Yayınları. İstanbul, 1991, s. 36.

⁵⁷ Neil Postman. **a.g.e.**, s. 91.

⁵⁸ Martin Esslin. **a.g.e.**, s. 32

⁵⁹ **a.g.e.**, s. 10.

televizyondaki her türlü söylemin üst-ideolojisi olduğunu söyler. Neyin gösterildiğinin ya da hangi bakış açısından yansıtıldığından çok, hepsinin bizim eğlenmemiz için sunulması söz konusu olmaktadır.⁶⁰

Televizyon ve izleyici arasındaki etkileşim incelendiğinde iki uyarı durumundan söz edilmektedir. Birincisi programların içerdiği mesajlardır. Diğeri ise ana format, başka bir deyişle bütünsel sunum özellikleridir. Uğur, en büyük etkinin bütünsel sunum özelliklerinden kaynaklandığını söylemektedir. Bu görüşe göre gerçeklik bu formattan geçerek bize ulaşmakta ve bizim gerçekliğimiz olmaktadır. Televizyon formatı belli bir gerçeklik anlayışını zihinlerimize sokmaktadır. Bunlar şöyle özetlenebilir⁶¹:

(1) “Bildiğin dünyadasın; değişen bir şey yok; rahat ol.” Televizyon bize durmadan bu cümleyi tekrarlamaktadır.

(2) “Dünya işleri son derece karmaşık; bu karmaşıklığa senin aklın ermez; bırak bir bilen halletsin.” Bu da Televizyondur.

(3) “Gerçeklik yapıntıdır, yapıntı ise gerçeklik.” Bu, benimsenen formattan kaynaklanmaktadır. Bu, tek tek programlarla değil, bunların birbiri ardına sıralanırken kullandığı sunum özelliklerinden kaynaklanmaktadır.

(4) “Zaman çok çabuk geçmektedir. Kimsenin sorunlar üzerinde durmaya vakti yoktur.” Burada, özellikle , televizyonun kısa tutulan, hızlı geçişleri kullanan sunum tarzı sözkonusudur.

Bombardier de, günümüzde bir çok insanın televizyon ekranında

⁶⁰Neil Postam. a.g.e. s.99-100.

⁶¹Aydın Uğur. **Keşfedilmemiş Kıta**. İletişim Yayınları. İstanbul. 1991, s. 155-156.

gördüklerinin dışında herşeyi yok saydıklarını ve gerçek olarak kabul etmediklerini söylemektedir. Aynı görüşün devamı olarak görüntü kültürünün, özel olanla kamuya ait olan arasındaki farkın azaltılmasını kolaylaştırdığı söylenmektedir. Bu bağlamda özel yaşam kavramı esnekleşmektedir ve bireye ait olanla, halka ait olan birbirine geçmektedir.⁶²

c- İdeoloji, Kültür ve Değerlerin Sunumu Açısından Televizyonun Konumu.

Televizyonun toplumsal, ekonomik ve siyasi durumdan soyutlanamayacağı kabul edilmesi gereken bir gerçektir. Ortaya çıkan sonuçları da bu çerçevede ele almak gerekmektedir. Coste-Carden, bu görüşü temel alarak, televizyonculuk yapmanın güçlülere özgü bir ayrıcalık olduğunu söyler. Özellikle ekonomik gücün önemine değinir.⁶³

Televizyon yeni bir tür kültürel deneyim ve imajların önemini arttırıp, kelimelerin önemini azaltan sembolik bir çevre üretmiştir. Birçok kimse televizyonun, basılı malzemedenden daha pasif ve kabul edici bir deneyim sunduğunu söylemiştir. Susan Sontag'ın bu konu ile ilgili görüşü şöyledir⁶⁴:

“Bir kapitalist toplum, imajlara dayalı bir kültürü gerekli bulur.

⁶² Denise Bombardier. “Görüntü Kültürünün Tiranlığı.” **Medya Dünyası**. Der. Jean Marie Charon. Çev. Oya Tatlıpınar. İletişim Yayınları. İstanbul. 1992, s. 193-194.

⁶³ Nathalie Coste-Carden. “Televizyon ve Toplum: Tartışmalı Bir Rol.” **Medya Dünyası**. Der. Jean Marie Charon. Çev. Oya Tatlıpınar. İletişim Yayınları. İstanbul. 1992, s. 183.

⁶⁴ Susan Sontag. On Photography'den aktaran Douglas Kellner. **a.g.e.**, s. 389.

İmajların üretimi, hüküm süren ideoloji tarafından sağlanır.
Toplumsal değişimin yerini imajlardaki değişme almıştır.”

Televizyon sembolik betimlemeler içermektedir. Bu betimlemeler sıkı kurallar koyucu olarak nitelendirilmektedir. Televizyonda yalnızca toplumda ne olduğu resmedilmemekte, aynı zamanda bir insanın toplumsal kurallara nasıl uydurulduğu ve buna uymayanların da nasıl cezalandırıldığı gösterilmektedir. Aynı imajların sonu gelmez tekrarı olarak üretilen televizyon dünyasında normlara bağlılık ve kurallara uygunluk söz konusu olmaktadır.⁶⁵ Televizyonun imajları ve hikayeleri hergünkü yaşamın problemleri üzerine yeni mitolojiler üretir. Mitler, basitçe: açıklayan, öğreten ve kurumları, uygulamaları, alışkanlıkları doğrulayan hikayelerdir. İnsanları ölüm, şiddet, aşk, iş ve toplumsal çatışma ile karşı karşıya getirir. Aynı zamanda mitler, sembolleri, formülleri, planları ve karakterleri cazip ve tatmin edici bir örnek içinde bir araya getirir.⁶⁶ Televizyon mitolojileri, egemen kurumları ve yaşam biçimlerini doğal hale getirir.⁶⁷

Televizyonun toplum içindeki rolünü inceleyen araştırmacılar, halk kesimlerine ulaşmada ve demokratikleşmede aktif bir unsur olduğunu iddia etmişlerdir.⁶⁸ Toplumsal ve kültürel bilinçlenmeyi sağlamak televizyonun en önemli rolü olarak kabul edilmektedir. Halk daha fazla bilgiyle donanmaktadır. Bilginin sağlanması katılma sürecinin gerekli ve önemli bir bölümüdür.

⁶⁵ Douglas Kellner. *a.g.e.*, s. 391.

⁶⁶ *a.g.e.*, s. 398.

⁶⁷ *a.g.e.*, s. 389.

⁶⁸ Nathalie Coste-Carden. *a.g.e.*, s. 187.

Bundan dolayı televizyonun kamuya bilgi verme kaynağı olarak, durumunun değerlendirilmesi yapılarak, yönetime katılmayı öngören demokrasinin gelişmesindeki yeri belirlenebilir. Bu üç öğeye bağlıdır: Yayıncılık için televizyonun bilgi edinme olanağına, bu bilginin iletilmesinde televizyonun aracılık yapma biçimine, son olarak da izleyiciye.⁶⁹

Ekonomi, bilgi ve eğlence sektöründe yer alan çok yönlü bir endüstri olan televizyonu kültür endüstrisi ile ele alırken şu bağlantıların kurulması gerektiği söylenmektedir⁷⁰: imal etme / yaratım, mal / eser, ideoloji / kültür, tüketim / yorum, izleyici / halk.

Televizyon kültürel açıdan eleştirilip, analiz edildiği zaman şu sonuçlarla karşılaşmaktadır: bir iletişim aracı olarak çağdaş toplumun belkemiğidir; estetik bir nesne olarak da öykü anlatma fonksiyonuyla bir kültürü sorgulamakta ve birleştirmektedir.⁷¹ Çağdaş kültürler, geleneksel toplumlardaki dini ayinlerde yapılanlara karşılık olarak, kültürlerini sanatları aracılığıyla incelemektedir. Ayinler ve sanatlar kim ve ne olduğumuzu, değerlerin ve tutumların nasıl düzenlendiğini, anlamların nasıl yüklendiğini, değiştiğini anlamamıza yardım eden bir yoldur. Çağdaş toplumlarda bu görevi yerine getirmede televizyon önemli rol oynamaktadır. Bu rolü içinde anlamların çok çeşitliliğini sunmaktadır.⁷²

⁶⁹ Brian Groombridge. *a.g.e.*, s. 23

⁷⁰ Eileen Meehan. *a.g.e.*, s. 455.

⁷¹ Horace M. Newcomb ve Paul M. Hirsch. "Television As A Cultural Forum." (Implications For Research). *Mass Communication Review Yearbook*. Volume 5. 1985, s. 275.

⁷² *a.g.e.*, s. 278.

Popüler olmak için, televizyon, geniş ve farklı özellikteki izleyici kitlesine ulaşmak zorundadır. İzleyici de kendine sunulandan kendi alt kültürel kimliklerinin ihtiyaçlarını karşılayacak anlamlar çıkarmak durumunda kalır.⁷³ Kitle iletişim kuramcılarına göre izleyiciler çaresizdir ve teknoloji ve endüstrileşme popüler kültürden sorumludur. Kellner, geleneksel olarak popüler kültürün daha iyi bir dünya için umutlar, baskılar ve mücadelelerle ilgili insanların deneyimlerini açıkladığını ve bir karşı kültür parçası ve kültürel hareket olarak hizmet ettiğini söyler. bununla birlikte gelişmiş kapitalizmde, popüler kültür birçok özelliğini kaybetmiş ve sınıf hakimiyetinin bir aracı olmuştur.⁷⁴ Popüler kültür formları modern teknoloji tarafından dağıtılmaktadır. Buna bağlı olarak bazı eleştirmenler kültür endüstrisinin düşük düzeyde, sansasyonel ve standart şeyler ürettiğini bunun da kazanç sağladığını söylemektedirler.⁷⁵ Tutucu eleştirmenler de popüler kültür ve televizyonun izleyici üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğunu iddia ederler. İzleyici programlardan hoşlanıyor görülebilir ancak televizyon beyin yıkamakta ve kontrol altında tutmaktadır.⁷⁶

Televizyon bir pazarlama aracıdır. Birçok izleyiciye seslenmek zorundadır. Ancak televizyonun bu özelliği bazı araştırmacılar tarafından farklı yorumlanmaktadır. Bu kişilere göre televizyon bu özelliğini pek de olumlu yönde kullanmamaktadır. Winn, televizyonla ilgili eleştirisinde, modern

⁷³ John Fiske. "Television: Polysemy and Popularity." **Critical Studies in Mass Communication**. Volume 8. Number 4. December 1986, s. 392.

⁷⁴ Douglas Kellner. **a.g.e.**, s. 403.

⁷⁵ Aktaran: Muriel Cantor. "Audience Control." **Television. The Critical View**. Third Edition. Der: Horace Newcomb. New York: Oxford University Press. 1982, s. 320.

⁷⁶ **a.g.e.**, s. 318.

yaşamda bizim kontrolümüz dışında birçok durum olduğunu, insanların bunların karşısında kendilerini çaresiz hissettiklerini ve gerçek yaşamın yerine geçen televizyona bağımlı hale geldiklerini söylemektedir. Frankfurt okulu eleştirmenlerine göre de bütün olanlar kapitalist toplumun sonuçlarıdır. Marxistler ve yeni Marxistler de televizyonda sunulan temel mesajların ve değerlerin kapitalist sistem tarafından desteklendiğini belirtmişlerdir. İçerik onlar tarafından düzenlenmektedir. Bu kasten veya farkında olmadan olabilir. Böylece düşünceler, değerler ve tasarımlar kontrol altında tutularak ekrandan verilir. İzleyici içeriğin seçiminde güçsüz kalmaktadır. İçerikte değişimler de toplumsal ve maddi ilişkilerdeki değişmeyi göstermektedir.⁷⁷

İçerik üzerinde duran yaklaşımlar, değerlerin sunumunda televizyonunun etkisinin diğer kitle iletişim araçlarından daha güçlü olduğunu söylerler. Cotton Jr., televizyondan etkilenmenin dramatik formun tekrarına bağlı olduğunu söyler.⁷⁸ Televizyonun izleyici üzerindeki etkisinin kapsamı araç toplum yapısına girdiğinden beri birçok araştırmanın konusu olmuştur. Kitle iletişim araçlarının etkileri üzerinde çalışanlar, televizyonun da diğer kitle iletişim araçları gibi belli tutum ve davranışları barındırıp sunduğunu iddia ederler. Çalışmalar, çok kesin sonuçlar sunmamakla birlikte, televizyon izleyicilerinin televizyonda sunulan imajlardan büyük oranda etkilendiğini göstermektedir. Potter'e göre⁷⁹ yoğun televizyon izleyenleri daha az

⁷⁷ a.g.e., s. 321-324.

⁷⁸ WilliamR. Cotton jr. "Value Modification By The Mass Media." **Inter Media**. Der. Gary Gumbert ve Robert Cathart. New York: Oxford University Press. 1982, s. 446.

⁷⁹W. James Potter. "Adolcents' Perceptions of The Primary Values of television Programming." **Journalism Quarterly**. Vol. 67. No: 4. Winter 1990, s.843.

izleyenlere göre daha fazla televizyon dünyasının inançlarını barındırmaktadır. Bu şu demektir: Televizyon dünyası fazla miktarda mesaj ve imajdan oluşturulur. Biz televizyonla ne kadar iç içe olursak, bunlar okadar görülmez olmakta ve dolayısıyla etkilenmeyi de beraberinde getirmektedir.

Sık izlemenin etkisi üzerine ortaya atılan varsayımlar ise şöyle belirtilmektedir⁸⁰:

- (1) Birçok televizyon izleyicisi birçok televizyon imajını benzer şekilde yanıtlar.
- (2) Bireysel karakterler ve programlar nispeten önemsizdir. Çünkü izleyiciler, belirli içerikleri yorumlama veya belirli karakterleri çözümleme yerine, onların algılamaları genelde televizyonu sık izlemekle oluşur.
- (3) İzleyiciler karakterler ve olaylar arasında ya çok ya az ayırım yaparlar ya da yapmazlar. Örn. onlara göre bir kadın her kadındır veya bir şiddet eylemi bütün şiddet eylemleridir.

Bazı yaklaşımlara göre televizyon birtakım dersler içermektedir. Toplumun hiçbir üyesi bu derslerden kaçamaz. Televizyon içeriğinin genel derslerine bakıldığında şöyle bir yorum yapılabilir⁸¹: Televizyon çağımızda yaygın bir öykü anlatma aracıdır ve bu öyküler nispeten sabit ve yaygın imajlara dayanmaktadır. Bu yüzden, verilen dersler bu belirtilen noktalar

⁸⁰ Diana C. Reep ve Faye H. Dambrot. "Effects of Frequent Television Viewing on Stereotypes: 'Drip Drip' or 'Drench' ?" **Journalism Quarterly**, Autumn 1989, s. 550.

⁸¹ W. James Potter. **a.g.e.**, s. 844.

içinde olmaktadır. Selnow da, yaptığı içerik analizi sonucu ortaya çıkan televizyon derslerinden bahseder. Buna göre, çözümlenmesi gereken dört kural vardır. Bunlar aşağıdaki gibi sıralanmaktadır⁸²:

- (1) Sonunda doğruluk kazanır. Dürüstlük en iyi ilkedir.
 - (2) Çok çalışma ödüllendirilir.
 - (3) Yaratıcılıkla mutlaka bir çözüm bulunur.
 - (4) İyi kötünün üstesinden gelir.
- Bu sonuçlardan sonraki sıralama ise şöyle:
- (5) Kötü iyinin üstesinden gelir.
 - (6) Yetenek doğruyu bulur.
 - (7) Şans önemlidir.

Bu yedi kural, ahlak ve düzgesel kodlara dayanan bir felsefeyi destekler. Yukarıda bahsedilen dersler (veya diğerleri) programların temalarıdır. Bu dersler ve temalar temelde televizyonla eşanlımlı olduğundan bütün televizyon programları aynı hikayeyi anlatır. Burada önemli olan televizyon izleyicisinin bu dersleri görüp görmediği veya başka dersleri gördüğüdür. Eğer insanlar bu dersleri görmezlerse, bu temalar izleyicinin yorumlama sürecinden, başka bir deyişle, algılama sürecinden geçmeyecektir. Eğer bir farkındalık sözkonusu ise, televizyonun bir kültürel ana görüş yaratması veya varolanı muhafaza etmesi sözkonusudur.

Daha önceki satırlarda da belirtildiği gibi, Televizyonu daha fazla

⁸² Aktaran: a. g. e., s. 845.

izleyenler, bu derslerin egemenliğini daha fazla göreceklerdir. Öncelikle bir etkilenme sözkonusu olmaktadır. Bu, öğrenme unsuru içermez ve izleyicinin izleme deneyiminden sonra ne kadar bilgiyi aklında tuttuğu önemli değildir. Ne kadar çok izlenirse o kadar çok etkilenme olacaktır. Bir diğer konu da öğrenmenin varolması durumudur. Buna bağlı olarak çeşitli araştırmacılar, televizyonun, insanların diğer insanlar hakkında öğrendikleri temel toplumsal öğrenme araçlarından biri olduğunu söylerler. Günlük yaşamla ilgili birçok bilgi de televizyondan öğrenilir.⁸³

Bu öğrenme, Halloran ve arkadaşlarının da belirttiği gibi, aşağıdaki nitelikleri taşımaktadır⁸⁴:

- (1) Televizyon rastgele bir gözlemsel öğrenme kaynağı hizmeti görmektedir.
- (2) Bu öğrenmede, televizyondaki kişilerle özdeşleşmenin yanında sınamalardan edinenlerden de yararlanır.
- (3) Gösterilenin gerçekçiliği gözlemsel öğrenimi etkiler.
- (4) Gerçek yaşamdaki rolleri oynamak için hem çocuklar hem de yetişkinler televizyondaki örneklerle dayanmaktadır.
- (5) Televizyon çocuklara yetişkinlerin dünyasına yaklaşabilecekleri arka kapıyı açar. Bu nedenle de televizyondan öğrenilir.

⁸³ James Lull. "The Social Uses of Television." **Inter Media**. Der. Gary Gumbert ve Robert Cathcart. Newyork: Oxford University Press. 1982, s. 575.; Donald G. Ellies ve G. Blake Armstrong. "Class, Gender, and Code on Prime-Time Television." **Communication Quarterly**. Vol. 37. No: 3. Summer 1989, s. 157

⁸⁴ James D. Halloran ve diğerleri. **Televizyonun Etkileri**. Çev. Süheyl Gürbaşkan. İstanbul Reklam Yayınları: 28. İstanbul, 1973, s.

Televizyon beklentilerimizin öğretmeni olarak da nitelendirilir. Aynı zamanda, yıllar yılı okulda öğretmenlerin yaptığını yapmakta ve “nasıl düşünmeli”yi öğretmektedir. Televizyon aklın, ruhun ve kalbin öğretmeni olmakta ve bunu da çok kısa sürede yapmaktadır.⁸⁵

Potter, televizyonda verilen, öğrenmeye etki eden derslerin, işlenen temaların aşağıda belirtilen program tiplerinde yer aldığını söyler⁸⁶:

- (1) Doğru kazanır: Prime-Time Soap Opera, Spor
- (2) Çalışma ödüllendirilir: Spor, Talk Show, Müzik
- (3) İyi kazanır: Durum Komedi, Macera, Soap'lar, Filmler, Spor, Çizgi Film
- (4) Güçlü daha uzun ömürlüdür: Durum Komedi, Soap'lar, Haberler
- (5) Şans önemlidir: Durum Komedi, Macera, Prime-Time Soap'lar, Yarışma Programları
- (6) Kötü kazanır: Durum Komedi, Prime-Time Soap Opera
- (7) Eğlenmene bak: Filmler, Çizgi Filmler

Eco, yukarıda anlatılanlara bağlı olarak televizyonun, herkesin elindeki uzaktan kumanda aleti ile kendine bir program seçtiği, denetlenmesi olanaksız bir iletişim yumağı sunduğunu söyler.⁸⁷ Bu, kullanıcının daha özgür

⁸⁵ Michael Novak. “Television Shapes The Soul.” **Television : The Critical View**. Third Edition. Der. Horace Newcomb. New York: Oxford University Press. 1982, s. 336.

⁸⁶ W. James Potter. **a.g.e.**, s. 849.

⁸⁷ Umberto Eco. **Günlük Yaşamdan Sanata**. 2. Baskı. Çev. Kemal Atakay. Adam Yayıncılık. 1992, s. 149.

bir birey konumuna geldiğini göstermekten çok, ona özgür ve bilinçli bir birey olmasını öğretmenin yönteminin değiştiğini gösterir. Postman da televizyonda sunulan en iyi şeylerin saçma sapan programlar olduğunu söyler. Çünkü hiçbir şeyi ya da hiç kimseyi ciddi olarak tehdit etmezler. Televizyon en saçma dolayısıyla en tehlikeli haline, büyük emeller peşinde koştuğu ve kendini önemli kültürel konuşmaların taşıyıcısı olarak sunduğu zaman gelir.⁸⁸

Televizyon, izleyicilerine ne gösterirse göstere, dramatik iletişim biçiminin temel özelliklerini ve dramatik düşünce biçimlerini sergilemektedir.⁸⁹ Tekrarlanabilirlik bütün dramaların özelliğidir. Televizyondaki yayınların çoğu kaydedildiğinden, televizyonda gösterilenin büyük kısmı yeniden gösterilir ve defalarca gösterilen şey de dramatik gösterim özelliklerini kazanır, dramatik bir gerçeklik haline gelir.⁹⁰ Esslin, bütün kurguların, hikayelerin olduğu gibi dramanın da kaynağının dedikodu olduğunu söyler. Başka insanların başına ne geldiğini, yaşamdaki zorluklarla nasıl uğraştıklarını duymak son derece önemli olmaktadır. Bu, sonu gelmeyen öğrenme sürecinin bir parçasıdır. Televizyon da barındırdığı özelliklerle en gelişmiş dedikodu iletme makinasıdır. Dramatik özellik taşıyan televizyon bunu oldukça başarılı bir şekilde yapmaktadır. Bizim dışımızdaki kişileri oturma odamıza kadar getirmektedir. Televizyon aynı zamanda mahrem dünyalara en fazla giren dramatik bir araç olmasından dolayı bütün iletişim araçları içinde röntgencilğe en yakın araçtır.⁹¹

⁸⁸ Neil Postman. *a.g.e.*, s. 26.

⁸⁹ Martin Esslin. *a.g.e.*, s. 8.

⁹⁰ *a.g.e.*, s. 9.

⁹¹ *a.g.e.*, s. 30.

d) Stereotiplerin ve Rol Modellerinin Sunumu Açısından Televizyon

Çeşitli araştırmalara göre özellikle genç insanlar kitle iletişim araçları tarafından yetiştirilmektedir. Buna bağlı olarak da, özellikle televizyonun ortaya çıkmasıyla, toplumsallaşma süreci de değişmiştir.⁹² Aynı zamanda insanlar çok yönlü bir gerçeğin içinde de kendilerini bulurlar. Bu süreç içinde günlük yaşam gerçeği ve başta televizyon olmak üzere kitle iletişim araçları tarafından sunulan gerçek sözkonusu olmaktadır. Üç temel gerçeklikten söz edilmektedir: (a) Objektif toplumsal gerçeklik. Bu bireyin dışındaki dünyada kazanılır ve gerçek olarak kabul edilir. (b) Sembolik toplumsal gerçeklik. Sanat, edebiyat ve elektronik medya gibi bütün sembolik açılımların biçimini oluşturur. (c) Subjektif toplumsal gerçeklik. Bu da objektif ve sembolik gerçeklik ve bir insanın kendi kişisel deneyimlerinden oluşturduğu gerçekliğin birbirine yaklaştığı ve bir noktada birleştiği bölgedir.⁹³

Kitle iletişim araçlarını toplumsal güçlerden biri olarak gören yaklaşımlar⁹⁴ bu araçların mesaj sistemleri ve semboller ürettiğini, bu sistemler ve sembollerin de toplumsal değişme sürecinde etkili olduğunu söylerler. Bu hem pozitif hem de negatif olmaktadır. Ayrıca dar bir çerçevede içindeki

⁹² Thomas Skill ve Sam Wallace. "Family Interactions on Prime-Time Television: A Descriptive Analysis of Assertive Power Interactions." **Journal of Broadcasting and Electronic Media**. Volume 34. No: 3. Summer 1990, s. 244.

⁹³ Tamar Zemach ve Akiba A. Cohen. "Perception of Gender Equality on Television and Social Reality." **Journal of Broadcasting and Electronic Media**. Volume 30. No: 4. Fall 1986, s. 427.

⁹⁴ M. Ceulemans ve G. Fauconnier. "Mass Media: The Image, Role, and Social Conditions." **Reports and Papers on Mass Communications**. No: 86. Paris: Unesco. 1979, s. 5.; Glenn Fisher. "Mass Media Effects on Sex Role Attitudes of Incarcerated Men." **Sex Roles**. Volume 20. No: 3-4. 1989, s.191

insanlarda bu etki daha fazladır. Özellikle televizyonun tutumları ve kavramları biçimlendirmedeki etkisi büyük olmaktadır. Televizyon, insanların başkaları hakkında bilgi sahibi oldukları temel ve toplumsal bir bilgi kaynağı olmaktadır. Çalışmalar, insanların tutum ve davranışlarla ilgili örnekleri davranış modellerini gözlemleyerek bulduğunu savunmuştur.⁹⁵ Bazı araştırmacılar da, insanların televizyonla tesadüfi bir ilişki içinde olduklarını ve televizyonun bu etkileme güçlerinden bazısının da bu tesadüfi ilişkiden geldiğini söyler. Televizyondan gelen bu mesajlar kültürel değerlerle ilgili algılamalarını etkilese de genelde insanlar, televizyon aracılığıyla aldıkları bu mesajlar hakkında pek de düşünmezler.⁹⁶

Televizyon insanların çevresindeki dünya ile ilgili mesajları güçlendirdiği kültürel stereotiplerle doludur. Gerek çocuk gerekse yetişkin, her çeşit televizyon programı, oldukça fazla stereotipi barındırır. Son zamanlarda bu konuda yapılan araştırmaların çoğu cinsiyetle ilgili stereotipler ve roller üzerinde durmuştur.

Cinsiyet rolleri ile ilgili stereotiplere yalnızca televizyonda değil, diğer kitle iletişim araçlarında da rastlanmaktadır. Çocuk kitapları, ders kitapları, şarkılar, reklamlar, romanlar, filmler, çocuk programları, magazin programları, makaleler ve çizgi romanlar gibi pekçok yerde bu tür stereotipleri bulmak mümkün. Cinsiyet rolleri insan yaşamının bütünleyici bir parçasıdır. Yukarıdaki

⁹⁵ Donald G. Ellies ve G. Blake Armstrong. "Class, Gender, and Code on Prime-Time Television." *Communication Quarterly*. Volume 37. No: 3. Summer 1989, s. 57.

⁹⁶ L.P. Stewart, A.D.Stewart, S.A. Friedly ve P.J. Cooper. *Communication Between Sexes*. Scottsdale, AZ: Gorsuch Scrisbrick. 1990, s.

satırlarda da bahsedilen kaynaklara aile, arkadaş ve öğretmeni de dahil edersek, biz bu rolleri pekçok kaynaktan öğreniriz. Televizyonun da bu konudaki önemli etkisi pek çok araştırmaya konu olmuştur.

1980'li yılların ilk zamanlarına ait içerik analizi çalışmalarının geniş bir özetine göre: (1) Erkekler kadınlara nazaran daha sık yüksek statülü rollerde gösterilmektedir. (2) Kadınlar daha çok stereotipleşmiş meslek grupları içinde gösterilmektedir. (3) Evli kadınlardan çalışanlar, çalışmayanlara göre daha mutsuzdurlar. (4) Erkekler kadınlara nazaran daha fazla şiddet eğilimindedirler. (5) Kadınlar daha sık kurban görünümündedirler. (6) Kadınlar daha fazla duygusal gösterilir. (7) Erkekler daha fazla belli bir amaç etrafında gösterilir. Bununla birlikte son içerik analizleri kadınları daha az stereotipleşmiş gösterir. Kadınlar, televizyonda, yükselen oranda yüksek statülü, kariyerli işlerde mutlu olarak gösterilir. Erkeklerle göre daha çok amaç peşindedirler.⁹⁷ Ancak yine de, birçok çalışmada görülmüştür ki, toplumdaki gelişmelere koşut olarak, televizyon programları cinsiyet rollerinin pekişmesine destek verdiler. Geleneksel stereotipler sunularak, yaşam seçeneklerinin ve cinsiyetle ilgili değerlerin algılanması sağlandı. Televizyonu çok izlemek de bu tür düşünceleri ve inançları kuvvetli hale getirdi.⁹⁸

1991 yılında yapılan bir çalışma, özellikle durum ve aile komedilerinde cinsiyetle ilgili rollerin farklı yönde stereotipleştiğini göstermektedir. Daha önceki satırlarda da belirtildiği gibi, kadınların sunumunda bazı değişiklikler

⁹⁷ Diana C. Reep ve Faye H. Dambrot. *a.g.e.*, s. 542.

⁹⁸ Lynn T. Lovdal. "Sex Role messages in Television Commercials: An Update." *Sex Roles*. Volume 21. Nos. 11/12. 1989. s. 715.

göze çarpmaktadır. Çoğu kadın toplumsal olarak sorumluluk ve söz sahibi kadındır. Meslek olarak erkeklere atfedilen meslekler içinde gösterilir. Kadınlar her ne kadar geleneksel roller içinde gösterilseler de, bunlardan ayrılma çabaları ve karşı cinsin rollerine geçmeler görülmektedir. Daha önceki çalışmalarda ev içi ortamlarda gösterilen kadınlar artık ev dışı ve işle ilgili ortamlarda yer almaktadırlar. Kadınlar ev ve bu çevrelerle ilgili bir denge oluşturmuşlardır. Fiziksel olarak her ne kadar geleneksel kalıplar içinde sunulsalar da, kişiliklerinde ve cinsiyetle ilgili rollerinde bir esneklik söz konusudur.⁹⁹

Prime-Time televizyon dramaları ile ilgili etkileşime bakıldığı zaman, ebeveynlerin çocukları yönlendirdiği görülmektedir. Birçok çalışmada, ebeveyn rol davranışı, çocuk yetiştirme örnekleri ve benzer rollerle ilgili uygulanan içerik analizi yönteminde ebeveyn olarak babaların annelere nazaran daha aktif oldukları ve hem annenin hem de babanın geleneksel bir konumda sunulduğu bulunmuştur. Genel ebeveyn rolleri ile ilgili çalışmalar üç sistematik kategoriden bahseder. Bunlardan ilki, daha çok, besleyip büyüten ve destekleyen ebeveynsel davranışları içerir. İkincisi, öncelikle, ebeveynler tarafından karar vermeyi içerir. Diğeri de tarafsız rol davranışıdır. Bu da, rica ile yönlendirmeleri içerir. Bu kategorilerde babalar annelere oranla daha fazla karar verici davranış içindedirler. Anneler de babalara göre daha fazla besleyip, büyütme ve destekleme eğilimi içindedirler. Tarafsız rol davranışında da bir eşitlik söz konusudur.¹⁰⁰ Yine bu çalışmalarda bulunan sonuçlara göre,

⁹⁹ Gürsel Yaktıl. "Sex Role Stereotyping and Images of Women in Situation and Domestic Comedies on Prime-Time Television." **Yayınlanmamış Master Tezi**. Fort Hays State University, Kansas A.B.D. 1991.

¹⁰⁰ Thomas Skill ve Sam Wallace. **a.g.e.**, s. 247.

programlarda, çocuk büyütme ile ilgili dört kategori bulunmuştur. İlkinde çok katı bir davranış biçimi sergilenir. Burada belirli biçimsel kurallar ve talep edici bir üslup söz konusudur. Babalar bunu annelere nazaran daha fazla kullanır. İkincisinde daha fazla esneklik vardır. Çocuklardaki bireysellik cesaretlendirilir. Burada anneler ön plana çıkmaktadır. Tarafsız durumda ise herhangi bir yönlendirici durum söz konusu değildir.¹⁰¹

Cinsiyet rolleri ile ilgili toplumsallaşma üzerine yapılan pek çok araştırma¹⁰² çocuklar üzerine odaklanır. Bu çalışmalar cinsiyetle ilgili davranışların algılanmasını veya belirli karakterleri tanımlamaya eğilimleri ve kişilik özelliklerini açıklamaya çalışırlar. Bu çalışmaların bir kısmı çocukların büyüdüğü zaman benzemek istedikleri televizyon karakterlerini buldular. Özellikle erkek çocukları aynı cinsten olan karakterlere kuvvetli bir eğilim göstermektedirler. Erkek çocuklardaki televizyon karakterleriyle özdeşleşme, *masculine* tutumların algılanmasıyla ilgilidir. Kızların özdeşleşmesi daha çok fiziksel cazibenin algılanması ile ilgilidir. Ayrıca kızlar erkeklerden daha fazla karşı cinsten karakterlere ilgi göstermektedirler. Çocuklar kadar yetişkinler de televizyon izleme sıklıkları arttığı oranda, çok fazla geleneksel statükoyu destekleyen kadın ve erkek rolleri ile karşılaşacaklar ve bunun karşılığında da rollerle ilgili çok stereotipleşmiş ve geleneksel tepkiler vereceklerdir.¹⁰³

İzleyicinin televizyonda sunulan cinsiyet rolleri ile ilgili algılamalarını

¹⁰¹ a.g.e., s. 248.

¹⁰²Nancy Signorelli. "Television and Conceptions About Sex Roles: Maintaining Conventionally and The Status Qua." **Sex Roles**. Volume 21. No: 5/6. s. 341.

¹⁰³ a.g.e., s. 343.

iceren çalışmalar şu sonuçları göstermiştir¹⁰⁴:

- (1) İzleyiciler kadınların pozitif veya negatif sunulmalarını yargılamalarında geleneksel eleştiriden çok çağdaş eleştiriyi tercih ederler.
- (2) İzleyiciler oyuncuların cinsiyetlerinden çok rolleri üzerine kurulu statülerini yargırlar.
- (3) İzleyicilerin televizyondaki cinsiyet rollerini algılayışları kendi cinsiyet rolleri ile ilgilidir.
- (4) İzleyiciler kadınları erkeklerden daha çok stereotipler içinde görmektedirler.
- (5) İzleyiciler kendileri veya benzer karakterler arasındaki farklılıkları ve aynı cinsiyetteki televizyon karakterleri arasındaki farkları algırlar.
- (6) İzleyicilerin cinsiyet rol eğilimleri televizyon karakterlerini değerlendirmelerini etkileyecektir.

Televizyonda sunulan imajların etkisi ile ilgili yapılan çalışmaların bir kısmı dikkati sık izlemekten başka yöne çekmiştir. Bu çalışmalara göre, izleyiciler imajların sık sık tekrarlanmasından etkilenmeyebilir. Bunun yanında bazı belirli karakterler veya programlar izleyici üzerinde önemli ve yoğun bir etki bırakabilir.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Diana C. Reep ve Faye H. Dambrot. **a.g.e.**, s. 542.

¹⁰⁵ **a.g.e.**, s. 543.

e- Televizyon Dizi ve Serialleri

Formatları, televizyonun yapısal özelliğine çok uygun olan dizi ve serialler, televizyondaki yayınların büyük bir çoğunluğunu oluştururlar. Aralarında anlatım biçimleri açısından bazı benzerlikler ve farklılıklar bulunur.

Seriallerde kullanılan anlatı zamanı, gerçek zamana, metaforik düzlemde eşdeğer olarak kabul edilmektedir.¹⁰⁶ Dizilerde ise zamanın kullanım biçimi farklıdır. Herşey sadece o bölümde anlatılır ve oyuncuların başından geçen olayları gerçekleştirebilecekleri bir ortam yaratmakta kullanılır.¹⁰⁷

Popüler televizyon dizileri ve seriallerinin yapımcıları, bazı değerleri diğerlerine nazaran daha fazla dramatize ederler. Bir yandan izleyenlerini eğlendirirken bir yandan da belli değerler üzerine vurgulama yaparlar. Bununla ilgili şu sorulara açıklık getirilebilir¹⁰⁸:

- (1) Hangi tip insan ilişkileri gösterilir?
- (2) Hangi insani sorunlar çözüme ulaşmıştır?
- (3) Hangi nitelikler veya tanımlamalar gösterilir?
- (4) Bu sunumlarda zaman zaman belli değişiklikler olmuş mudur?

Çeşitli araştırmacılar, televizyonun bu sunumlarda, gerçek yaşamdan

¹⁰⁶ Yusuf Kaplan. **Televizyon**. Ağaç Yayıncılık. İstanbul. 1992, s. 53.

¹⁰⁷ **a.g.e.**, s. 55. * Bu çalışmada daha çok içerikte izleyiciye sunulmak istenenle ilgilenileceğinden dizi ve serialle ilgili açıklamalar sadece tanım düzeyinde kalacaktır.

¹⁰⁸ James W. Chesebro. **a.g.e.**, s. 9.

daha fazla gereksinimler ürettiğini ve olayları yansıtmaktan çok onları yarattığını belirtirler.¹⁰⁹

Televizyon dizi ve serialleri sanatsal performans türlerini sunmaktadırlar. İzleyende algılama, bağlantılar kurma ve öykü hattını oluşturma gibi durumları oluştururlar. Farklı dünyaları yeniden yaratırlar. Bu dünyalar çeşitli sorunlar oluşturur. İnsan böylece kendisinin ve çevresinin farkına varır. Karakter de başarılı bir gösteri için önemlidir. İzleyici kahramanları tanıma ve onları bir kimlik içine sokma gereksinimi duyar.¹¹⁰

İster haftalık bölümler, isterse birbirinin devamı günlük bölümler olsun, dramalaştırılmış kurguda yinelenen karakterler süreklilik kazanır ve izleyiciye hep tanıdık gelir. İzleyiciler, karakterlerin hayali olduğunu bildikleri halde, ekranda başlarından geçenlere, sanki gerçekmiş gibi tepki gösterirler. Bazen izleyiciler, bu karakterleri gerçek yaşamda tanıdıklarından daha iyi tanırlar. İzleyiciler bu karakterlerin yaşamlarındaki en gizli, en duygu yüklü anları görmekte, çoğu şeylerine ortak olmaktadır. Kısa bir süre sonra da bu karakterlerle özdeşleşmektedirler.¹¹¹

f) Televizyonun Türkiye'deki Toplumsal Konumu

Televizyonun Türkiye ile tanışmasının somut tarihlerine bakılacak

¹⁰⁹ a.g.e., s. 12-13.

¹¹⁰ Michael Novak. a.g.e., s. 336-337.

¹¹¹ Martinn Esslin. a.g.e., s. 41-42.

olursa, bu 9 Temmuz 1952 tarihine kadar götürülebilir. Bu tarihlerdeki ilk televizyon yayınları İstanbul Üniversitesi tarafından gerçekleştirilmiştir. Türkiye’de ilk düzenli televizyon yayınları da 31 Ocak 1968 de TRT Ankara Televizyonu’nun deneme yayınları ile başlamıştır.¹¹²

1990’da ilk özel televizyonun devreye girmesiyle devlet tekeli zorlanmaya başlamıştır. Daha sonra teker teker ortaya çıkan özel kanallar, ülkemizdeki televizyon izlenme oranını arttırmış, insanlar zamanlarının çoğunu televizyon karşısında geçirir olmuşlardır. Televizyon karşısında harcanan fazla zaman, doğal olarak insanların toplumsal hayat ve dış dünya ile ilgili bilgilerini buradan almalarına neden olmuştur. Başka bir anlamda, bakış açılarının gelişmesinde, çevreyi algılamalarında bu araç çok etkili olmaya başlamıştır.

Cankaya da, televizyonun ülkemizde çok etkili ve toplumun en çok ilgi duyduğu kitle iletişim aracı olduğunu söylemektedir. Kamuoyunun oluşmasında ve toplumun yaşamında egemen olan değerlerin yerleşmesinde televizyonun etkisi oldukça fazla olmaktadır. Televizyonun en etkin kitle iletişim aracı konumuna sahip olmasının nedenleri arasında, okuma yazma oranının düşüklüğü, televizyonun ülkemizde henüz yeni sayılması, gelir düzeyinin başka kültürel faaliyetlere fazla olanak tanımayacak derecede düşük olması sayılmaktadır.¹¹³ Avcı da, Türkiye’de ülkenin telekomünikasyon

¹¹² Detaylı bilgi için Bkz. Hıfzı Topuz ve diğerleri. **Yarının Radyo Televizyon Düzeni.** İLAD. İstanbul, 1990; Özden Cankaya. **Türk Televizyonunun Program Yapısı.(1968-1985).** Mozaik Basım ve Yayıncılık. İstanbul,? ; Hülya Ergin. **Ekranın Büyüsü.** Der Yayınları. İstanbul, 1994; Emel Ceylan Tamer. **Dünü ve Bugünüyle Televizyon.** Varlık Yayınları. İstanbul, 1983.

¹¹³ Özden Cankaya. **a.g.e.**, s. 109.

alt yapısının en uzak köşelere kadar yayılmasının, yenilenmesinin sonucu olarak Türk insanının tarihin hiç bir döneminde karşılaşmadığı türden bir iletişim patlaması içinde kendini bulduğunu söyler. Bunun en somut örneği de televizyondur. Artan kanal sayısı, ekranın renklenmesi, yayın saatlerinin artması ve dolayısıyla da program sayısında çoğalma televizyonun bir numaralı iletişim kanalı olmasındaki başarısına etkisi olmuştur.¹¹⁴ Ergin, bu son durumla ortaya çıkan, “çok seslilik”, “çoğulculuk” gibi kavramların televizyon yayıncılığında izleyiciye daha çok seçenek ve kaliteyi artırma gibi olumlu fonksiyonlarının olması yanında bunun “çoğulculuk”dan öte “kanal sayısındaki çokluk” olduğunu söyler. Ayrıca özel televizyon yayıncılığında reklam geliri çok etkili olduğundan, ticari amaçlı yayınlarla kültürel yönde olumsuz etkiler de olabilecektir.¹¹⁵ Oktay da “kanal sayısındaki çokluk” kavramı üzerinde durmuştur. Özellikle kamu ve özel kesim televizyonlarında üretilen dizi, eğlence programları, açık oturumlar v.b. yerli yapımlar, gerek biçim (sunum, mekan, dekor v.b.) gerekse içerik (konu, olay örgüsü, tartışma yöntemi v.b.) açısından karşılaştırıldıklarında daha fazla benzeşme ve tekdüzelik görülmektedir. Kanal sayısındaki çoğalma, izleyici kitlesini gerçek anlamda bir alternatifle karşı karşıya bırakmamakta, aynı söylemle oluşturulmuş yapımlara bağımlı kılmaktadır.¹¹⁶

Alemdar ve Kaya, televizyonla ilgili olan durumu anlayabilmek için 1980 sonrası gelişmeleri iyi değerlendirmek gerektiğini vurgularlar. Bu

¹¹⁴ Nabi Avcı. “Kitle İletişim Araçları karşısında Aile”. **Türkiye Aile Yıllığı**. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma kurumu yayını. Ankara, 1991, s. 133.

¹¹⁵ Hülya Ergin. **a.g.e.**, s. 245-246.

¹¹⁶ Ahmet Oktay. **Türkiye’de Popüler Kültür**. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul, 1993, s.222.

dönemden sonra, Türkiye Batı ile ileri düzeyde bir bütünleşme politikası uygulamaya başlamıştır.¹¹⁷ Ancak bu politikalar, iletişim alanında açık ya da doğrudan baskıları ortadan kaldırmamış, bunlara yeni biçimler eklemiştir. Başka bir deyişle, özgürlük bağlamında getirdikleri sınırlı kalmıştır. Bunun yanında nicel olarak bir artma söz konusudur. İletişim altyapısında önemli gelişmeler olmuş, yatırımlar artmış ve hızlanmıştır.¹¹⁸ 1980'den sonraki on yılda da Türkiye'nin Batı Dünyası ile bütünleşme yolundaki çabalarındaki en önemli öğelerden biri de iletişim alt yapısının geliştirilmeye çalıştırılmasıdır. Ancak ortada nitel bir gelişme görülmemektedir.¹¹⁹

Kural da, Türkiye'deki iletişim ortamında 1980'li yılların ortalarından önce özellikle dergi ve kitap sayısı ve içeriğinde, sonra da 1990'lı yıllarla birlikte ise televizyon kanalları ve radyo sayısı ile içeriklerinde çeşitlenme ile kendini gösteren bir canlanma söz konusu olduğunu söyler.¹²⁰ Ülkeyi yönetenler, kitle iletişim araçlarının, özellikle televizyonun Türkiye'nin modernleşmesi ve medenileşmesinde önemli bir araç olduğuna inanmışlar, onu kullanmaya, denetimlerinde tutmaya çaba göstermişlerdir.¹²¹

Gelişmelerin bu hızına TRT de kendi sınırları doğrultusunda katılmıştır. Renkli yayına geçme, yayın saatlerinin artışı, kanallarda artış gibi yenilikler

¹¹⁷ Korkmaz Alemdar Ve Raşit Kaya. Radyo ve Televizyonda Yeni Düzen. TOBB yayınları. Ankara, 1993, s. 32.

¹¹⁸ a.g.e., s. 34.

¹¹⁹ a.g.e., s. 45.

¹²⁰ Sevda Alankuş-Kural. "Türkiye'de Medya, Hegemonya ve Ötekinin Temsili." **Toplum ve Bilim.** 67 Güz 1995. s. 89.

¹²¹ a.g.e., s. 97.

görülmüştür. Bu hıza bazen yetişemeyen TRT bazı söz, drama ve eğlence programlarını kurum dışına yaptırmak zorunda kalmıştır. Çeşitli araştırmacılara¹²² göre bu 1984-1988 ve 1988-1989 dönemlerinde başlamış ve hızlanmıştır. Bunun nedenleri arasında, yeterli program yapım-yönetim ekibinin olmayışı ve bu tür yapımların kuruma çok pahalıya gelmesi gösterilebilir.

Bu çalışmada inceleme kapsamında ele alınan “Bizimkiler” dizisi de TRT’nin dışarıya yaptırdığı yapımlar arasındadır. Dizi 1989 yılında başlamış ve halen başka bir kanalda devam etmektedir.¹²³

Çalışma kapsamı TRT’de yayınlanan belli bir dönemi içerdiğinden, dizinin yayınlandığı TRT 1’in yayın politikası hakkında bilgi sahibi olmak değerlendirmede yararlı olacaktır.

“TV 1’in amacı, bu yayını en geniş seyirci kapsadığı göz önünde tutularak, genelinde çeşitli yaş, meslek, eğitim ve kültür seviyesindeki seyirci topluluğuna bilgi vermek, en yaygın şekliyle milli kültür bütünleşmesine, eğitime ve kalkınmaya yardımcı olmak, eğlendirmek ve seyircilerin müzik gereksinimlerini karşılamaktır.”¹²⁴

¹²² Korkmaz Alemdar ve Raşit Kaya. *a.g.e.*, s. 42-43; Hıfzı Topuz ve diğerleri. *a.g.e.*, s. 120.

¹²³ Dizi diğer bölümlerde daha detaylı ele alınacağından şimdilik bu kadar bilgi yeterli görülmektedir.

¹²⁴ “TRT 1992 Genel Yayın Planı”, TRT Basım Yayın Müdürlüğü Yayınları. No: 237. 1992, s. 33’den aktaran Hülya Ergin. *a.g.e.*, s. 73.

IV. BÖLÜM

BİZİMKİLER DİZİSİ İLE İLGİLİ ÇÖZÜMLEME

A) DİZİNİN GENEL ANLATI ÇERÇEVESİ

Bizimkiler dizisi, 1989 yılında başlamıştır; günümüzde de halen devam etmektedir. Bu özelliği ile “Kaynanalar” dizisinden sonra Türkiye’de ekranlara gelen en uzun televizyon dizisi olma özelliğini taşımaktadır. Dizi, önce TRT Kurumu tarafından, kurum dışı bir şirkete yaptırılarak, TRT 1’de başlamış daha sonra da, özel bir televizyon kanalına geçmiştir.

Bu tezin sınırlılıkları içinde olmamakla birlikte başlangıçta, belirtilmesi gereken iki nokta vardır: Bunlardan biri, dizinin komedi dizisi olup olmadığıdır. Diğer de, “dizi” veya “serial” kavramlarından hangisine gireceğidir.

Dizi komedi unsurları içerse de tam bir komedi dizisi değildir. Diziye çok katı sınırlar içerisinde tutmak yanlış yönlendirmelere gidebilecektir. Dizinin yaratıcısı, senaryo yazarı, Umur Bugay da yaptığı çeşitli röportajlarda komediyi

amaçladıklarını söylemektedir.¹ Dizi yaşamda olduğu komiği, yaşamda olduğu kadar dramı içermektedir. Bu özellikleriyle de “Kaynanalar”, “Perihan Abla” ve “Kuruntu Ailesi” dizilerinden ayrılmaktadır.

Kısaca ele alınması gereken bir diğer konu, “dizi”, “serial” kavramlarından hangisine uyduğudur. Aslında, ikisinin özelliklerinin iç içe geçmiş olduğu görülmektedir. Birçok karakterin/oyuncunun bulunması ve birden fazla öykünün anlatıldığı bir yapıya sahip olması nedeniyle, seriallerde kullanılan zamanın özelliklerini göstermektedir. Dizilerde ise her bölümde anlatılan öykü/olay, o bölümün sonunda bitmekte, ele alınan sorun çözümlenmekte, ancak dizi sona ermemektedir. Bir sonraki bölümde aynı oyuncular başka öykülerle karşımıza çıkmaktadır. Dizi ve serial arasında zaman anlayışında bir farklılık olmaktadır. “Bizimkiler” ele alınırsa, daha önceki satırlarda da belirtildiği gibi bir iç içe geçmişlik söz konusudur. “Bizimkiler”de gerek karakterler gerekse onların öykülerinde bir süreklilik vardır. Belli bir zamansallık söz konusudur, aynı zamanda da olaylar o bölüm içinde başlayıp, bitmektedir. Burada hem karakterlerin ve onların öykülerinin bir sürekliliği; hem de kısa bölümlük öyküleri söz konusudur. Bir sonraki bölümde yeni bir öyküyle, aynı zamanda da süre giden öykülerle beraberizdir. Bu yüzden “serial” ve “dizi” özellikleri iç içe geçmiştir. Bu çalışma kapsamında, “Bizimkiler” Türkiye’de ele alınış biçimiyle “dizi” olarak adlandırılacaktır.

Dizinin başlama noktası, Almanya’da yıllarca kalmış bir Türk Ailesi’nin trenle kesin dönüş yapması. Bu, başlayacakları yeni hayat, sadece anne babayı

¹ Bkz. TV 7 10 Haziran 1990 sayı 24 s. 23; TV 7 24 Aralık 1989 sayı 52 s.22

umutlandırıyor. Çocuklar ise biraz buruk ve sıkıntılı. Bu dört kişilik aile, önce İstanbul'a sonra da yeni bir yaşama merhaba diyor ve dizi onlar ve çevresindekilerin öyküleriyle başlıyor, günümüze kadar geliyor: Dizinin gerçek başlangıç noktası ise TRT'nin bir aile dizisi istemesi. Buna verilen olumlu yanıtla da, içinde bir ailenin, ailenin çocuklarla ve yakın çevresiyle ilişkisinin, kuşak çatışmalarının, kadın-erkek ilişkilerinin, değişik insan tiplerinin, kısaca toplumun yaşanan günlerinin seslerini içeren bir dizi de başlamış oluyor. (Dizi ile ilgili yorumlara daha sonra gidileceğinden, bu kısımda sadece genel bir tanıtım amaçlanmıştır)

Dizinin genel yapısıyla ilgili, dizinin yaratıcısı ve senaristinin (Umur Bugay) bir röportajda söyledikleri, bu konudaki yorumların bir başlangıç noktası olabilir.

“Dizideki aileler Cumhuriyet ailesi. Ben öyle bir aileden geliyorum. Babam, annem, Cumhuriyet ilkelerine çok bağlı kişilerdi. Şükrü de böyle bir aileden geliyor... Hüsnü dede gençliğinde o dinamizmi yaşamış, çocuklarına da bunu benimsetmiş... Bu, dizinin çok önemli unsurudur... Bunun yanı sıra Yavuz var. Köyü temsil eden Gülsüm, babası, annesi, Cafer var. Bugün köyden kente doluşmaların sembolü olan yan işler, kapıcı müessesesi, aracı müessesesi, sokak satıcıları, trafik, insanların devamlı birbirlerini yemeleri...”²

Ayrıca, yazarın aşağıdaki sözleri, bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde

² TV 7 24 Aralık 1989 Age. s. 20-21.

ki yorumu katkısı açısından önemlidir.

“Dizide bir oto sansür söz konusu. Bir yazarın, bir sanatçının topluma karşı bir sorumluluğunun olması gerek. Bir takım mesajlar vermesi gerek, birşeyler söylemesi gerek... Biz bazı şeyleri yapabildik, söyleyebildik... Toplumsal kalabildik”³

“Bizimkiler içimizden birileri. Bizden olsun dedik. Bizimkiler benim annem, babam, çevrem, apatmanın yöneticisi, kapıcısı. Bakarsak bir Türkiye resmi. Mümkün olduğu kadar toplumdan soyutlamamaya çalıştık.”

“Şimdi, hareket noktamız televizyonlarını açıp, özellikle seyreden seyirci. Nerelere daha çok dikkat ediyorlar, nereleri daha çok seviyorlar. Hareket noktamız bu oldu.”⁴

Yukarıdaki satırlarda da kısaca değinilmeye çalışılan nedenlerden dolayı dizi incelemeye uygun bulunmuştur. Daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi Türkiye'nin toplumsal yapısı Osmanlı'dan günümüze bir takım değişikliklere uğramıştır. Bu değişim içinde de, bu çalışmayı yapan araştırmacıya göre, en önemli unsur “Batılılaşma” çabalarıdır. Bu çabalar insanların yaşama bakışlarını, değer yargılarını, diğer insanları ve çevreyi algılayış biçimlerini kısaca toplumsal yapıyı büyük ölçüde etkilemektedir. Kimi

³ Age. s. 21

⁴ TV 7 10 Haziran 1990 Age. s. 23.

zaman eskiler ve yeniler çatışması, kimi zaman eskilerin muhafazası, kimi zaman da yenilerin bombardımanı altındaki toplumsal yaşamda Türk insanı kendini bir ikilem içinde bulmuştur. Bu her şeyde kendini yansıtmıştır. Kitle iletişim araçları ve özellikle televizyon da her türlü program türüyle bu yapının içinde kendini bulmuştur. İnsanların büyük ilgisini çekmiş böyle bir dizi de belli mesajları, yansımaları içermesi gerekmektedir. Bu, doğrudan bilinçli olarak verilen mesajlarla olabilir ya da farkında olmadan. Bu farkında olmama yazarın ve yapımcının da aynı toplumsal, kültürel yapıdan gelmesinden kaynaklanmaktadır. Bu kişiler doğal olarak, bilinçli olmasalar da içinden geldikleri toplumun yapısını yansıtacaklardır. Bu çalışmadaki temel amaç, bu her iki tür mesajın da neler olduğunu yakalayabilmektir

B) BÖLÜMLERİN TANITIMI *h*

1. **Bölümün Adı:** Alman Çivisi

Tarih : 4 Ekim 1992

Konusu : Apartmana yeni komşular taşınmıştır. Bunlar

Almanya'dan kesin dönüş yapan Davut, Alman eşi Ulrike(Ulviye) ve oğulları Halis'tir. Ancak ilk günkü gürültüden apartman sakinleri rahatsız olurlar. Özellikle gürültü Sabri bey'in üst katından geldiği için bunu açık bir şekilde dile getirir ve yönetici olan Katil'e (Yavuz) şikayet eder. O da Davut'ları daha az gürültü yapmaları için uyarır.

Şükrüler de bu gürültü eşliğinde uyanmışlardır. Çoğu zaman olduğu gibi bütün aile kahvaltıya oturur. Ali babasından gitar almasını ister. Bilge bir iş bulduğunu, bundan sonra para istemeyeceğini söyler. Artık kendi ayakları üzerinde durması gerektiğini, yalnız bir eve çıkmak istediğini de belirtir. Nazan ve Şükrü çok şaşırır bu teklife. Şükrü akşam üzeri, Bilge'nin bu durumunu babasına (Hüsni) açar. Hüsni uzlaştırmacı bir tavırla sakin olmasını, gelişmeleri beklemesini söyler. Şükrü eve dönerken, Ali'nin istemiş olduğu gitarı alır.

Diğer olaylardan biri de Cemil'in sağlıklı yaşam için koşmaya başlamasıdır. Ancak bunu kurallarıyla yerine getirmediği için yorgun düşer ve bitap bir şekilde eve gelir.

Cafer'in kayınpederi Halil, kamyonette karpuz satmaktadır. Ancak bu arada çapkınlık yapmakta ve bazı kadınlarla ilişkisi karşılığında bedava karpuz vermektedir. Oğlu bu durumu Cafer'e bildirir. Cafer de bunu kimseye söylememesini ister.

Ayla hanım, Sabri bey'e annesinin yalnız olduğunu, yanlarına almaları gerektiğini söyler. Sabri bey önce karşı çıksa da, kayınvalidesinin evinin dolar karşılığı kiraya verileceğini öğrenince, biraz düşünebileceğini belirtir.

Bu arada Nazan'ın ağabeyi Nazım, parasız kaldığı için çalışmak üzere güneşe gitmek için evden ayrılır. Kirayı ödeyememiştir. Üzgündür. Nazım'ın ev sahibi kefil olduğu için Şükrü'ye gelir ve parasını ister. Şükrü, Nazım'ın

borçlarını öder. Bu arada Cem'in kayınpederi Raşit (Tahtakafa), siyasete girmeye hazırlanmaktadır. Cem'in ofisinde karşılaştığı Nazım'dan diksiyon dersleri almak ister ve Nazım'a yüklüce para verir. Böylece, Nazım'ın paradan da kaynaklanan mutsuzluğu bir ölçüde giderilmiştir.

Bölümün Ana Olayları

- Yeni taşınan Almanlar
- Bilge'nin evden ayrılma isteğini bildirmesi

Bölümün Yan Olayları:

- Nazım'ın parasız kalıp, güneyde çalışmaya gitme hazırlığı
- Raşit'in siyasete atılması
- Cafer'in babasının çapkınlıkları
- Cemil'in sağlıklı yaşam koşusu
- Sabri bey'in kayınvalidesinin evini dolarla kiraya vermek istemesi ve Ayla hanım'ın annesini yanlarına alma girişimleri

2. Bölümün Adı: Uyum Çalışmaları

Tarih : 25 Ekim 1992

Konusu : Mine ve Leyla (kayınvalide) arasında tatsız bir olay olduğu için, Mine gittikten sonra Leyla fenalaşır. Bütün aile Şükrü'lerdedir (Mine hariç). Şevket olaya sinirlenmiştir. Hemen Mine'yi bulmak ister. Daha önce Mine ile kendisi de tartıştığı için sinirlidir. Diğerleri Şevket'i sakinleştirmeye çalışır. Mine, oğlu Cem ve gelini Özge'nin evine gitmiştir. Şevket'in, Mine'yle görüşmek için Cem'lere telefon etmesi üzerine ortalık gerginleşir ve hamile olan Özge bir ara fenalaşır. Bu arada eve Özge'nin annesi Nimet ve eşi Raşit gelir. Durumu anlayamazlar. Ancak biraz sonra eve Şevket daha sonra da, onun hemen arkasından, Şükrü'nün gelmesiyle durum açığı çıkar.

Bu arada da apartmanda birtakım olaylar olmaktadır. Katil, Sedat'la birlikte akşam üzeri eve döner. Aralarında bir iş anlaşması yapmışlardır. Cemil, her zamanki gibi camdadır. Katil'in yaptığı gürültüye Sabri bey'ler ve Davut'lar da çıkar. Davut'lar böyle şeylere alışık olmadıkları için şaşırırlar. Bu arada Cemil'in hareket etmediğini farkederek. Eşi Sevim de evde yoktur. Hepsi telaşla yukarı çıkarlar ve Cemil'in kapısını kırarlar. Cemil, alkol komasına girmiştir. Ulrike Almanya'da hastabakıcılık yaptığı için, ilk müdahaleyi yapar. Davut da kırılan kapıyı onarır. Cemil'in başında Sabri bey, Halil (Cafer olmadığı için apartmanı o bakmaktadır), Davut ve Ulrike kalır. Sabri bey bir akşam Davut'lara gelmek istediklerini, tanışmaları gerektiğini söyler. Amacı apartman yöneticiliği için kulis yapmaktır.

Bölümün Ana Olayları:

- Leyla'nın fenalaşması
- Şevket-Mine tartışması

Bölümün Yan Olayları:

- Cemil'in alkol komasına girmesi
- Raşit'in kesin olarak parti çalışmasına başlaması
- Sedat ve Katil'in anlaşması
- Sabri bey ve Davut'un yakınlaşması
- Ulrike ve Davut'un mesleklerinin anlaşılması ve bunu uygulama fırsatı bulmaları

3. Bölümün Adı: Bayat Lokum

Tarih : 15 Kasım 1992

Konusu : Bilge, her sabah olduğu gibi babasıyla çıkmak

istemez. Çünkü yeni erkek arkadaşı Osman, onu almaya gelecektir. Bilge durumu Şükrü ve Nazan'a söyleyince çok bozulurlar. Bilge gidince, Nazan,

Şükrü'ye Bilge'leri takip etmesini söyler. Şükrü, çok işi olmasına rağmen kabul eder. Osman ve Bilge'yi, Osman'ın fotoğraf stüdyosunun önünde yakalar. Bilge, şaşırır ama onu içeri davet eder. Osman'ın rahat tavırları ve kişiliği, Şükrü'yü yumuşatır. Şükrü, onun çektiği bir fotoğrafı alır ve ofisine asar.

Şükrü, Şevket ve Hüsni, Middilli'ye gideceklerdir. Gruba, Mine ve Leyla da dahildir. Şükrü'nün ofisine gelirler. Hem gezi ile ilgili konuşurlar hem pasaportlarını alırlar hem de Osman'la ilgili durumu Şükrü'den öğrenirler.

Bu arada şirkette bir çek kaybolmuştur. Ergun, Abbas ve onun hapisane arkadaşlarından şüphelenir. Bu yüzden tartışırlar, ancak daha sonra çek Şevket'ten çıkar

Apartmanda da birtakım gelişmeler olmaktadır. Sabri bey apartmanın iyice sahipsiz kaldığına inanmıştır ve yöneticiliği yeniden ele geçirmek için kulis faaliyetlerini hızlandırır. Bunun için yeni hedef Davut'lardır. Evdeki eski lokumu yeniden paketleyerek Davut'lara giderler. Ayla hanım kedisini de götürür. Ancak kedi rahat durmaz ve Halis'i tırmıklar. Bu arada Sabri bey, Ulrike'nin oyunu kazanmayı becerir. Ulrike titiz ve disiplinli olduğu için o'nu desteklemektedir.

Apartmanda başka ortaklıklar da gelişmektedir. Katil ve Sedat yeni bir şirket kurmuşlardır. Para Katil'den, işin idaresi Sedattandır. Ancak yeni işleri onlara epey masraflı olacaktır, özellikle de Katil'e.

Ali yine aşıktır. Bu seferki kızla çevre kolunun toplantısında karşılaşmıştır. Hem aşık, hem de hızlı bir çevreci olmuştur. Nazan, onun bu çevrecilik etkinliğini destekler.

Bölümün Ana Olayları:

- Şükrünün Osman ile tanışması
- Sabri bey'in yöneticilik kulisleri

Bölümün Yan Olayları:

- Şükrü, Şevket ve Hüsnü'nün Midilli seyahatleri
- Şirketteki çekin kaybolması
- Sedat-Katil işbirliği
- Ali'nin yeni aşkı ve çevreciliği

4. Bölüm Adı: Seçim Heyecanı

Tarih : 6 Aralık 1992

Konusu : Apartmanda yeni yönetici seçimi yapılacaktır.

Bu konuda en heyecanlı olan Sabri beydir. Sabri bey, yönetimi yeniden ele

almak ister ve kulislere başlar. Bu durumdan rahatsız olan ve Sabri bey'in yönetici olmasını istemeyen Cafer ve Gülsüm de kulislere başlar.

Bu sırada Şükrü Middilli'den dönmüştür. Nazan onun için mükellef bir sofraya hazırlar. Ancak sofradayken Sabri bey ve Ayla hanım gelirler. Şükrü'ler biraz bozulurlar ancak daha sonra yemeğe devam etmek için izin isterler.

Nazım bir arkadaşı ile birlikte bar işletmektedir. Bilge ve Osman, Nazım'ı ziyaret etmek için bara giderler. Bilge, Nazım'a nişanlanmak istediklerini, ancak bunu anne ve babasına aktaramadığını söyler ve Nazım'dan arabuluculuk yapması ister. Nazım kabul eder ve hep birlikte eve giderler. Evde Sabri beyleri görürler. Ayla hanım, Nazım'a kur yapar. Sabri bey kıskanır. Sabri beyler kalkınca, Nazım, Şükrü'ye ve Nazan'a Bilge'nin durumunu açar.

Davut beyler, bir dükkan açmaya karar verirler. Dükkan, Davut beyin mesleği olan musluk tamiri üzerine olacaktır. Evde bunun üzerine konuşurken, Cafer ve Gülsüm kulis için gelirler. Gülsüm, daha önce de Nazan'a uğramıştır. Amaçları, kendilerini huzursuz eden Sabri beyi seçtirmemektir.

Sedat ve Katil işi kurmuşlardır. Sedat bir araba ister ve açılış için bir kokteyl gerektiği konusunda Katil'i ikna etmeye çalışır. Katil, önce maddi açıdan karşı çıkarsa da işin gereği diye kabullenir.

Osman, Raşit'in seçim için eşiyle birlikte fotoğraflarını çekmiştir. Raşit'in istediği gibi olmamıştır. Kızgınlığını belirtmek için Şükrü'nün ofisine gider ve Osman'a verdiği parayı Şükrü'den geri alır.

Bölümün Ana Olayları:

- Apartmandaki yönetici seçimi telaşı
- Bilge ve Osman'ın nişan kararı

Bölümün Yan Olayları:

- Davut'ların bir dükkan açmaya karar vermeleri
- Sedat ve Katil'in işle ilgili projeleri
- Raşit'in seçim telaşı
- Nazım'ın bar işletmecisi olarak işlerinin kötü gitmesi

5. Bölüm Adı: Çatı Savaşları

Tarih : 3 Ekim 1993

Konusu : Nazan yönetici olmuştur. Evin tamir işleriyle uğraşırlar. Ustalar gelir. Bu durumdan hiç hoşlanmayan iki kişi vardır.

Bunlardan biri Sabri'dir. Yöneticiliği kaptırdığı için sinirlidir ve Nazan'ın her yaptığını eleştirir. Bu sefer Ayla hanım Nazan'ı korur. Memnun olmayan bir diğer kişi de Şükrü'dür. Şükrü, Nazan'ın yöneticiikten sonra kendisiyle ve ev ile ilgilenmediğini ileri sürmektedir. Bu durumu ağabeyi Şevket'e açar ve Nazan'ın iktidar hırsı içinde olduğunu söyler. Bilge de Osman ile Stockholm'e gidecektir. Kafası bunlarla karışıktır ancak, şirketin işleri de hiç içaçıcı değildir. İçinde buldukları piyasada durgunluk vardır.

Tamir esnasında Halis çatıya çıkmıştır. Ulrike ve Davut onu çatıdan zorlukla aşağıya indirirler. Sonra da ceza olsun diye odaya kilitlerler. Daha sonra affederler. Halis evlenmek istediğini söyler.

Abbas, evlenmek üzeredir. Bunun için eşyaya ihtiyacı vardır. Bunlar için de paraya. Müstakbel eşi Hacer, zengin evlerine temizliğe gittiği için onlara özenip eşya listesi hazırlamıştır.

Bütün bu karışıklıklar içinde, Leyla, Şükrü ve Şevket'in uzun süredir kendilerini ihmal ettiklerini söyler. Şükrü ve Şevket işleri olduklarını söyleseler de anlamaz, kapris yapar. Şükrü ve Şevket anne ve babalarını ziyarete giderler.

Halil'in de eşi ölmüştür. Mevlüt okutur. Mevlüt şekerlerini apartmandaki komşulara getirir. Halil, üzgündür ama, karısının ölümünden çok kendi yalnızlığına.

Bölümün Ana Olayları:

- Nazan'ın yönetici olarak icraatları ve buna, her ikisi de kendi açılarından, Şükrü ve Sabri'nin muhalefeti

Bölümün Yan Olayları:

-Abbas'ın evlilik hazırlıkları
Şirkette işlerin kötü gitmesi
-Halis'in evlenme isteği
-Leyla'nın çocuklarından ilgi beklemesi
-Halil'in eşinin ölmesi

6. Bölüm Adı: Gizli Düşler

Tarih : 24 Ekim 1993

Konusu : Bilge evlenip (nikah yapıp) ertesi gün

Stockholm'e gidecektir. Nazan ve Şükrü kendilerinden bağımsız hareket ettiği için üzgündürler. Durumu tartışmak için aile meclisi Şükrü'lerin evinde toplanır.

Şükrü, bu sıkıntılar içindeyken ofiste de işler yoğunudur. Ergun araba alacaktır. Bunun için kefil olarak Şükrü'yü seçmiştir. Şükrü, kağıtları imzalar.

Abbas'ın da paraya ihtiyacı vardır. Şükrü'den ister. Şükrü verebileceklerini söyler. Şirkete yüklü bir telefon faturası gelmiştir. Herkes şaşırır ve PTT'ye itiraz dilekçesi yazarlar. Bütün bunlar olurken Raşit ve Nimet de gelir. Raşit, şirketi seçim bürosu olarak kullanıp kullanmayacağını sorar. Şükrü ret cevabı verince bozulur.

Halil, evlenmek istemektedir. Bunun için beğendiği biri vardır. Sultan, Hurdacı Hüseyin'in kızkardeşi. Sultan kendisine baksın diye, Halil hasta numarası yapar. Bu durumdan Gülsüm ve kardeşleri rahatsızdır.

Halis, köpek almak istemektedir. Hüseyin'in getirdiği köpeği Halis çok ister ama Ulrike ve Davut pahalı bulurlar. Ancak daha sonra köpeği almaya razı olurlar.

Bölümün Ana Olayları:

-Bilge'nin evlenip Stockholm'e gitmek istemesinin ailede yarattığı üzüntü.

Bölümün Yan Olayları

-Halil'in evlenmek istemesi. Bunun için girişimleri
- Raşit'in seçim çalışmaları
- Ergun'un araba alma girişimleri

- Halis'in köpek sahibi olması
- Abbas'ın maddi sorunları
- Şirketin telefon borcu

7. Bölüm Adı: Yirmi İki Ayar

Tarih : 14 Kasım 1993

Konusu : Halil eşi ölünce yalnızlık hissetmeye başlamıştır.

Yanına evi temizlemesi bahanesiyle Sultan'ı almıştır. Karısının bileziğini ona hediye edince, Gülsüm iyice üzülür. Cafer'le ikisi Halil'e tavır alırlar. Bundan rahatsız olan Halil, Sultan'ı daha kaliteli ve fazla miktarda bilezik alacağına ikna ederek bileziği geri alır ve Gülsüm'e verir. Bu durumda Cafer ile Gülsüm, Halil'i affeder.

Gülsüm apartmana yeni taşınan doktorun yanında çalışmaya başlamıştır. Cafer de sık sık oraya gider. Gülsüm, yavaş yavaş işine alışmaya başlamıştır.

Sabri beyin kayınvalidesinin evini dolarla kiraya vereceklerdir. Ancak kayınvalidesi gelen kiracıları beğenmez ve kiraya vermekten vazgeçer. Sabri bey sinirlenir. Tartışma çıkar. Ayla hanım sinirlenmiştir, bakması için apartmandaki doktora gider. O sırada Nazan ve onu ziyarete giden Leyla da

oradadır.

Davut'lar yeni bir dükkan sahibi olmuşlardır. Böylece Davut mesleğini icra edebilecektir. Halis de ona yardımcı olacaktır. Evde bunu kutlarken, Davut'un yıllardır görmediği yiğeni Galip, temelli kalmak için Davut'lara gelir. Ulrike bu işten hiç hoşlanmaz.

Bu sırada şirkettekilerin de yaşamları yoğun bir şekilde devam etmektedir. Abbas ve Ergun, Abbas'ın kiraladığı eve gittiklerinde, evin üç kişiye daha kiralandığını öğrenirler. Gecekondu mafyası vardır. Durumu, şirkete gelen Hüsnü'ye anlatıp, akıl ister Abbas. Bu arada Ergun'un araba alma işi geciktiği için sinirlidir. Bu sinir üzerine bir de sekreterler Şükrü bey'e zam isteklerini iletmesini isterler Ergun'dan

Bütün bunlar olurken Ali de kendi derdindedir. Dört kızı birden idare etmektedir. Ancak kısa bir süre sonra işler çığrından çıkar ve durumu farkedemeyen kızlar, Ali'yi terkederler. Ali, çok üzgündür. Nazan ile Şükrü olaya esprili bir şekilde yaklaşır ve Ali'yi teskin etmek isterler.

Bölümün Ana Olaylar:

- Halil'in Sultan'a verdiği bileziği geri alıp Gülsüm'e vermesi
- Sabri'nin kayınvalidesinin evinin kira işi

Bölümün Yan Olayları:

- Davut'ların dükkan sahibi olmaları
- Davut'un yiğeni Galip'in gelmesi
- Gülsüm'tin doktorda işe girmesi
- Abbas'ın kiralık ev şoku
- Ergun'un araba işi
- Ali'nin kızlarla başının dertte olması

8. Bölüm Adı: Yılda Bir

Tarih : 5 Aralık 1993

Konusu : Şükrü'nün doğum günüdür. 47 yaşına girecektir. Kimseye söylemez. Ama hatırlayanlar vardır. Nazan ve Ali alış-verişe çıkarlar hediye almak için. Leyla ve Hüsnü de süpriz yapmak isterler. Akşam olunca Leylalar, Şükrülerin evine giderler. Ancak, Şükrü ortada yoktur, hepsi merak ederler. Bu arada Bilge de Stockholm'den kutlamak için telefon eder. Şükrü, şirketten çıktıktan sonra Şevket'in ısrarıyla bir bara içmeye gider. Şevket'in biraz kafası karışıktır. Karısı estetik ameliyat olmak istemektedir. Şevket, Şükrü'nün yaşgününü hatırlamaz. Şükrü, geç vakit eve geldiğinde, evdeki doğum günü sürpriziyle karşılaşır.

Sabri beyin arası kayınvalidesi ile iyice açılmıştır. Bu durumdan rahatsız olan kadın evine dönmek üzere ayrılır, Sabri beylerden. Ayla da onu götürür. Bu duruma Sabri bey önce sevinse de, kadının evi için kiracıların çıkması, Sabri beyi telaşa verir ve hemen dönmesi için kayınvalidesini arar.

Halil, Sultan'la evlenmiştir. Gülsüm çok üzülür. Mutlu olan yalnızca Halil ve Sultan'dır. Bir de Sultan'ın kardeşi Hüseyin. Artık sırtını sağlam yere yaslamıştır.

Galip, Ulrike'nin baskısı üzerine dükkanda yatıp kalkmaya başlamıştır. Ancak dükkanda fareler olduğu için eve geri döner. Ulrike bundan hoşlanmaz.

Bölümün Ana Olayları:

- Şükrü'nün doğum günü.

Bölümün Yan Olayları:

- Halil'in evlenmesi
- Sabri beyin kayınvalidesi ile olan ilişkisi
- Mine'nin estetik ameliyatı sevdası
- Davut'ların, Galip sorunu

C) BULGULAR VE YORUMLAR

Dizi, temel mekan olarak bir apartmanda geçmektedir. Bu apartmanda oturan kişiler dizideki karakterleri oluşturmaktadır. Apartmanın kaç daireden oluştuğu, kaç ailenin veya kişinin apartman sakini olduğu konusunda izleyici olarak bizler tam bir netliğe kavuşmasak da, bize gösterilenleri tüm apartmanda yaşayan sakinler olarak yorumluyoruz. Bu kişilerle birlikte bunların bağlantılı olduğu diğer kişiler de dizideki karakterleri oluşturuyor. Dizideki temel ve yan olaylar bütün bu karakterlerin etrafında geçmekle birlikte bizim bu karakterlerle tanışmamız Şükrü ve ailesi sayesinde olmaktadır. Şükrü, Nazan ve çocukları Ali ve Bilge'nin Almanya'dan kesin dönüş yapmalarıyla onların diğer aile fertlerini, bir apartmana yerleşmeleriyle, apartman sakinlerini, Şükrü'nün iş kurma girişimleriyle de bu iş yerinde çalışan diğer insanları tanıyoruz. Başka bir deyişle, Şükrü ve ailesi için dizinin ana unsuru, çıkış noktası veya merkezi denebilir. Şükrü'nün oğlu Ali'nin de her bölüm sonunda yaptığı yorumlar, bazı şeyleri özetleyici epik özelliği bizi bu merkeze daha çok çekiyor.

a- Karakterlerin Ekonomik Düzeyleri

Dizide yer alan karakterler değişik ekonomik koşullar içinde gösterilmektedir. Ancak bu farklılıklar kapanması zor özellikleri barındırmaz. Böyle bir sunum, onların bu konumlarının vurgulanması açısından önemli olmaktadır. Onların bu düzeylerini gösteren birtakım göstergeler onların yaşam standartları hakkında izleyiciye bilgi vermektedir. Ancak bazen de bunlar

onları belli kategoriler içine sokmakta bu da belli bir stereotiplemeyi de beraberinde getirmektedir.. Bununla birlikte, izleyicinin, bu tür kaygıları gözardı ederek, görebildiği belli bir hiyerarşik yapılanma var dizide. Bu aşağıdaki gibi bir düzenlemeyi oluşturabilir.

Hüsnü Leyla	Şükrü Nazan Bilge Ali	Şevket Mine	Cem Özge	Raşit Nimet	Doktor
Davut-Ulrike Halis			Yavuz (Katil)		
Sabri Ayla	Cemil Sevim	Ergun	Sedat		
Demet			Filiz		
Abbas Hacer	Cafer Gülsüm	Halil Sultan ve Oğulları	Hüseyin		

Dizideki karakterlerin sosyo- ekonomik durumlarının hiyerarşik sıralaması
(Her birim ayrı bir hane olarak düşünülmüştür)

Bu hiyerarşik düzenlemedeki sıralamaya bakıldığı zaman, en üst sırayı oluşturan kimselerin aslında orta sınıf olduğu görülmektedir. Hüsnü bey emekli hakimdir. Mesleki ve parasal olarak üstte olmasına karşın, orta sınıf özelliklerini gösterir. Paranın geldiği yer bellidir. Harcamalar onu sıkıntıya sokmasa bile, düzenindeki herhangi bir aksama onu sarsacaktır. Şevket, Şükrü kendi işlerinin başında olmalarına karşın, yaşam standartları maddi açıdan orta düzeydedir. Parayı hesaplayarak harcarlar. Şükrü'nün maddi durumunun iyi olması Almanya ile bağlantılıdır. Raşit-Nimet de ekonomik olarak benzer düzeydedir. Raşit'in politikaya atılma çabaları bazen paranın sınırlı olması yüzünden bir seçim bürosunu bile kiralamasını engellemekte ve Şükrü'nün şirketini kullanmayı teklif etmektedir. Cem-Özge, ayrı bir birim oluşturmalarına karşın, ekonomik açıdan özgürlükleri Cem'in aile şirketindeki çalışmalarına bağlı olarak geliştiği için, ekonomik durumları, şirketteki ekonomik gidişlere bağlıdır. Toplumumuzdaki bir doktorun da, normal ölçülerde hastane ve muayehane çalışmaları sürdüğü sürece, ekonomik sıralamadaki yeri bellidir.

Tabloda bir sonraki sırada yer alan Davut ve ailesi, mesleki ve ekonomik açıdan, Türk toplumu içerisinde yaşamlarını uzun süre devam ettirselerdi daha alt sıralarda olacakken, buralara göre daha yüksek yaşam standardı olan ve emeklerinin karşılığını alabildikleri bir Batılı toplumda yaşayıp, para biriktirebildikleri için sıralamada daha üst sıralarda yer alabilmektedirler. Bu durumları, Türkiye'deki yaşamlarında akıllı yatırım yapabildikleri ölçüde devam edecek yoksa bir müddet sonra onlar da kendi sınıflarının özelliklerine sahip olup toplum içindeki yerlerini alacaklardır.

Yavuz(Katil) ise belki ekonomik açıdan bir üst sıraya yükselebilecek özellikleri barındırabilir. Ancak bu paranın nereden geldiği belli değildir ve para bittiği anda gerçek ekonomik kimliğini kazanabilecek ve daha alt soralara kolayca düşebilecek özellikleri barındırmaktadır.

Daha alt sıralamada Sedat biraz durumu bozuyor gibi görülse de yine de yaşam standardı, beklentileri, ilişkileri açısından sıralamada diğer kişilerden farklı değildir. Karısı bir bankada çalışmaktadır. Bakmakla yükümlü olduğu bir kızı vardır ve kendisi de, tek başına idame edecek vasıflara sahip olmadığından, hep birinin gölgesinde köşeyi dönme hesapları yapmaktadır Sabri beyin durumu bellidir. Emekli bando şefidir ve emekli parası çoğu zaman yetmediği için, mesleki yeteneğe sahip olması avantajıyla, özel dersler vermektedir. Ergun, özel bir şirkette çalışmasına karşın, ekonomik açıdan bordrolu bir devlet memurundan farksızdır. Ayrıca memurun devlet garantisi onda yoktur. Cemil ise bir belirsizlik içinde. Geçmişinin dışında, görünen onun işsizliğidir. Eşinin terziliği geçim kaynaklarıdır.

Demet ve Filiz bir özel şirkette sekreterdir ama büyük şirketlerdeki sekreterlerin yanında kazançları ve sosyo-ekonomik düzeyleri alttadır. Devlet kapısındaki sekreterlere göre avantajları, bordrolarındaki kademe ve derece atlamalarını fazla beklemeden patronlarından zam isteme özgürlüklerinin olmasıdır.

Sıralamada en altta bulunan Cafer, Gülsüm, Halil, Sultan, Halil'in çocukları ve Hüseyin, köyü temsil etmektedir. Köyden kente gelmenin (bu

göç olayına daha ileriki satırlarda değinilecektir) bir uzantısı olarak, kapıcılık. sokak satıcılığı vb. işlerle geçinmektedirler. Bu sıralamadakiler de köşe dönmeyi en fazla hayal eden gruptur. Abbas da köy kökenli olmasına rağmen mesleki ve ekonomik açıdan diğerlerine göre daha farklı bir görünümündedir. Ancak yaşam biçimi bakımında aralarında çok fazla bir fark yoktur.

Dizide yer alan, ancak diğerleri gibi yoğun olarak göremediğimiz diğer iki kişi Nazım ve Osman'dır. Nazım, mesleki ve kültürel yönden belkide dizideki çoğu karakterden daha nitelikli olmasına karşın maddi olarak belli bir istikrar gösterememektedir. Bazen sanatını icra ederek yaptığı işlerden fazlaca para kazanırken bazen de Şükrülerin kapıcısı Cafer'den borç alacak duruma düşmektedir. Benzer bir durum Osman için söz konusudur. Mesleki yeteneği ona para kazandırır da, bu kazanç onu anlayanların olduğu sürecidir. Bu özelliklerden dolayı hiyerarşik sıralamada onları belli de bir yere yerleştirmek güç olmaktadır.

b-Mesleki Dağılım

Dizide yer alan karakterlerin mesleki dağılımları ile ilgili tabloya bakıldığında daha önceki sosyo-ekonomik düzeyden daha farklı dağılımla karşılaşırız. Örneğin bir önceki durumda ekonomik olarak üst sırada bulunanlar, mesleki olarak daha alt sırada bulunabilmektedirler.

Mesleki dağılım aslında izleyiciye çok uzak bir durum göstermez.

Şükrü-Şevket'in kendi şirketleri vardır. Bu şirket, aynı zamanda, uluslararası ilişkiler içindedir. Ancak konumları izleyici için ulaşılmaz değildir. Nitekim, bu ulaşırlılığı, kirada oturan, karısı bankada memur olan Sedat göstermiştir. Yatırımı Yavuz(Katil) da yapsa, yine de Sedat Şükrülerle benzer bir konuma gelmek üzeredir. Bir bakıma şu mesaj veriliyor: "Fırsatları yaratır veya iyi değerlendirirseniz, sizin de böyle bir konumda olmanız hiç de zor değil." O yüzden insanlar Şükrü, Şevket ve onların ailesiyle kolaylıkla özdeşleşebiliyorlar. Diğer dizilerde gördüğümüz abartılı konumlar izleyenin düşlerindeki yaşam gibi durumlar burada yoktur. İzleyici Şükrü ve diğer aynı konumdakilerin yaşamını bir hayal dünyası içinde değil, kendi gibi izler. Sıradan bir televizyon izleyicisinin belki de en uzağındaki bu mesleki konum da iyice yakınındadır onun. Diğer meslekler ise çok içimizden birileri. Burada yazarın her kesimden izleyiciye seslenme kaygısı da göze çarpıyor. Bir Türkiye mozayığı de sözkonusu. Başka bir deyişle de, kent mozayığı. Kent artık Türkiye'de birçok insanı barındırmakta. Dizide gördüğümüz kent insanı. Olayların merkezi olan apartman da, Batılılaşmanın etkilerinin fiziksel mekanda yansıması denilebilir. Osmanlı toplumundaki çoğu ahşap konut yerine, Batı tarzı apartman da mimariye egemen. oldu. Belge'nin de belirttiği gibi, apartman başlangıçta yenileşmenin bedelini ödeyebilecek güçte olanların rağbet ettiği bir konut tipiydi. Toplumsal statü bakımından eski zaman konağıyla rekabet ediyordu. Bir müddet sonra., kargir ve betonarme apartman maddi açıdan daha dar gelirliler için de vazgeçilmez bulunmuştur. Böylece bir apartmanlaşma süreci başlamıştır. Kentler kalabalıklaştıkça da apartman insanları doğadan koruyacak bir barınak olarak kavranmaya başlamıştır⁵.

⁵ Murat Belge. "Türkiye'de Günlük Hayat". Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi. 3. Cilt. s. 348-349.

Dizinin geçtiği bu orta halli kent apartmanında, değişik mesleki kimlikteki insanları ve onların yakınlarını görmek olası. Tıpkı şu anda hepimizin oturduğu apartmanlarda olduğu gibi. Çok uç kesimlere gidilmediği sürece böyle bir karışıma her apartmanda rastlanabilir.

Mesleki dağılıma bakıldığında devlet kurumlarında halen faal olarak çalışan bir kimse yok. Belki böyle bir girişim, yazar ve yapımcılar tarafından belli problemlere girmemek için denenmemiştir. Emekli iki memurdan bir tanesi yaşını başını almış ve mesleki olarak üst kademelerde olan emekli hakim Hüsni bey. diğeri de emekli bando şefi Sabri Bey. Sekreterler özel bir şirkette çalışıyorlar. Sorunları, Ergun ile olan çatışmaları ve maddiyatın ötesine geçmiyor. Sedat'ın karısının çalıştığı banka hakkında bir netlik yok. Büyük bir ihtimalle özel bir banka. Doktor'u çalıştığı hastanede değil, muayenehanesinde görüyoruz. Yaşadıkları, muayenehane ve onun bulunduğu apartmanla sınırlı. Şükrülerin muhasebecisi Ergun, bir devlet dairesindeki memur gibi hareket ediyor ama özel sektör sınırları içinde. Aynı şekilde müsdahdem-çaycı Abbas da. Dizide politikacı kimliğiyle Raşit(Tahtakafa) görülmektedir. Ancak o da izleyicinin ulaşamayacağı politikacı tiplerinden değildir. Zaten yazarın onun ağzından Şükrü ve Şevket'e ilettiği “neden siyasete atılmıyorsunuz, memleketin sizin gibi dürüst insanlara ihtiyacı var” mesajı da aslında izleyiciyedir. Dizideki emekli işçi ve hastabakıcı kimliklerindeki Davut ve Ulrike. 1960'lardan sonra Avrupa'ya, çoğunlukla Almanya'ya başlayan işçi akımının bir ürünü Davut. Bu akım, Batılılaşma sürecinde yeni bir biçim olarak yorumlanmaktadır. Kapıcı, seyyar satıcı, gündelikçi gibi mesleklere sahip

karakterler de, bir başka göç olayının ürünleri. 1950'lilerin politikalarıyla hızlanan iç göçle kırdan kente insan akımı başlıyor. 60'dan sonra da bu iyice hızlanıyor. Kapıcı müessesesi, sokak satıcıları, gecekondularda yaşayan insanlar vb. karşımıza çıkıyor.

Dizide en sıra dışı gösterilen, başka bir deyişle, yazarın kıyıda köşeden, bir şekilde soktuğu sanatçılar (tiyatro-fotoğraf), dizideki diğer kimseler tarafından pek benimsenmiyorlar, tıpkı toplumumuzdaki gibi. Burada yazarın hem toplumdaki durumu yansıtmaya hem de sanatçıları topluma hoş gösterme ve kabul ettirme çabaları görülüyor.

Dizide ne işte çalıştıkları kodlanamayan iki kişi var. Bunlardan biri Cemil. Cemil'in durumunda belirsizlik var. Bu belirsizlik, Yavuz'un durumundaki belirsizlik gibi değil. Yavuz bir yerlerden para kazanıyor ama kaynağı belli değil. Böyle tiplere günlük yaşamda, özellikle son dönemlerde rastlanması kaçınılmaz. Cemil ise bir nedenden dolayı işsiz kalmış. Çalışmıyor görünüyor ama durumunda bir netlik yok. Burada yazarın "apartmanda hep ideal kişiler oturmayabilir" kaygısı görülmektedir. Cemil'in karısı terzi ama onun mesleğinin icrası dizideki olayları sürükleyecek nitelikte görülüyor.

Dizide, çalışmayanlar, başka bir deyişle bir meslek sahibi olmayanların hepsi kadın. Biri erkek, Halis. Ama o da daha sonra babasına yardım edecek. Çalışan kadın olarak, doktor, terzi, gündelikçi, emekli hastabakıcı, kapıcı, banka memuru, sanatçı var. Çalışmayan kadınlar evli ve ev hanımı. Hiçbir işte çalışmayan ama öğrenci olarak dizide aktif rol oynayan kişi, Ali. Ali bu

kimliğiyle gelişmenin bir simgesi olarak gösterilebilir. .

MESLEKLER	ERKEK	KADIN
Özel Teşebbüs	4	—
Politikacı	1	—
Sanatçı	2	1
Emekli Memur	2	—
Emekli İşçi	1	—
Emekli Hastabakıcı	—	1
Kapıcı	1	1
Seyyar Satıcı	4	—
Sekreter	—	2
Doktor	—	1
Özel Teşebbüs (Hizmetli)	1	—
Özel Teşebbüs (Muhasebeci)	1	—
Terzi	—	1
Gündelikçi	—	1
Banka Memuru	—	1
Hiçbir İşte Çalışmıyor	2	6
Kodlanamıyor	2	—

Dizideki Karakterlerin Mesleki Dağılımı (Sınıflama incelenilen bölümler çerçevesinde yapılmıştır)

c-Medeni Durum

Dizide yeralan karakterlerin yaşam biçimlerine bakıldığında hemen hepsinin evli olduğu görülmektedir. Başka bir deyişle birer ailedirler. Buradaki amaç, belkide başlangıç noktası TRT'nin bu noktadaki "aile dizisi" isteğidir.

Ancak bunun biçimsel görünümü ve iletildiği mesajlar önem kazanmaktadır. Biçimsel görünümle ilgili açıklamalara geçmeden önce dizideki karakterlerle ilgili aşağıdaki gibi bir düzenlemeye gidilebilir. Bu tablo her bir aileyi bir birim olarak ele almaktadır.

Karakterin İsmi	Medeni Hali	Çocuk Sayısı
Şükrü	Evli	2
Hüsnü	Evli	2
Şevket	Evli	1
Sabri	Evli	—
Davut	Evli	1
Cemil	Evli	Kodlanamıyor
Sedat	Evli	1
Cafer	Evli	2
Halil	Evli	3
Raşit	Evli	1
Ergun	Evli	Kodlanamıyor
Cem	Evli	Eşi hamile
Yavuz (Katil)	Bekar	—
Abbas	Evlilik hazırlığında	—
Demet-Filiz	Bekar	—
Nazım	Bekar	—
Hüseyin	Bekar	—
Doktor	Kodlanamıyor	Kodlanamıyor

Dizideki Karakterlerin Medeni Durumları ve Çocuk Sayıları

Dizideki karakterlerin medeni durumlarına bakıldığı zaman evli

olanların benzer özellik gösterdiği, bekar olanların da hızla evlilik hazırlığı içine sokulduğu veya izleyiciye ters gelecek ilişkilerden kaçınıldığı görülmektedir. Eğer, bu bekarların bir ilişkisi varsa, bu kişi ileride evlenecekleri kişi olarak vurgulanmaktadır. (Örn: Bilge-Osman; Halil-Sultan. Bunlar daha sonra evlendiler). Dizide bu konuda izleyicinin kızacağı, ilişkisini onaylamayacağı (bireysel özelliklerinin dışında) bir karakter yoktur. Evli olan çiftlerin durumuna bakıldığı zaman, kentleşme ve sanayileşme ile açıklanabilecek “çekirdek aile” yapısında oldukları görülmektedir. Burada, Batı’daki aile hayatının da temelini oluşturan bir yapı söz konusudur. Başka bir açıdan da geleneksel, kırsal toplumdaki, sanayi-kent toplumuna geçişle birlikte geniş ailenin yavaş yavaş yerine çekirdek aileye bırakılmasıdır. Çekirdek aile çağdaş ailenin prototipi olarak kabul edilmektedir. Türkiye böyle bir sürece özellikle Cumhuriyet’in ilanından sonra girmiştir ve aileyi etkileyen en önemli gelişme de, bugünlerde yeniden farklı bir açıdan tartışmaya açılan, Türk Medeni Kanunu’dur. Daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, 1945-50’lerden sonra da hızlı bir değişim içerisine girmiştir Türk Ailesi. Dizideki aileler de yukarıdaki sayılan özellikleri gösteren Cumhuriyet aileleridir. Ancak, bu ailelerin hepsinin de köken olarak aynı özellikleri göstermesi beklenemez. Bu ailelerden bir kısmı gerçek kentli aile (Şükrü, Şevket, Hüsnü) olarak sayılabilecekken bir kısmı da (Cafer, Halil, Hüseyin) kentteki köy ailesi özelliğindedir. Bu değişik özellikteki ailelerin kentte yer alması, Türkiye’nin gelişen yıllarının yansımasıdır. Dizide bu aynen yansıtılmaktadır. Çocuk sayısına bakıldığı zaman çoğunlukla bir veya ikidir Bu da ideal çocuk sayısı ile ilgili izleyiciye verilmek istenen mesajdır. Bunu bozan tek istisna köyden kente gelen Halil’dir. Ancak, ondan sonra gelen, kentli olmaya veya yaşamaya

özenen kuşak olan Gülsüm ve Cafer'in de çocuk sayıları şimdilik ikidir.

Tabloda Şükrü, Şevket ve Hüsnü'nün, ayrıca Halil ve Cafer'in ayrı bölümlerde alınması, her ne kadar kan bağları olsa da, bunların da birer çekirdek aile özelliği taşıdıkları düşüncesidir.. Böyle bir görüşe varılmasındaki yaklaşım, Vergin ve Tolun'un da belirttiği geniş aile tipi özelliklerinden, üretim sürecindeki ayrılık ve mekansal bir yakınlık olmamasıdır.⁶

d- Karakterlerin Kültürel Kişilikleri

Dizideki karakterlerin kişilikleri, ait oldukları toplumsal ve kültürel yapının yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların sunumundaki bazı aşırı genellemeler, bir stereotiplemeyi de beraberinde getirmektedir. Karakterlerin yaşama biçimleri, yaşama bakış açıları ve birbirleri ile olan ilişkileri sanki ,onların özelliklerini daha belirgin şekilde ortaya çıkarmak içindir. Aradaki sınırlar çoğu yerde çok keskindir. Normal yaşamda bu kadar net olarak farkedilemeyecek ayrılıklar burada net bir biçimde görülmektedir. İlerideki bölümlerde daha detaylı olarak açıklanacak, bu karakterler aracılığı ile verilmek istenen mesajlar da onların bu özelliklerinin pekişmesine neden olmaktadır.

Bu bakış açısından dizideki temel karakterlerle ilgili özellikler aşağıdaki gibi belirtilebilir.

⁶ Nur Vergin. "Toplumsal Değişme ve Türkiye'de Aile". **Aile Yazıları (2) Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme**. Der. B. Dikeçligil ve A. Çiğdem. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları 5/2 Ankara. 1990. s. 310; Barlas Tolun "Geleneksel Aileden Çağdaş Aile Yapısına Doğru" **A.g.e.**,s. 496- 497.

ŞÜKRÜ

Şükrü, dizideki en ideal eş (koca) görünümündedir. Bu ideallik onun geleneksel özelliklerini yoketmez. İdeal koca nasıl olmalıdır sorusunun yanıtı, pekçok açıdan Şükrü’de yansıtılmıştır.. İyi bir işte çalışmaktadır, eve iyi para getirmektedir, karısını ve çocuklarını sevmektedir, onlara karşı saygılıdır, eve erken gelmektedir, onların küçük-büyük isteklerini gerçekleştirmektedir ya da en azından gerçekleştirmeye çalışmaktadır..Anne, baba, ağabey saygısı da tamdır. Bu bazen korku ile karışık bir saygıyı içerse de yine de olumlu bir özellik olarak yansıtılmaktadır. İş yerinde otorite konusunda biraz zayıf bir özellik yansıtırsa da yine de sevilen, sayılan bir patrondur. Çalışanını gözetir, onların sorunlarına eğilir. Tüm ilişkilerinde bazen aşırı sinirlidir. Ancak bu saman alevi gibidir, çabuk söner, gönlünü almak kolaydır. Bu ani parlamış ve sönuşleri onun dobralığının , dürüstlüğünün bir parçası olarak sunulmaktadır. Dizinin en olumlu en idealize edilmiş birkaç karakterinden biridir. Yaşama bakış açısı geleneksellik ve modernlik arasında gidip gelmektedir. Onun bu modern yanı Batılılaşma özlemi içindeki Türk insanın bir yansımasıdır da aynı zamanda. Ancak, birçok konuda birçok Türk insanının yaşadığı ikilemi Şükrü de yaşar sık sık.

Biçimsel olarak Şükrü’nün Batılı yanıyla ilgili birçok ipucu verilir. Bu ipuçları, dolayısıyla, ailesi ile ilgili de ipuçlarıdır. Burada, yetiştirilme tarzının (Hüsnü ve Leyla’dan dolayı) etkisinin ötesinde, Almanya’dan gelmesinin de etkisi vardır. Ancak, yine Almanya’dan gelen Davut ve ailesiyle farklılıklar

görülür. (Bu ayrımın diğer tarafı, Davut ile ilgili bölümde açıklanacak). Şükrü'lerin evi iç düzenleme olarak modern bir görünümündedir. Teknolojinin büyük bir bölümü evlerine girmiştir. Evdeki eşyaların düzenleniş biçimi, duvardaki tablolar vb. hep birer ipucudur. Evde, salondayken dinlenen müzik hep klasik müziktir. Bu dizideki en belirgin batılılaşma ölçütlerindedir. Şükrü kahvaltıda fincanla çay içer. Daha çok Batı'daki kahvaltı geleneğinden olan meyva suyu her zaman vardır. Devamlı çatal-bıçak kullanılır. v.b.

Şükrü,. Dünya ile ilişkilidir. Gündemi takip eder. Televizyonda hep haber bültenlerini izler.(Bunlar çoğaltılabilir). Şükrü eve geldiği zaman , kafasını dinlemek için, mutlaka içkisini içer. Bu, çoğu zaman rakı da olsa bir Batılı davranış biçimidir. Masada mezeler ve Türk Sanat Müziği eşliğinde değildir bu eylem. Karısı ve çocuklarıyla olan ilişkisi, diyalogları da uygarcadır. Ancak, yukarıda sayılan ve daha da sayılabilecek özelliklere karşın, Şükrü geleneksellikten de kendisini kurtaramaz. Örneğin kızının çalışmaya başlayıp, kendi evinde oturmasını, birlikte olacağı erkeği seçmesini, karısının yönetici olup evin işlerini ve kendisini ihmal etmesini, sofrayı hazırlayıp kaldırmayı vb. kabul etmez. Karısından hizmet bekler. Çünkü o çalışıp eve para getirir. Ev işlerine ve çocuklara vakit ayıramaz. Aslında Batı değerleri ve geleneksellik arasında gidip gelmektedir. Dizide bu çelişkiyi yaşayan insanlardan biridir (tıpkı Türkiye'deki insanlar gibi). Ancak, bu çelişkileri onu bu düzenin dışında tutmaz. Düzenin tam içindedir. Araba alır, araba değiştirir, gayrimenkulun en iyi yatırım olduğunu düşünür.v.b. Paranın yaşamdaki önemini kavramıştır. Kurallara uyar, koşullardan şikayetçi olsa bile değiştirmek için pek çaba

sarfetmez. Onun bireyselliğe döndüğü, kendini dinlediği zamanları, izleyici görmez. Hep gündelik işlerle boğuşur. Nazan, çocuklar, apartman, şirket, abisi, annesi, babası, trafik vb. şeyler yaşantısını doldurur. Ayrıca, Şükrü dizide hep doğru insan olarak görünmek zorundadır. Bu, tüm çelişkilerine rağmen, hem yeni, ilerici olan şeyleri izleyiciye sunmak hem de toplumsal kuralları uygulamak şeklindedir. İzleyiciye örnek olacaktır. Verdiği mesajların doğru olması ve doğru yere ulaşması gerekmektedir. Bu, yakın çevresiyle olan ilişkilerinde olduğu gibi daha biçimsel durumlarda da görülür. İnsanlara saygılı davranır, kibardır, çevreyi gözetir, trafikte kırmızı ışıkta durur, emniyet kemerini takar vb. Dizide üzerine çok fazla görev yüklenmiş karakterlerden biridir.

NAZAN

Modern görünümlü geleneksel Türk kadını. Nazan da dizide idealize edilmeye çalışılan karakterlerden biridir. Örnek bir anne-eştir. Kocasıyla ve çocuklarıyla ilişkileri, diyalogları hep olgun bir görünümde. Birçok davranışıyla otoriter bir görünüm de sergilemektedir. Ancak, onun bu görünümü, paranın kaynağı olan Şükrü'nün evdeki gizli otoritesini sarsamaz. Çocuklar Nazan'a danışır, paylaşırlar. Aslında bu, her geleneksel Türk ailesinde vardır. Örneğin babasından çekinen ve işleri nedeniyle babasıyla pek yüzyüze görüşemeyen çocuklar sorunlarını, günlük yaşamlarını anneleriyle paylaşırlar. Anne, birçok sorunun iletilmesinde baba ile çocuklar arasında aracılık yapar. Nazan'ın da böyle bir görevi vardır evde. Şükrü de onun bu görevinin farkında olarak otorite ipinin ucunu Nazan'a vermiş görünmektedir. Ancak Nazan tüm çözüm getirici durumlarda babayı, yani Şükrü'yü ön plana

itmektedir. Örneğin, fazla gelen telefon faturası için Ali'ye kızar, ancak, şikayet edeceği ve Ali'ye aldığı gitarı ondan geri almakla cezayı verecek kişi Şükrü'dür. Bilge ile sevgilisi Osman'ı takip etmesini Nazan, Şükrü'ye söyler ama durumu çözen ve olumlayan Şükrü'dür. Bunun yanında eve köpek alınıp alınmamasındaki karar Nazan'ındır.

Nazan kültürlü bir insan olarak gösterilir. Bunun göstergeleri de devamlı dinlediği klasik müzik, evde yalnızken veya herkes bir şeylerle uğraşırken yaptığı kitap ya da dergi okuma eylemidir. Aile fertlerinin hepsinin özellikle de Şükrü'nün evde oluşu sabah ve akşam saatlerinde Nazan, devamlı sofraya hazırlar, sofrayı kaldırır. Hemen hemen tüm bölümlerde böyle bir sahne vardır. Diğerleri -kızı da dahil- kendisine yok denecek kadar az yardım eder. Nazan bu rolünden şikayetçi değildir. Buna bağlı olarak, ailede sofranın önemli olmaktadır. Sorunları ve günlük olayları içeren diyaloglar bu sofranın etrafında gerçekleşir. Nazan evde oturmaktan sıkılır, çalışmak ister ama pek bir çaba içinde de değildir. Bir ara apartman yöneticisi olur. Şükrü, evi ihmal ettiğini ve iktidar peşinde olduğunu düşünerek ona kızar. Nazan kendisinin de Şükrü kadar çalışma hakkı olduğunu söyler ama apartman yöneticiliği onun evdeki konumundan farklı değildir. Evinin temizliği yerine apartman temizliğiyle uğraşır, koruyucu anne kimliğini apartmandakilerin daha iyi ısınmasını sağlayarak, onları kollayarak burada gösterir, evdeki paranın harcanmasının yönetimini, apartmandaki giderleri hesaplayarak, para toplayarak yapar. Ürettiği bir şey yoktur aslında. Başka bir deyişle kendini tatmin eder, Şükrü de buna yapay olarak bozulur. Onun bozulduğu şey, kendine yapılan hizmetin bölünmüş olmasıdır.

Nazan geleneksellikten sıyrılmaya çabası içindedir. Nazan'da da Şükrü gibi çelişkili yapı görünür. Bir takım geleneksel rollerden, tutucu görüşlerden sıyrılmaya çabalarırken, bir yandan da onların tuzağına düşer. Yeni değerleri almaya çok açıkken bir taraftan da eskilere sarılıp, bir bakıma destek almaya çalışır. Çocukları ile olan ilişkisi çok karışarak, yönlendirici olmakla birlikte onların getirdiklerine de açıktır. Ancak, burada da gelenekselliği ön plana çıkar. Ali'nin çapkınlıklarını hoş görüp, gülüp, eğlenirken, kızı Bilge'ninkiler hep rahatsız eder onu. Bu konuda denetleyiciliği Bilge üzerinde daha fazladır. Ali'ye baskısı da, az para harcaması, büyüklere saygılı olması gibi konulardadır.

Nazan'ın kültürlü ve dünya ile haberdar biri olduğunu gösteren bir başka gösterge de, onun, çok moda olan çevre sorunlarıyla ilgisi olarak verilir. Ali'nin çevre kolunda olmasını destekler, yöneticiyken, apartmana doğal gaz gelmesi için baskıda bulunur, ağaçların kesilmemesi konusunda Sabri beye nasihat eder, İstanbul'un betonlaştığını söyler vb. Nazan da Şükrü gibi izleyiciye bazı mesajları vermek zorundadır.

Görünüm olarak da Nazan, çağdaş kadın imajını pekiştirir. Hep bakımlıdır ama Mine gibi aşırıya kaçmamış bir bakımdır bu. Nazan, saç başı dağınık, kötü bir kıyafetle görülmez. Kibardır, görgülüdür, ilkelidir, düzenlidir... İzleyiciye karşı yapmak zorunda olduğu çok fazla görevi vardır. Bu nedenle her yönden güvenilir olmak zorundadır.

BİLGE

Dizinin asi kızı Bilge. O da farklı değerlerin çelişkisi içindedir. Ancak onun bu çelişkisi Batı'yı temsil eden Almanya ile Türkiye arasındadır. Başka bir deyişle Bilge, annesi ve babası gibi kendi toplumsal kültürü içinde değişme halindeki değerlerle ilgili çelişkiyi yaşamak yerine, ilk elde, yurtdışında uzun süre yaşaması yüzünden, sahip olduğu Batı normlarındaki değerler ile , içinde yaşadığı toplum ve onun bir yansıması olan anne ve babasının değerleri arasındaki çelişkiyi yaşamaktadır. Bu çelişkileri de çoğu zaman çatışmaya dönüşmekte ve o da çevresi tarafından asi kız olarak algılanmasına neden olmaktadır. Ama onun çevreyi pek umursadığı da yoktur. Hemen her konuda bildiğini yapar. Bu özellikleri izleyicinin onu hep olumsuz bir şekilde algılamasına neden olmaz. Onun davranışları, tavırları bazen izleyiciye ters gelse de, yaşlılarına ve diğer büyüklere kendi toplumsal kimliği ile ilgili verdiği mesajlar da vardır. Anne ve baba tüm müdahalelere rağmen onu özgüvenli yetiştirmiştir. Türk toplumundaki genç kızların çoğunun sahip olamadığı bir özelliktir bu. Kendi kararlarını verir ve bunu çevresine zor da olsa kabul ettirir. Büyüklerine, yapay bir görünüme girmeden, saygısını gösterir. Önemli günlerde onları arar, hatır sorar. İzleyici Bilge'yi izlerken ona, sorumsuz davranışları, asiliği yüzünden kırsa da, içinden onun kişilikli, ayaklarının üzerine basma çabası içindeki yapısından dolayı da pek sesini çıkaramaz. Dizi yapımcılarının ulaşmak istedikleri hedef de bu gibidir. Bilge'nin davranışlarını çok olumsuz göstermek tepki çekeceği düşüncesinden; anne, baba, çevre gibi faktörlerle onu dengeleyici bir çaba içine girilmiştir. Yenilikleri verirken, eskileri de tamamen silip atmama; ikisinin de uygun yanlarını alıp dengeyi

oturtma çabasıdır bu.

ALİ

Ali dizide anlatıcı konumunda. Ancak onun bu anlatıcı özelliği her bölümün sonunda ortaya çıkar. Bazı bölümlerde ise buna rastlanılmaz. O yüzden Ali'nin bu konuda üstlendiği rol çok net değil. Ali dizide aynı sosyo-ekonomik düzeydeki yaşlılarının özelliklerini yansıtırken görevini hakkıyla yapar. Onun yaşamla ilgili çelişkileri dersleri, kız arkadaşları, para, istediği gitarın satın alınması vb. şeylerdir. Mutlu, ekonomik sorunu olmayan bir ailede olduğu için rahattır. O yüzden başka sorunlarla ilgilenebilir. Bu sorun çevre sorunu da olabilir. Hava kirliliği, ağaçların kesilmemesi gibi konularla ilgilenir, toplantılara katılır. Bu da annesi tarafından desteklenir. Ali de Bilge gibi özgüvenlidir. Ailesine, aile değerlerine Bilge'den daha fazla bağlıdır. Bu bağlılık, onlarla ufak tefek çatışmalara girmesine engel olmaz. Ancak, bunlar büyümekte olan bir gencin başına gelebilecek çatışmalardır. Daldan dala atlayan bir yapısı vardır, iyimserdir ve Batılılaşmayı doğal bir süreç olarak benimsemektedir. Tüketime oldukça eğilimlidir. Çok para kazanıp zengin ve başarılı olma hayalleri vardır. Bunu en çabuk yoldan elde etmeyi düşler. Yetişme koşullarından dolayı çevreye, olaylara duyarlıdır. Güncel olan her türlü yeniliği takip eder. Günümüzdeki inişli çıkışlı yenilikler onu da kuşatmıştır. Dolayısıyla çevresine karşı olan duyarlılığı ona sunulanları çabuk alıp tüketmesini de beraberinde getirmektedir. Tükettiği bu şeyler günün moda eğilimlerinin yanısıra, radyo, televizyon ve dinlediği pop müzikle

kendisine ulaşır. Özellikle radyo, televizyon ve müzik konusunda anne ve babasında gördüğü eğilimlere ters düşmektedir. Ali, günümüz değer yargılarının iyi bir yansıtıcısıdır. Bunula birlikte çevreye olan saygısını, sevecenliğini, sempatikliğini kaybetmez.

HÜSNÜ

Dizide en uzlaştırıcı yapıdaki karakterdir. Bu, onun yaşının verdiği bir olgunluk olabileceği gibi, emekli olduğu hakimlik mesleğinin de bir uzantısı olabilir. Oğulları ile karşılaştırıldığında onlardan daha hoşgörülü, daha çözüm bulucu olduğu görülür. Onlardan daha eski değerlerle yetiştiği ve asıl çelişkileri onun çekmesi gerekirken, bu konuda çoğu zaman oğullarını yatıştırıcı, onların bu tür sorunlarına çözüm bulucu konumdadır. Aile içinde de çözüm bulucu bir özelliği vardır. Anne-baba-çocuklar veya karı-koca arasındaki sorunlarda da hep o olumlu yönde devrededir. Birçok konunun danışıldığı kişi konumundadır. Bu, kişisel karizmasının ve yaştan dolayı gelen bir otoritenin de sonucudur. Yeniye karşı hoşgörülüdür ama bağlı olduğu değerlerden kopmaz. Sık sık eskiye özlem duyar ancak bu özlem ve bağlılık onun tutuculuğunun bir sonucu değildir. Aydın bir kimsedir. Yaşlanıp köşeye çekileyim tavrından uzak, gündemi takip eder. Gazetesini okur, gelişen olayların takipçisidir. Devletin varlığını, onun koruyucu özelliğini kabul etmiştir. Bu, onun eskiden kalma bir alışkanlıkla, bir güvence kapısıdır. Herhangi bir sıkıntıyla karşı karşıya kalındığı zaman, çözümde yardımcı olacak bir adalet sistemi vardır. Devletin polisi, mahkemeleri bu iş içindir. Herşeyin yasal bir çözümü vardır. Hüsnü, çevresine de, bu gibi durumlarla karşı karşıya

kaldıklarında bu yollara başvurmalarını ister. Çevresiyle ilişkisi sıcak, samimi ancak belli bir sınırı da barındırır niteliktedir. Bu da onun otoriter kişiliğinin bir yansımasıdır.

LEYLA

Bu karakter otoriter bir özellik gösterir. Ancak, bu otorite onun kayınvalidelik kimliği sınırları içindedir. Oğullarını hala küçük birer çocuk gibi görür. Onların üstünde hep hakkı olduğunu düşünür ve onların ihmalkar bir davranışını affetmez. Gelinleriyle arası inişli çıkışlıdır. Mine ile çok fazla tartışmaya girer. İkisinin tartışmaları izleyicinin “gelin-kaynana kavgası” izleme beklentisini tatmin eder. Nazan ile daha iyi giden bir ilişkisi vardır. Bu da Nazan’ın, Mine’ye göre daha kültürlü, olgun olmasından kaynaklanır. Altan alarak Leyla’yı idare eder, onun kaprislerini görmemezlikten gelir. Leyla, Hüsnü gibi uzlaştırıcı bir özelliğe sahip değildir. Bazen yangına körükle gider. Aile içindeki geleneksel yapılanmayı kabullenmiştir. Evin erkeği ön plandadır. Yaşı ileri olmasına karşın hep Hüsnü beye hizmet eder. Belki de Şükrü’nün, Nazan’ın hizmetini kabullenmesi, annesinden gördüğü bu davranış şeklidir. Bu geleneksel bir yapıdan bir diğer geleneksel yapıya geçiştir. Leyla yeni değerleri sorgulamada, Hüsnü’ye göre daha tutucudur. Daha geleneksel özellikler gösterir. Hoşgörülülüğü, değerlerini sarsmadığı ölçüde geçerlidir. Çevresindeki olaylar ve yeniliklerle ilişkisi onun hep daha iyi şeyler istemesinden ve kocasıyla dengeyi kurabilme çabalarındandır. Torunlarını sever ama en çok da en küçük torunu olan Ali’yi. Onu hep korur, davranışlarını diğerlerine karşı savunur. Bu, Ali’nin kişiliğinden kaynaklandığı

gibi, aynı zamanda Leyla'nın erkek evlatları üzerindeki egemenliğini Ali'de sürdürme eğilimlidir. Ali'nin birçok davranışını hoşgörmesi de “erkek yapar” zihniyetini barındıran geleneksel özelliğinden kaynaklanır.

SEVKET

Şükrü'den daha geleneksel bir yapıya sahip olan Şevket, eğitimini yarım bırakmasından ve ailesinin bu durumu zaman zaman dile getirmesinden dolayı kendini eksik hisseder. Bu yüzden bunu farklı bir şekilde yansıtmaya yoluna giderek adeta karşı taaruza geçer ve çevresine asabi bir yapı sergiler. Herşeye sinirlenir. Ayrıca koruyucu baba rolünü üstlenmeyi sever. Bunu başta Şükrü olmak üzere yakın çevresine uygular. Dizide Şevket'in dünyasına fazla girilmez. Girildiği zaman ya Mine ile oğulları Cem hakkında konuşuyorlar, ya da aile meclisinde bir konuyu konuşuyorlardır. Çok fazla derinlikli bir yapı sergilemez. Ama kötü bir insan değildir. Şükrü gibi anne ve babasına o da bağlıdır. Onların otoritesini kabul eder. Ancak, Şükrü'den farklı olarak, eşi ile olan sorunlarını bazen ailesiyle fazlasıyla paylaşır, her an onların kanatları altına giriverecekmiş gibidir. Şevket, dizide fazla üretken değildir. Bir patron edasıyla dolaşır, ancak, çalışırken görülmez. Çalışma alanı olarak hep, emekli babasıyla, Şükrü'nün ofisindedir. Karısı ve çocuğuyla olan ilişkilerinde hep gelenekseldir. Karısıyla aynı zamanda bir arkadaş gibi olmak yerine, karı-koca sınırları fazlasıyla kalın çizilmiştir. Ancak, kendine göre, bir koca olarak sorumluluklarını yerine getirmektedir. Karısına iyi bir ortam sunmuştur.

Mine'nin fazla istekleri onu çileden çıkarır. Karısının yardımlaşma derneğindeki çalışmalarını destekler görünse de, evini biraz ihmal ediyor, kendine çok fazla dikkat ediyor gerekçesiyle küçümser bir tavırla eleştirir. Onun bu tavrı kadınlara bakış açısidir. Onun gözündeki ideal kadın annesi olmasına karşın, zaman zaman annesinin de bazı isteklerini kadına ait olumsuz bir özellikmiş gibi vurgular ve güler. Erkekler dünyasının yılmaz bir savaşçısıdır Şevket.

MINE

Dizideki olumsuz özellikler gösteren karakterlerden biridir. Bu olumsuzluğu onun üretken olmamasından kaynaklanır. Üretkenliği onun yardımseverler derneğindeki çalışmalarıyla sınırlıdır. Nazan, ondan daha çok evde otursa da yine de okuyarak, çevreyle ilgilenecek ondan daha üretken bir durumdadır. Mine, dizide aşırı tüketici biri olarak sergilenmektedir. Belki bu, dizinin yazarının, Nazan'ın karşısına biraz aşırı bir tipte çıkıp dengelemek isteğinden kaynaklanmaktadır. Ancak bu ayrılık Mine'nin de, Nazan'ın da birbirine benzer geleneksel yapılarını kıramaz. Nazan bu geleneksellikten kurtulmayı kendini zihinsel olarak geliştirerek yaparken, Mine bu gelişimi hep biçimsel olarak algılar. Kendisiyle aşırı oynar. Tipi, bakımlılığının ötesinde, aşırıdır. Saçlarının sarı olması bile onun modern görünme, kabuğundan çıkma isteğinin biçimsel bir göstergesidir. Evine pahalı, gereğinden fazla eşya alması, insanlara karşı üstün görünme çabaları onun gelişmeyi, yenilenmeyi, modern olmayı hep biçimsel yönden ele aldığıdır. Zihniyet olarak geleneksel yapıdan sıyrılmadan, biçimsel olarak bunu başarmaya çalışır, sonucunda da uyumsuz, aşırı çelişkileri (ama farklı yönde çelişki) bir insan olur. O da Şevket'le olan

ilişkisinde üstlendiği rolden rahatsız değildir. Bu konudaki onun çelişkileri rolünü daha iyi yerine getirememesindedir. Başka kadınların bunu daha iyi başardığını düşünür, geri de kalmak istemez. Toplumdaki diğer insanlara, mesleklere bakış açısı hep toplumda yaygın bakış açılarından. Başarı, zenginlik ve statü onun için önemlidir. Hep daha fazla ister. Bu istek onun kendini bir üst sınıfın düzeyine çekme arzusundandır.

CAFER-GÜLSÜM

Cafer ve Gülsüm apartmanın diğer göç etmiş ailesidir. Dizinin yazarının bu kadar çok iç ve dış göç simgeleyen karakteri diziyeye katması, birçok nedenden dolayı olabilir. Bunlardan ilki tesadüfidir ki bu zayıf bir ihtimal. Diğerleri bilinçlidir. Bu da ya karakterleri daha keskin çizgilerle ayırmanın anlatı kolaylığı sağlaması ya da Türkiye'nin toplumsal yapısındaki çeşitliliği daha iyi vurgulaması içindir. Bu çalışma, son iki nedeni de kabul etmektedir.

Cafer, taşı toprağı altın deyip, daha çabuk sınıf atlayabileceği İstanbul'a, köyünden göç etmiş bir kimsedir. Kentle daha fazla temasını sağlayan kapıcılık yapmaktadır. Yine kendisi gibi bir konumda olan Gülsüm'le evlidir. Cafer'in kentten beklentileri Gülsüm'den daha fazladır. Gülsüm geleneksel özellikler barındırarak. kocasının takipçisi durumundadır. Becerikli bir kadındır, eşine evine bağlıdır, eşine destek verir. Eşiyle, birlikte babasının otoritesini de kabul etmiştir. Ancak öğrenmeye de isteklidir. O da kentli olmanın en iyi yolunun taklit etmek olduğunu kabul etmiştir. Elinden

geldiğince gördüklerini uygulamaya çalışır. Aile bütçesine de katkıda bulunur. Bu açıdan, yaptığı iş ne olursa olsun, dizideki daha üst sınıf kadından daha üretkendir. Bu çalışması, hem karınlarını doyurmaya yardımcı olmak hem de çok para kazanarak, bir an evvel sınıf atlayabilmek içindir. Bu tip insanların çoğunda olduğu gibi bu konudaki düşleri oldukça fazladır. Bunların gerçekleşmesi zorlaştıkça ve uzaklaştıkça hayal kırıklığı görülür.

Cafer'in de umutları, beklentileri vardır. Bunlara da çok çabuk ulaşmak ister. Toplumdaki "köşe dönmece" zihniyet fazlasıyla etkilemiştir, Cafer'i. O da Gülsüm gibi çok para kazanmak ister. Paranın herşeyi çözeceğini düşünür. Kızının geleceği ile ilgili kurduğu düşler de bile para vardır. Onun doktor olmasını arzular çünkü, doktorlar kolay ve fazla miktarda para kazanmaktadırlar. Cafer bu özlemlerini gerçekleştirmek için de öncelikle varolan durumunu koruması gerektiğinin bilincinde olacak kadar da akıllıdır. Varolan durumu onun apartmandaki kapıcılığıdır. Bunu kaybetmemek için apartmandaki herkesle, sevmese bile, iyi geçinmek zorundadır. Onun için herkesin nabzına göre şerbet verir. Dalkavukluk yapar. Çoğu zaman ikiyüzlü davranır. Bütün bunların nedeni yerini kaybetmemek içindir. Bu ilişkileri bazen koruyamadığı Sabri bey yönetime gelmesin diye elinden geleni yapar. Çünkü, gelecekle ilgili hayallerini gerçekleştirebilmesi için kendisinin işini engelleyecek insanlar olmaması gerekir. Cafer'in Gülsüm'ün babası Halil ile olan ilişkileri de çıkar üzerine kuruludur. Çünkü Halil de bir başka para kaynağıdır. Maddi ilişkileri bozulduğunda, baba diye önünden geçmediği Halil'i rahatlıkla reddedebilmektedir.

Cafer'le Gülsüm'ün sınıf atlama özelemlerinin bir göstergesi de, Gülsüm'e Gül diye hitap etmeleridir. Bu geçiş yavaş yavaş olmuştur. Gülsüm'ün daha köylü, Gül'ün ise daha kentli bir ad olduğu düşüncesi vardır. Gülsüm'ün çalıştığı doktorun muayenehanesinde, doktor yokken içtikleri sütlü nescafe de sınıf atlama arzusunun biçimsel göstergesidir.

SABRİ-AYLA

Düzenin koruyucusu Sabri bey, apartmandaki düzenin de sadık koruyucusudur. Onun giriş katında oturması, bu rolü sergileyebilmesine uygun düşmektedir. En iyi denetleme ilk katta olabilir. Herşeyi başından halletmek gerekmektedir. Sabri beyin huysuzlukları, herşeyi denetleme, düzeni bozmama kaygıları yıllar boyu hep bir maaşa talim etmesinden, hayattaki tek güvencesinin de bu olmasından, aile yaşantısını çok geç kurmasından kaynaklanabilir. Herşeyi zor elde etmektedir, bu da belli bir düzen içindedir. Bu düzenin bozulması onun hayatında da dalgalanmalara neden olacaktır. Buna tahammülü yoktur. Ayrıca, başkasına da bu konuda izin vermeyecektir. “Asacaksın üç beş tanesini bir daha yapıyorlar mı?” zihniyetini de taşır. O yüzden denetimi ele almak durumundadır. Bu düzen merakı da çevreye karşı hassas olmasını da beraberinde getirir. Başkalarının da yapılanı onaylaması gerekmektedir. Ayrıca yabancılara karşı hiçbir açık vermemelidir.. Bu tür yaklaşımlar onu baskı altına almış ve kişiliğinde de dışa karşı olumsuz özellikler barındırmasına neden olmuştur. Kendi içinde aşırı baskı altında olması çevresine de baskı uygulamasına, iç huzursuzluğu geçimsiz olmasına neden olmuştur. Korkaktır, çünkü kaybedeceği çok şey vardır ve kendini yönetenlerce

bugüne kadar çok fazla sindirilmiştir. Çevreye karşı güvensizdir. Yaşadığı düzeni bozacak yabancılara da karşıdır. Bu yabancılar, ona göre, kente ait olmayan, köyden gelip kentteki huzuru bozan Cafer, Halil gibi köylüler. ne iş yaptığı belirsiz Yavuz gibi insanlar, Almanya'dan gelip farklı bir düzenin koşullarını ülkemize getiren Davut gibi insanlar, yerleşik değerleri bozacak diğer insanlardır. Devletin rolünü en çok benimseyen ve herşeyi devletin yapmasını bekleyen bir tiptir. Yeşillendirme için ağaç dikilmesini bile “devletimiz ne güne duruyor, diksin efendim” diyen bir insandır. Ayrıca devletin polis, mahkeme gibi kurumları da düzenin sağlanması için sık sık başvurulması gereken kurumlardır. Bütün bu düzen merakının yanında diğer insanların yaptıklarını da yapmaya çalışmaktadır. Örneğin, bazen köşe dönmece insanlara özenmekte ama bunu da yüzüne gözüne bulaştırmaktadır. Kayınvalidesinin evini dolarla kiraya vermek istemesi onun en ileri eylemlerindedir. Bunun yanında apatmandaki yöneticilik için verdiği savaş, bu yüzden içine girdiği yapay davranışlar onun denetimi ele geçirme isteğinden başka bir şey değildir. Ayrıca, toplumda yaygın olan “üsttekinden kork , alttakini ez” eğilimi vardır. Kısaca Sabri bey de toplumun maddi manevi köşeye sıkışmış insanlarından biridir.

Sabri beyin denetleyebileceği bir de eşi olmalıdır. Bu da Ayla'dır. ayla, bu denetimi kolayca kabul etmiştir. Çünkü Sabri bey onu yalnızlığından çekip kurtarmıştır. Birçok kereler eleştirse de onun mutlak denetimini kabullenmiştir. Üretken olmayan bir insandır Ayla. Sabri beyin bir çok şeyini kabul etmesi, maddi yönden onun eline bakmasındandır. Ayrıca, onunla evlenerek de

manevi olarak topluma sahipli olduğunu kanıtlamıştır. Ayla çevreye daha hoşgörülü bakmaya çalışmaktadır. Ancak bu, Sabri bey tarafından engellenmekte, bazen de kendi isteğiyle sınırını kendi çekmektedir. Evi ve Sabri bey onu çevreye karşı koruyan kalkandır.

DAVUT-ULRIKE(ULVIYE)-HALİS

Davut dizinin bir göç insanıdır. Yıllar önce işçi olarak Almanya'ya gitmiş, orada yetenekleri doğrultusunda iyi iş tutmuş, maddi olarak belli bir kazanç sağlamış, bir de Alman gelin alıp, yurduna kesin dönüş yapmıştır. Toplumda “Almancı” denilen ve böylece belli bir kategoriye sokulan insanlardandır, Davut. Dizide de bu olgu diğer karakterler tarafından zaman zaman dile getirilir. Biraz da eşinin etkisiyle, kendisine Alman kültüründen çok şey katmıştır. Ancak bu, kendi kültüründen getirdiklerini de tamamen unutturmamıştır. Almanya’da benzer konumda olan insanlarda görülen belli özellikleri barındırır. Yukarıda da belirtildiği gibi, Davut “Tipik Almancı” özellikleri içinde sunulmaktadır. Geleneksel bir yapı sergiler. Onun bu gelenekselliği, Ulrike’nin denetleyici, kuralcı özellikleri ile uyum içindedir. O yüzden Ulrike ile arasında çok fazla çatışma çıkmaz. Ulrike’nin Dizideki sunumu da belli bir kategorileşmeye gitmektedir. Ulrike’yi görerek Almanların (veya Batı insanın) maddiyatçı, kuralcı, disiplinle, titiz vb. özelliklere sahip olduğu kanısı uyanmaktadır. Ulrike’nin evindeki tavırları ve çevresiyle olan ilişkileri hep bunu vurgular niteliktedir. Halis’in üzerindeki etkisi de bu özellikleri barındıran denetleyici bir yapıdadır. Davut’un gelenekselliği bile onun katı kuralları karşısında yumuşak kalır. Davut biraz daha herşeyi oluruna

bırakır, daha geniş davranır, önce kızıp, ceza verir sonra hemen affedebilir.

Davut da Şükrü gibi Almanya da yaşayıp ülkesine dönmüş bir insan olsa da bazı farklılıklar vardır. Bunlar en çok kültürel özelliklerde görülmektedir. Davut, Şükrü'ler gibi ülkesinde belirli bir konumdayken Almanya'ya gitmemiştir. Onun kültürel şoku daha fazla olmuş, oradaki atlama basamağı daha çok sayıyı içermiştir. Ancak dönüşte ikisi de Batı tarzı yaşamı uygulama yolunu seçmişlerdir. Bu uygulama iki ailede de farklı yönlerde olmuş ve o toplumdaki getirdiklerini kendilerine ve çevrelerine daha değişik yönlerde uygulama olanağı bulmuşlardır. Görünüşte Davut'un bir kültürden diğerine atlaması daha fazla sıçramayı gerektirdiğinden, çelişkiyi onun yaşamaması beklenirken. asıl çelişkiyi, değerler arasında gidip gelen Şükrü'ler yaşamaktadır. Davut zaten kendine ait olmayan, Türkiye'deyken de çok uzağında olduğu, oraya gidince zorunlu girdiği kültürden kendi kültürüne dönmüştür artık. Tabii ki oradaki manevi kazançları, yenilikleri reddetmeyerek.

Halis, çok normal özelliklerde yansıtılmadığı için, onun iki kültür arasındaki çelişkilerini, çatışmalarını net bir şekilde görmek olanaksızdır. O zekasını, yeteneklerini ailesine kabul ettirme çabası içindedir. Babası ve annesinden aldıklarını kendince uygulamaya çalışmaktadır

CEMİL-SEVİM

Cemil'in dizide canlandırdığı karakter, sanki yapımcıların, bir de "alkolik" birini koyalım kaygısından doğmuştur. Böyle bir tip belli çatışmaları da doğuracak ve olaylar daha hareketli bir şekilde gelişecektir. Ayrıca, Cemil bir haberci niteliğindedir. Hemen hemen tüm gününü camda geçirip, apartmanda olup-biteni eşine ve apartmandaki diğer üyelere aktarmaktadır. Cemil'in belli bir kimlik bunalımında olduğu görülmektedir, Birçok konuda toplumdan arzuladıklarını elde edememiştir. Bu durumunu bastırmanın bir yolu olarak, kurtuluşu alkolde bulmuştur. Onun daha fazla dönülmez yollara girmesini engelleyen, işi Sevim'dir. Sevim, ona göre daha düzenin içindedir ve belli şeylerle mücadele edebilmek için öncelikle ayakta kalmaları gerektiğine inanmıştır. Kendi kapasitesi içinde yaşamlarına katkıda bulunmaya, Cemil'i çekip çevirmeye çalışır. Onun bu çabaları bazı kişiler tarafından Cemil'in kılıbık olarak tanımlanmasına neden olur. Cemil, aslında zorunlu olarak Sevim'in denetimindedir ve bu onun yararınadır. Cemil'in belli bir zayıflık, eziklik içinde olmasının, topluma bir şekilde kendini kabul ettirme isteğinin biçimsel bir yansıması da devamlı "Benim adım Cemil" diyerek varlığını, kimliğini diğer insanlara duyurma çabasıdır.

ERGUN

Ergun da düzenci bir insandır. Onun bu özelliği aslında bireysel düzeninin sarsılmaması isteğinden kaynaklanmaktadır. Maddi olarak sınırlı olanaklara , iyi kötü bir işe sahiptir ve toplumda ayağını bir yere basabilmiştir.

Eğer içinde çalıştığı ortam sarsılırsa, kendisinin de sarsılacağını bilmektedir. O yüzden şirketteki işlerin iyi gitmesi, patronlarıyla arasında bir sorun olmaması gerekmektedir. Bu düşünce ile şirketteki işleri büyük bir çabayla gerçekleştirmeye çalışır. Bu konuda kendisinden altta olanları da uyarır, denetler. Onların da bu düzeni bozmasına izin vermek istemez. Otoriteye karşı boynu kıldan incedir. Kendisinden üstün olanların karşısında eğilme, altta olanları da ezme eğilimindedir. Çünkü o öyle görmüştür. Düzen onu gerektirmektedir. Kendi konumunu korumak için dalkavukluk yapmak gerektiğini düşünür, çoğu zaman idare etmek için ikiyüzlü bir tavır sergiler, kendi çıkarını koruyacak davranışlar içine girer. Patronlarına sadık bir insan olmasına karşın, kıskançlıkla karışık gizli bir özlem duyduğu onların yaşamlarını takip etmekten, bunları da çevresine aktarmaktan kendini alamaz. Ergun da bu düzen içinde tutunmaya çalışanlardandır.

ABBAS

Düzenin dışına itilmeye çalışılırken, Hüsnü tarafından topluma kazandırılan bir karakterdir. Düzenin keskin bir savunucusu olan Ergun, bu özelliğinden dolayı onu kabullenmekte güçlük çeker. Abbas, maddi ve manevi olarak ezilmiştir. Bundan dolayı sahip olduğu duyguları, kötü ve saldırgan bir şekilde yansıtmaz çevresine. Dürüstlüğü, hakkın peşindedir. Bu özellikleri barındırmayan insanlara karşı asabidir. Belki de bu, tek kötü tepki verme biçimidir. Doğruların, kuralların uygulanması ve herşeyin bir ahlak çerçevesinde yapılması konusunda da tutucudur. Dalkavukluk yapmayı sevmez, dobradır. Patronları karşısında hep saygılıdır. Ancak bu saygı yapay

değil, onlara karşı minnettarlığının bir göstergesidir. Ayrıca, bu aynı zamanda onun kendini kollayan, gözeten otoritenin varlığını da kabullenmesidir..

YAVUZ (KATİL)

Ne iş yaptığı, kazancının nereden geldiği konusunda bir netlik yoktur. Bu, son zamanlarda, özellikle 1980 sonrası Türkiye’de ortaya çıkan bazı insan tiplerindedir. Bu tip insanların herhangi bir şekilde toplumda söz sahibi olmaları gibi, Yavuz da apartmanda söz sahibidir. İnsanların yönetimini, yönetici olarak açık bir şekilde yaptığı gibi, yönetici olmadığı zaman da yapar. İnsanları kendisine belli çıkar ilişkileriyle bağlar. Bu, daha çok maddi yöndendir. Onlara iş kurar, para verir. Koruyucu bir tavır sergiler. Kendi deyimiyle “vatandaşını ezdirmez”. Ancak, tüm bunlar yaptığı işleri meşrulaştırmaktan başka bir şey değildir. İnsanları kendine bu yollarla bağlayarak, kendisiyle ilgili karşı çıkışları bir ölçüde en aza indirmek, hatta yok etmek söz konusudur. Apartmandaki insanlar da, bilgisinden en cahiline, çoğu zaman farkında olmadan, kendilerini, eleştirdikleri bu insanın peşinde bulurlar. Tıpkı gerçek yaşamda hem kızıp hem de peşinde koştuğumuz insanlar gibidir Yavuz..

Yavuz’un dobralığı çoğu zaman kabalık sınırını zorlar. Haksızlığa kendi koyduğu sınırlar içinde karşıdır.. Kendi doğrularına ters düşmeyecek herşeyi destekler. İyilik yapar ama kendi düşüncelerine ters düşünce acımasızca saldırır. Yavuz, tüm aykırı görüntüsüne rağmen, düzenin adamıdır.

Düzenin bozulmaması için çevreyi de uyarır. Hem bu düzeni koruyacaktır, hem de bu düzenin olanaklarından azami ölçüde yararlanacaktır.

HALİL-HÜSEYİN

Halil ve Hüseyin de, köyden kente göçüp sınıf atlama çabası içindedirler. Onlar da Cafer ve Gülsüm gibi kentin olanaklarından yararlanmak, kentli olmak istemektedirler. Halil bu yoldaki aşamalarda, Hüseyin'den biraz daha öndedir. Belli olanaklara daha önceden kavuşmuştur ve çakmakçılık, seyyar satıcılık gibi işlerde çalışarak hedeflerine ulaşmak istemektedir. Halil için de para çok önemlidir. Toplumda kolay yoldan köşeyi dönme, en kısa yoldan ve çok para kazanma isteği içindedir. Onun için Para başarının ölçütüdür. Bu sayede de kentli kimliğine bürünecektir. Para, onun diğer insanlarla olan ilişkilerini de belirlemektedir. Yakınlarına göre daha fazla kazanması, onlar üzerinde bir güç oluşturmaya ve otorite sağlamasına da neden olmaktadır. Ancak bunu kendisinden üstün sınıftaki insanlara gösteremez. Bu sefer o, güç ve otorite karşısında eğilmiş bir insandır. Dizide bu tür ilişkiler oldukça fazladır. Hüseyin ise hedeflerine ulaşmada çıkarıcı ancak daha dengesiz, plansız ilerlediği için, Halil'i göre, daha başarısızdır. O da kız kardeşi Sultan'ı Halil ile evlendirerek işini kolaylaştırmak istemektedir.

SEDAT

Cafer ve Halil'e göre, köşe dönmece zihniyetin bir üst temsilcisidir. Bunun için en iyi yol Yavuz'un peşine takılmaktır. Daha önce Şevket'in oğlu

Cem ile bir iş ilişkisi içindedir ancak o yolla istediklerini kolay elde edemeyeceğini anlayınca, Yavuz'u ikna edip kendi işlerini kurma girişiminde bulunur. Bu işi kurarken de, toplumda başarının ölçütü olan, paranın dışında, cilalanmış dış görüntünün de temellerini atmak gerekir. Sedat için imajın önemi büyüktür. Toplumumuzda, görüntünün ötesine gitmeme eğiliminin yoğunlaştığı son dönem gibi, Sedat da öncelikle görüntüyle, kullandığı teknolojik olanakların fazlalığı ile karşısındakini etkilemek ister. İşin niteliğinden önce karşısındakini ilk elde etkilemek önemlidir. Sedat da düzenden payını almak isteyenlerdendir.

RASİT-NİMET

Toplumda yer edinmek isteyen, düzenden yana olan iki karakter daha. Raşit, düzende söz sahibi olmak istemektedir. Düzenin korunması için kendisini bir nefer olarak görür. Bunun için de politikaya atılır. Nimet ise dizideki üretken olmayan kadınların bir neferi gibidir. Üretmekten çok tüketen, konuşmaktan çok dedikodu yapan, yeniliği, ileri gitmeyi biçimsel olarak algılayan bir insandır. Kocasını ile olan ilişkilerinde ön planda gibidir. Ancak o da geleneksel kadın imajından kurtulamaz. Onun ön planda olması maddi açıdandır. Zihniyet olarak ise, kocanın hakimiyetine inanır ve ondan bir adım geride, destekçisi olmak eğilimindedir. Statü, para ve başarı önemlidir. Bunu başaramayanlarla dalga geçer, onları eleştirir. Raşit de bu tip insanları kendi çıkarları doğrultusunda kullanabildiği ölçüde destekler.

NAZIM

Dizinin tutunamayanıdır. Bu düzen içinde kendisine yer edinememiştir. Bu hem maddi hem de manevi yöndendir. Hep özlem içindedir. Bu özlem daha iyi bir yaşam içindir. Ama çoğunlukla hayal kırıklığına uğrar ve çoğu zaman da istemediği insanlar gibi davranır. Onun değerlerle ilgili çatışması eski-yeni, doğulu-batılı anlamda değil, her türlü kavrama karşı olma şeklindedir. Kısacası, onun bir yer edinmesi zordur. Belki de dizide ihmal edilmiş, daha derinlikli işlenmesi gereken bir tiptir. Dizinin yazarı, onun bu farklılığını, onu sanatçı kimliğine sokarak vermiş, böylece bu tip insanları belli bir kategorileşme içine sokmuştur.

Dizide kültürel kişilikleri ile yer alan temel karakterler yukarıda anlatılanlardır. Diğerleri çok fazla işlenmediğinden veya çok benzer özellikler gösterdiklerinden onlarla ilgili çözümlenmeye gidilmeyecektir.

Yukarıda anlatılanlardan çıkan sonuçlara göre, dizideki karakterler Cumhuriyet sonrası insanlarını, onların çelişkilerini, çatışmalarını, yaşam tarzlarını Türk toplumunun toplumsal yapısına paralel bir gidişle yansıtmaya çalışmıştır. Burada dizi yapımcılarının ne kadar başarılı oldukları tartışılır. ancak bu karakterler bizlere, belli kategorileşmelerin tuzağına düşülse de, toplum hakkında ipuçları vermektedir. En azından izleyenler kendileri ve yakın çevreleri ile ilgili olayları belki de biraz röntgenci kimliğiyle izlemektedirler.

Karakterler incelendiğinde hepsinin sahip olunan bu düzeni bir

şekilde koruma ve daha ileriye götürme çabası içinde oldukları görülmektedir. Kimsenin varolan durumu daha geriye götürmek gibi bir çabası yoktur. Tutuculukları veya daha ileri düşünme düzeyine sahip olmaları Cumhuriyet sonrası oluşturulan ve günümüze kadar ulaşan toplumsal yapı çerçevesindedir. Nazım'ın içsel sorgulamaları dışında, düzeni çok sorgulayan, karışılık yaratmaya çalışan kişiler değillerdir. İzleyici, karakterler ile ilgili bu tür yorumlara kendi varmaya çalışır. Onların, bunu zorlayıcı bir tavırları yoktur. Verdikleri ileti bu düzen içinde var oldukları ile ilgilidir.

e- Toplumsal Yapıdaki Kültürel İletilerin Sunumu

Dizide yer alan karakterler ve bunların çevresinde gelişen olaylar bir takım iletileri aktarma görevi üstlenmişlerdir. Bu aktarma görevi sırasında hem toplumsal yapıdaki varolan gelişmeleri doğrudan yansıtırlar, hem de izleyiciye olması gereken bazı durumlarla ilgili bilgiler verirler. Olması gereken durumlarla, değişmelerle ilgili iletiler toplumsal düzeni bozmayacak niteliktedir.

Yukarıdaki satırlarda bahsedilen iletilerin neler olduğu üç temel başlık altında incelenecek ve bunlar dizide yer alan olaylar ve karakterlerin diyalogları ile örneklendirilecektir

1-Aile Yapısı-Kadın/Erkek ve Kuşaklar Arası İlişkiler

Aile yapısına kadın-erkek ilişkileri çerçevesinde bakıldığında, geleneksel yapının özelliklerinin varlığı görülmektedir. Dizideki kadınlar,

kültürlüsünden en cahiline kadar, kocalarını destekleyici bir rol üstlenmişlerdir. Maddi gücü erkek elde tuttuğu için otorite sahibi erkeklerdir. Bir de ataerkil düzenin getirdiği bir işleyiş söz konusudur. Babadan gelen otorite kocaya geçmiştir. “Devlet baba” kavramı, aile ilişkileri içinde “baba”, “koca” kavramı ile büyük ölçüde örtüşmektedir.

Dizideki kadınların üstlendikleri rol anne, eş ve ev hanımlığı ile çevrilidir. Dizinin çalışan kadınları da, karar verme mekanizmasında olmayan, kariyer olarak çok az ilerleme şansı olan işlerdedirler. Hastabakıcılık, kapıcılık, gündelikçilik, sekreterlik, terzilik ve banka memurluğu kadınlara yakıştırılan mesleklerdir. Bunların arasından sıyrılan tek kişi doktordur. O da aile ilişkileri içinde görülmez. Onunla ilişki muayehane ile sınırlıdır. Erkekler ise, daha prestijli, kariyer niteliği olan, sorumluluk ve karar verme sürecinde iddia taşıyan üst düzey konumdadırlar. Dizide yer alan erkeklerin hepsi yüksek statüde değildir ama kadınlarla bir oranlamaya gidildiğinde, kadınlardan daha ileride oldukları görülmektedir. Dizide toplumdaki cinsiyet rollerinin pekişmesi yönünde bir eğilim göze çarpmaktadır. Kadın-erkek cinsiyet rolleri, güç ilişkileri ve karar verme süreçleri, rol ayrımı, paylaşımı incelendiğinde kadının çok lehinde olmayan bir durum söz konusudur. Bu, geleneksel aile kültürünün bir yansıması görünümündedir.

Dizideki kadınların daha çok görüldükleri mekanlar evin salonu ve mutfağıyla sınırlıdır. Nazan, Leyla, Mine, Ayla ve diğer kadınlar evde görüldükleri sürece mutfakta yemek yapar, sofraya kurar, sofraya kaldırır, evin

erkeğine içki getirir, misafir geldiğinde de bu görevi o yapar. Genç nesil Cem'in dışında bu konuda eşine yardım eden yoktur. Çocuklar da bu tür hizmetleri annelerinden beklemektedirler. Zaten kadın eşine hizmet ederken çocuklarını ihmal etmez. Sekreterler iş yapmadıkları zaman, ya dedikodu yaparlar ya da fiziksel görünümüleriyle ilgilenirler. Dizinin üretken kadınları olan doktor ve terzinin kişilikleri çok serttir. Özellikle bir kadının doktorluk gibi yüksek bir mesleki statüde olması, onun cinsiyeti üzerinde, cinsiyetsizleşme veya erkeksi tavır alma gibi bir özellik yüklemiştir. Mesleğinden ve ekonomik bağımsızlığından gelen bir güçle erkeklere olduğu kadar hemcinslerine karşı da üstünlük sağlamış görünmektedir.

Dizideki kadın ve erkek karakterler, yukarıda anlatılan düşüncelere hizmet eden görünümde dirler. En kültürlü, doğru, örnek kişilerden Şükrü'nün bile bakış açısı geleneksel bakış açısının içine sıkışıp kalmıştır. Bu, değişik örneklerle açıklanabilir.

Nazan apartman yöneticisi olmuştur (3 Ekim 1993 "Çatı Savaşları"), Şükrü bundan hoşnut değildir. Evde sinirli bir şekilde kendi gömleğini ütülerken görülür. Nazan'a sitem eder. Nazan, başladığı bir işi yarım bırakmayacağını, bırakıp ta kimseyi kendisine güldürmek istemediğini ve Şükrü'ye kendisine bu konuda destek olmadığını söyler. (Nazan'ın yaptığı iş üretmekten çok, başkalarına olumlu bir imaj bırakma kaygısındanır. Şükrü'nün, bir erkek olarak, desteğine ihtiyacı vardır.) Aralarındaki diyalog şöyle gelişir:

Şükrü- Yok yok, benim tahammülüm kalmadı. Öyle damlarda, kalorifer dairelerinde 18 saat gezinen kadın istemiyorum ben... Zaten şurada akşamdan akşama 2-3 saat birbirimizi görebiliyoruz

Nazan- Ben senin işlerinin uzadığı, eve geç geldiğin zamanlar bir şey söylüyor muyum Şükrü?

Şükrü- O bir iş Nazan.

Nazan- Biz ne yapıyoruz? Hobi mi bu, iş değil mi?

Şükrü- Tamam iş. Bitir şu işi.

Şükrü'nün Nazan'ın bu durumuna karşı çıkmasının nedeni evi ve kendisini ihmal ettiği içindir. Nazan da yaptığını çok önemli bir görevmiş gibi niteler. Bir bakıma bu, kendisini üretken görüp, konumu ile ilgili bir sıçrama yapma isteğidir. Oysa yaptığı iş, evdeki düzenleyici görevinden farklı değildir.

Şükrü bu durumu başka açıdan da yorumlar. Şevket'le ofisinde yaptığı görüşmede bunu şöyle dile getirir:

Şükrü- Sorma abi. Çıldırdı. Bizi unuttu. Varsa yoksa apartman.

Şevket-Mine de öyle. Kulüpte başkan yardımcısı oldu. Her gün bir toplantı, bir ziyafet.

Şükrü- Bırak bırak çalışsın. Evde oturup sana saldırağına... Ben böyle birşey görmedim abi. İktidar hırsı. Zaman zaman karımı tanıyamıyorum. Bu koltuk neymiş abi.

Burada toplumdaki olaylarla da bir paralellik söz konusudur. O dönemde kadın başbakan ve icraatları yoğun bir şekilde gündemdedir. İzleyici, Nazan'ın bu konumuyla, toplumdaki durum arasında bağlantı kurar. Bu paralelliği yansıtan bir başka örnek Sabri bey ve Ayla hanımın konuyla ilgili düşünceleridir. Bunlar izleyiciye hiç yabancı gelmez. İzleyici günlük yaşamında hemen hergün benzer diyaloglarla karşılaşmaktadır.

Sabri- Hanımefendinin icraat gösterisi.

Ayla- Kiskanmayın efendim. Çalışıyor kadın Allah için

Sabri- Çalışıyor ha. Siz de kadın diye tutun bakalım. Göz boyuyor göz.

Ayla- Hiç de değil. Şimdiye kadar ne dediyse yaptı.

Sabri- Yaptı ha. Batırdı apartmanı. Hesapsız kitapsız işler. Kimin cebinden çıkıyor bu paralar.

Ayla- Hesap, hesap. Siz hesapladınız da ne oldu. Boyunuz mu büyüdü?

İzleyicinin bu paralelliği kurmasına diğer kişilerin diyalogları da sağlar.

Cemil- Nazan hanım yeni mi borular?

Nazan-Tabii. Hepsi toptan yenilendi.

Cemil- Ha... Bir yolsuzluk olmasın da. Yenilenme hareketi başladı, Sevim.

Nazan- Ne yolsuzluğu olacakmış terbiyesize bak.

Sabri bey de bu işlerin ne zaman biteceğini sorar. Nazan en kısa zamanda olduğunu söyler.

Cemil- Yarın da bitmezse soruşturma dosyası açalım.

Sabri- Bu iş yarın da bitmezse topluyorum yönetim kurulunu.

Cafer- Çekemiyorlar sizi canım. Vay, kadın yönetici nasıl oluyormuş?

Nazan- Böyle oluyor işte. Siz işinize bakın. Bırakın konuşan konuşsun.

Bunlar, izleyicinin, toplumsal, siyasal ortamda çok sık karşılaştığı durumlardır. Olaylar günlük yaşamda izlediklerinin bir tekrarı niteliğindedir.

Şükrü'nün yukarıda anlatılan, karısını da ilgilendiren konunun dışında erkek-kadın konusunda başka yaklaşımları da vardır.(4 Ekim 1992 "Alman Çivisi"). Ofise bilgisayar alınmıştır. Ergun, yeniliğe karşı bir direnmenin de getirdiği zihniyetle, elle yazmanın daha kolay olduğunu söyler. Şükrü, elle yazmanın bir sürü kırtasiyeyi de barındırdığını, bilgisayar öğrenmenin işi kolaylaştıracağını söyler. (Burada başka bir ileti de izleyiciye ulaşmaktadır.) Aralarındaki diyalog şöyle tamamlanır:

Ergun- Alışmışsınız, Şükrü bey.

Şükrü- Rahat edersin. Şu kızlar çözdü (Sekreterler için). Ergun yok ki bir şey. Üç tane tuşa basacaksın. Bir, iki, üç.

Şükrü, izleyiciye teknolojinin insan yaşamını kolaylaştırıcı yanlarını

iletirken, bunun korkulacak birşey olmadığını, direnmenin gereksiz olduğunu da yansıtır. Ancak bunu kadın-erkek cinsiyetlerini kullanarak yapar. Bir kadının rahatlıkla öğrendiği bu teknolojiyi, erkeğin öğrenmemesini, direnmesini adeta kınar.

Şevket de kardeşi Şükrü gibi karşı cinsle ilgili belli katagorileşmeleri yapmaktan vazgeçmez.

Ergun, Bilge ile ilgili dedikodu yapmıştır. Şükrü sinirlenir. Şevket'e, Ergun'la ve diğerleri ile görüştüğünü söyler (5 Aralık 1993 "Yılda Bir").

Şevket- İyi etmişsin konuşmakla. Yapmasınlar öyle terbiyesizlik.

Benim de kulağıma geldi.

Şükrü- Duymayan kalmamış ki. Ama hep onun (Ergun için) başının altından kalkıyor.

Şevket- Kadın tabiatlı oğlum, bilmezmişin. Bayılır dedikoduya.

Şükrü- Ama abi. 50 yaşında adam, ayıp bu.

Şevket, dedikodunun kadınlara ait bir özellik olduğunu vurgulamış, Şükrü'de bunu reddeder birşey söylemediği gibi, yaşını başını almış bir adamın ayıp ettiğini söyler. O da kadınlara özgü bu kötü özelliği kabullenmiştir.

Şevket'in kadınlarla ilgili başka görüşleri de vardır. Bu görüşlerini yansıtırken, aynı zamanda, toplumda çok yaygın olan bir durumu da izleyiciye

aktarır. Mine, estetik ameliyatı olmak istemektedir, Şevket bunu istemez, bu konudaki düşüncelerini Şükrü'yle paylaşır.

Şevket- Şu fazla yağlarını alacakmış, öyle diyor. Hani kadınlar çektiriyorlar ya şuralarını buralarını. Menepoza girdi herhalde. Manken gibi olacakmış. Varya bunun sosyete bozuntusu arkadaşları kulüpte, onlardan etkileniyor. Bir de para diye demogoji yapıyor. İstemem. Benim için öyle iyi. İstemem orası burası çekilmiş kadın.

Şevket, Mine hakkında konuşurken, kendi karısı da olsa karşı cinsi küçümser bir eğilimdedir. Ayrıca kadınların erkekler için özellikle de kocaları için kendilerine baktıklarını, süslendiklerini düşündüğü için, Mine'nin böyle bir girişimde bulunmasını saçma ve gereksiz bulur. Çünkü o Mine'yi eski haliyle istemektedir. Mine, onun beğenileri doğrultusunda hareket etmelidir.

Kadına bakış açısı, daha alt statüde olan Caferlerde de farklı değildir. Onların yaklaşımı da kendi açıсыndandır. (3 Ekim 1993 "Çatı Savaşları"). Halil, eşini kaybettikten sonra, Cemillere daha sık gelmeye başlar. Kızı Gülsüm ve cemil belli gereksinmelerini karşılamaktadır. Halil, yük olduğunu, bakım, çamaşır için evin bir kadına ihtiyacı olduğunu söyler. Bunun yolu da bir kadınla evlenmektir. Daha sonra kız torununu severken Cafer'le aralarında şu diyalog geçer:

Halil- Git sen de adam mısın? Bir erkek torun yapamadın bana.

Cafer- Ne yapalım babacığım, takdir-i ilahi.

Dizide yer alan bir başka karakterin de yaklaşımı benzerdir.. Ayrım burada da farklı bir görüntüde ortaya çıkar. Sedat, Yavuz ile bir iş anlaşması yapar. Para, Yavuz'dan (Katil) gelir. Yazıhanedeki işlerin yürütülmesinden de Sedat sorumludur. Yavuz ve Sedat iyi bir yerde daire kiralarlar. Yavuz, yazıhaneyi kiralayarak kendine düşen kısmın büyük bir bölümünün üzerinden gittiğini söyler ve Sedat'a diğer işleri devreder.

Yavuz- Bundan sonrasına karışmam. Yazıhane dedin, al sana kız gibi yazıhane.

Görüldüğü gibi hangi düzeyde olursa olsun, farklı yansımalar da gösterse, toplumumuzda erkeğin kadına bakış açısı aynıdır. Bu da dizide yansımış. Bu belki de dizinin yazarının da bakış açısıdır. Çünkü o da bu toplumun içinden çıkmıştır.

Anne-baba-çocuk ilişkilerinin yoğun olarak yaşandığı aile, Şükrülerin ailesidir. Bu hem Şükrü'nün kendi dört kişilik ailesi hem de anne ve babası ile olan ilişkileri için geçerlidir. Şükrü, kendisine ayrı bir ev kurmasına karşın, annesi ve babasıyla olan ilişkilerini koparmamıştır. Özellikle Leyla, hem Şükrü hem de Şevket'ten ilgi beklemektedir. Bu, çalışmanın daha önceki bölümlerinde belirtildiği gibi, aile için karşılıklı bağımlılığın bir göstergesidir. Bu, çocuğun anne babaya bağımlılığı daha sonra da anne babanın yetişkin

evlatlarına olan bağımlılığıdır. Benzer bir etkileşim Halil ve çocukları için de geçerlidir. Ayrıca, kırsal kökenli olmasından kaynaklanan, çocuklarına ekonomik bir değer yükleme ve onları yaşlılık güvencesi olarak görme eğilimi de sözkonusudur. Çocuklar çalışıp babalarına, eve katkıda bulunmaktadır.

Şükrü ve Nazan'ın çocukları ile ilişkisi, birçok aileye göre daha ileri düzeyde olması ve çok şeyi paylaşmalarına karşın yine de, Şükrü ve Nazan kendilerini geleneksel anne baba yaklaşımından kurtaramazlar. Çocukları ile ilişkilerine bakılınca, Şükrü'nün Nazan'a göre daha fazla karar verici bir konumda olduğu görülür. Nazan da daha çok besleme, büyütme ve destekleme eğilimindedir. Ali ve Bilge'nin yetiştirilmesindeki davranış biçimleri talep edici unsurları içerse de, belli bir esneklik söz konusudur. Onların bireysellikleri, çok olmasa da, cesaretlendirilir. Ama bütün bunlar da aralarındaki çatışmaları gidermez. Diğer ailelerden farklı, daha kültürlü, olaylara daha geniş bakmaya çalışan Nazan ve Şükrü, çocuklarıyla zaman zaman değer çatışmalarına girmek zorunda kalır. Ali daha küçük ve kendilerine muhtaç olduğu için,. Bilge ile çatışmaları daha fazladır. Bu aşağıdaki örneklerle açıklanabilir:

Aile, her zamanki gibi sofradadır. Kahvaltı etmektedirler (4 Ekim 1992 "Alman Çivisi"). Bilge, Nazan'dan para ister, Nazan da Şükrü'den almasını söyler.

Bilge- Valla bu son. Çalışıyorum artık. Dublaj, reklam, ne bulursam.

Şükrü- O... yeni mi bu?

Bilge- Yok, baba. Annem söylemedi mi? (Herşey önce annesiyle paylaşılır. Anne aktarıcılık görevini iyi yapmamıştır).

Şükrü- Bizimle konuşulmuyor böyle şeyler her nedense.

Bilge- Ayaklarımın üstünde durmak istiyorum artık baba.

Şükrü- Bas kızım bas.

Bilge- Alay etme baba. 22 yaşındayım ben. Bundan sonra senden para almamaya kararlıyım.

Şükrü- O... Dehşet (sinirlenmeye başlamıştır)

Bilge- Kendi paramı kendim kazanmalıyım.

Diyalog sürer Ayrıca Ali'nin istekleri de girince, Şükrü iyice sinirlenir, sıkıntı başlar.

Şükrü- Bu kuşaklar böyle Nazancığım. Akıllarına ne takmışlarsa o.

Bilge- İyi para kazanırsam, kendime bir ev tutabilir miyim?

Şükrü- Ha... Nazan, yanlış duymadın değil mi? Ev mi dedi?

Bilge- Evet baba, ev.

Şükrü- Ev tutacaksın ha... Bağımsızlığını ilan edeceksin.

Bilge- Biraz öyle baba. Kötü bir şey mi?

Nazan- Bu ne cesaret kızım?

Bilge- Ne cesareti, anne?

Şükrü- Tamam kızım, özgürsün. Ev aç, işe gir, koca bul, bize sorma, ne yaparsan yap.

Burada Şükrü ve Nazan'ın değerler arasındaki çelişkileri ortaya

çıkılmaktadır. Çocuklarına sevgi vermişlerdir, onlara özgüven aşılamışlardır, ancak koruma içgüdüleriyle onları kısıtlama yoluna gitmişlerdir. Bu, otorite arayışı ve itaatin bir yansımasıdır. Bir yandan Batıya öykünerek modernleşme çabaları, bir yandan da geleneksellik.

Şükrü, konuyu babasına da açar, Hüsnü'nün tepkisi uzlaştırıcı, yenilikleri kabul edici biçimdedir. Ancak. o da Bilge'nin bunu yapabileceğine inanmak istemez.

Şükrü- Bu ne cesaret baba. Bir kız çocuğu evlenmeden ayrı ev açabilir mi? (Ali olsa izin verecek gibidir).

Hüsnü- Eee... Devir değişti oğlum.

Şükrü- Ne kadar değiştiyse değişti, olmaz.

Hüsnü- Kızdırmak için söylemiştir. (O da kabullenmek istemez aslında)

Şükrü- Bilinçli. Çalışacakmış, para kazanacakmış. Öyle gücüne gitt ki.

(Şükrü'nün otoritesi sarsılıyor) Nazan da dondu kaldı.

Ayaklarının üstüne basmalıymış artık.

Hüsnü- Bırak çalışsın oğlum. Yarın birgün evlenip gidecek zaten. Yaşı olmuş 22. (Bir kız evinden evlenip gider)

Şükrü- Aptal, aptal. O uçuk kaçık arkadaşları giriyor aklına.

Şükrü ile Nazan'ın Bilge ile ilgili dertleri bitmiyor. Neredeyse "Kızını dövmeyen, dizini döver" sözüne inanacaklar, tüm yenilik çabalarını bir tarafa iteceklerdir. Yenilikleri kabul etmiş görünmeye, klasik müzik dinlemek, çevre

ile ilgilenmek, evi orjinal tablolarla donatmak, kitap okumak vb. şeylerle ulaşabileceklerini düşünürlerken, çocukları ile olan ilişkileri (karı-koca ilişkisinde olduğu gibi) onların gelenekselliklerini ortaya çıkarmıştır. Ortada bir ikilem yaşanmaktadır. Bu, dizinin yazarının da ikilemidir.

Yeni olay da Bilge ile ilgilidir (15 Kasım 1992 “Bayat Lokum”).

Bilge ile Ali her sabah evden babalarıyla çıkmaktadır. Bir sabah Bilge, erkek arkadaşının onu alacağını söyler. Şükrü sarsılır.

Şükrü- Kapıdan mı alıyor seni?

Nazan- Laf oluyor kızım.

Bilge- Umrundaydı, terbiyesiz insanlar.

Şükrü, Yaşadığın yere uyum sağlayacaksın bilge. Umursayacaksın.

Burada da şükrü ve Nazan'nın düşüncelerinde bazı çelişkiler vardır. Bir hareketi kendileri için doğru bulurlarken, çevre için yanlış olabileceğini düşünmekte ve bir çifte standart geliştirmektedirler. İkisini dengelemenin uygun olacağını düşünmektedirler. Ancak, bu onların ikilemlerinden biridir.

Bilge ve Osman'ın olaya yaklaşımı ise daha tek yönlüdür. Onlar da kendi yaptıklarının doğru olduğunu düşünmektedirler. Nazan ve Şükrü'nün kaygılarını anlayamazlar. Komşuların dedikodu eylemini saçma bulurlar. Bu düşünce doğrudur aslında ama dizi yazarının asi kimlik yüklediği Bilge'nin ağzından vermesi, izleyicinin bu iletiyi hemen almasını engellemektedir.

Şükrü ve Nazan'ın başka kaygıları da vardır. Kızlarının nasıl birisiyle birlikte olduğu konusunda bilgileri yoktur. Onlarda, bu bilmemenin verdiği sıkıntı da vardır. Osman'ı bir insan olarak merak ettikleri gibi, onun toplumsal konumu da önemlidir onlar için. Osman'ın konumu toplumsal beklentiler açısından pek iç açıcı olmasa da, fotoğraf sanatçısı olması, onların hoşgörüsünün bir nedeni olmaktadır. O kadar yenilikçi, ilerici, kültürlü geçinen insanların damatlarının bu durumunu reddetmeleri çelişkelerini arttıracığı için durumu kabullenirler.

Bilge'nin ailesiyle olan bu çatışmaları dizi boyunca sürer (24 Ekim 1993 "Gizli Düşler"). Bilge, Osman'la evlenip yurtdışında yaşamaya karar verir. Ama kararları anne ve babaya sorulup alınmadığı için, Şükrü ve Nazan bozulurlar ve nikaha gitmemeye karar verirler. Şükrü ve Nazan'ın, anne ve baba olarak yönlendirici rolleri sarsılmaktadır. Şükrü özellikle bunu yediremez kendine. Ergun, onu hep örnek bir baba olarak gördüğünden, kendisiyle ilgili bir işi halledince Şükrü'ye minnettarlığını bildirir:

Ergun- Sizin bu yaptığınız babalık.

Şükrü- Bırak babalığı Ergun. O konuyu hiç açma. Baba olamadık .

Ergun- Efendim, estağfurullah, sizin gibi bir baba.

Şükrü- Ergun, bırak şu baba lafını. Kızıma bile sözümüz geçmiyor baksana.

Sonra kendi kendine söylenir Şükrü- İskele babası. Şükrü bir

başka bölümde, kendisini “para babası” olarak nitelemişti (15 Kasım 1992 “Bayat Lokum”).

Bu durumla ilgil son örnek, aile meclisinin toplanması ile ilgilidir. Şükrü'nün bütün ailesi toplanır, durumu tartışmak için. Kendilerinden daha büyük olan insanlardan fikir alacaklardır. Onların da düşünceleri farklı değildir.

Şevket- Olay olmuş bir kere. Kararlarını vermişler.

Leyla- Büyüklere danışmak yok mu? Valla kız haklı (Nazan için).

Bende gitmeyeceğim nikaha.

Hüsni- Haydaa... Sen de yangına körükle gitmesene şimdi.

Çocuklar, biz niye sessiz, sakın konuşmuyoruz?

Ali- Konuşamazsınız dede. ben sizi hiç öyle görmedim.

Özgüvenli, özgür yetiştirilen Ali, kendi düşüncelerini söyleyince tepki alır. Özgürlük, büyüklerin koyduğu sınırlar içindedir.

Şevket- Karışma lafa oğlum. Bir dakika büyükler konuşuyor burada.

Ali- İyi. Biz düşüncelerimizi söylemeyecek miyiz?

Şükrü de müdahale eder ama sonra belki de çelişkisinin farkına varır ve olayı başka bir yöne çeker.

Şükrü- Sen de baba ol görürsün şimdi konuşmak kolay.

Nazan- Bunlar içir herşey kolay.

Bu tür olaylar ve tartışmaların sonunda Şükrü ve Nazan'ın modern anne-babalığı ve kültürlüğü de sarsıntıya uğrar. Geleneksel yapı içinden henüz kurtulamadıkları görülmektedir.

2- Toplumsal Yapıdaki Gelişmelerle İlgili Yansımalar ve Yeni İletiler

Dizide toplumsal yapıdaki bazı gelişmelere, olaylara paralellik görülmektedir. İzleyici içinde yaşadığı toplumsal ilişkileri, siyasi, ekonomik, kültürel gelişmeleri ya doğrudan ya da imalı bir şekilde alabilmektedir. Dizi bu açıdan çok fazla ileti ile doludur. Bu iletiler, “Bakın içinde yaşadığınız toplum bu” der gibidir. Dizide ayrıca toplumsal kurallar, roller, ilişkilerle ilgili yeni iletilere, başka bir deyişle olması gereken iletilere de rastlanıyor. Dizi sonunda bir takım derslerle de karşılaşılıyor. Bu dersler dizinin tümünden çıkabildiği gibi her bölümde rastlanılan küçük ayrıntılarda da vardır. Bunları sunmayı da çoğunlukla dizinin karakterleri üstlenmiştir. Karakterler kendilerine uygun bir iletiler sunarlar topluma.

Gerek yansımalar gerekse yeni iletiler aşağıdaki örneklerle açıklanabilir:

Bir önceki bölümde verilen Nazan'ın yöneticilik örneği burada da belirtilebilir. Ancak, tekrar durumuna düşmemek için burada, diyalogların detayına inilmeyecektir. Nazan'ın bu konumuyla, bir kadın başbakanla yönetilme dönemlerinin yansımalarını görmek olası. Dizide bu, daha çok,

insanların bu konudaki yorumları ve buna karşılık geliştirdikleri yıpratma politikalarını verme biçiminde olmuştur.

Toplumumuzda yaşanan promosyon çılgınlığı da bir diğer konudur. Dizinin birkaç bölümünde bu olgu farklı yönlerden ele alınmıştır. Apartman sakinlerinin hemen hepsi kupon veren gazeteleri almaktadır. Bunun yapımcılar tarafından yapılmasının iki nedeni olabilir. Birincisi, bu gazetelerin herkesim insan tarafından okunması ve farklı gazete vererek bir takım polemiklere yol açmamak. İkincisi de promosyon olayını vurgulamaktır. Bu çalışma her iki yaklaşımı da dizi için kabul etmektedir.

Apartman sakinleri sabahları kuponlarını kesilmiş olarak bulurlar. Tepki verirler. Tepkileri kuponlarının kesildiği veya gazetenin o halinden hoşlanmadıkları içindir. Kuponları kesen de Cafer dir. Cafer, bakkala gittiği zaman kuponların da peşindedir. Bu, bir an evvel ve kolay yoldan birtakım şeyleri elde etmek isteğinden kaynaklanır. Ayrıca, gerçek yaşamda zor elde edilebilecek bazı şeylere (Diziyle ilgili bölümlerin incelendiği dönemde, ev ve araba verilmekteydi) bu yolla ulaşabilecektir. Toplumdaki diğer üyeler gibi Cafer'in de umudu kuponlardadır.

Cafer- Ah dayalı döşeli bir daire çıkacaktı ki, kapıcılık mı yapar Cafer.

Bakalım şans, kısmet, belki araba maraba çıkar (4 Ekim 1992

“Alman Çivisi”).

Toplumda bir takım kelimeler de toplumsal iletişimdeki yerini almıştır. Bu kelimeler temsil ettikleri şeye daha abartılı anlamlar yüklemekte ve bu abartılar toplumun hemen her kesiminde yer almaktadır.

Cafer'in kayınbiraderi çakmakçılık yapmaktadır. Cafer, onun sessiz bir biçimde durmasından hoşlanmaz. Kendisini duyurması için sesini yükseltmesini söyler.(Tıpkı şu anda içinde bulunduğumuz durum gibi)

Cafer- Böyle dikilmekle olmaz. Varlık göster müşteriye. Süper diyeceksin. Süper gaz, böyle göreyim.

Toplumumuzda da, insanlar artık yaptığının içeriğiyle değil, kendileri ve yaptıkları işi biçimsel sunumlarıyla değerlendirilmektedir. Bir şeyin ambalajı çoğu kez, içindekinden daha fazla önem kazanmaya başlamıştır.

Bunun bir başka örneği de Sedat ve Yavuz'un yeni kurdukları işle ilgilidir. Sedat şirketle ilgili önerilerini Yavuz'a söyler (15 Kasım 1992. "Bayat Lokum").

Sedat- Sekreter tutalım.

Yavuz- Ooo... birader sen imparatorluk mu kuruyorsun?

(İmparatorluk kelimesi dizide pek çok kere dizideki karakterlerin ağızından farklı olaylar içinde geçer. Bu çalışma açısından, bu yaklaşım, geçmişteki şaşalı döneme bir özlem olarak yorumlanmaktadır).

Sedat- Lazım abi. Telefonlara o çıkacak. Olmaz öyle müşteriyle hemen konuşmak. Biraz meşgul çalacak bekletecek. Şöyle yüksek okul mezunu olsun, dil bilsin.

Yavuz-Başka.

Sedat- Başka, bilgisayar alacağız herhalde.

Yavuz- Bilgisaray. Aman neyse vatandaşın dili dönmedi. O olmadan olmuyor mu?

Sedat- İster abi. Artık bilgisayarsız firma yok.

Sedat fiyatını söyleyince Yavuz itiraz eder. Ancak, Sedat onu ikna etmeye çalışır.

Sedat- Bunlar demirbaş. Bir de fax aldın mı. Fax bizim elimiz, ayağımız. Ver numarayı tak Azerbaycan tak Almanya...Arabasız olmaz bu işler. Bak ben sana ne ihracat yapıyorum. Liste başı olacağız ekonomi sayfalarında.

Yine bu konu ile ilgili aralarında geçen bir diyalog (6 Aralık 1992 “Seçim Heyecanı”):

Sedat- Bir açılış kokteyli yapalım be abi.

Yavuz- Kokteyl mi? Birader sen de iyice sosyete oldun ha.

Sedat- Ne sosyetesini abi, gerekli. Toplayalım bizim çevreden iş adamlarını. Tanıtmalı bizim firmayı. Bu işlerde hava atacaksın

Yukarıdaki örnekte de olduğu gibi, önce ambalaj tamamlanacaktır; sonra da içindeki açılıp gösterilecektir. İçindeki önemi ambalajın ne kadar iyi yapıldığıyla ölçülecektir.

Toplumumuzda yer alan yeni eğilimlerden biri de çevre duyarlılığıdır. Dizide çevreye duyarlılık, daha çok, en genç kişilerden Ali ve kültürlü bir kişilik sergileyen Nazan tarafından sergilenmektedir. Çoğu zaman iletiler yoğun ve didaktik bir üslupla verilmektedir. Burada hem toplumda var olan bir durumu göstermek hem de bunun olumlu bir şekilde yayılmasını bu iletilerle sağlamak söz konusudur. İletiler apartmanın girişinden itibaren başlar. Apartmanın girişinde, kapıcının oturması için yapılan küçük odanın duvarında bir poster vardır. Bu poster “Herkes 7 ağaç” kampanyası ile ilgilidir. Dizide özellikle gösterilmez ama yaşamın doğal bir parçası olarak, karakterler onun önünde konuştukları veya önünden geçtikleri zaman, izleyicinin gözüne çarpar (5 Aralık 1993 “Yılda Bir”).

Ali ile Nazan’ın arasında geçen bir diyalogla da “çevre” olayı vurgulanır (15 Kasım 1992 “Bayat Lokum”). Ali eve biraz geç gelir. Nazan neden geçtiğini sorunca Ali de çevre toplantısına katıldığını söyler. Yönetim kuruluna da seçilmiştir.

Nazan- Aferin, anlat

Ali- Toplandık. ağaç falan dikeceğiz. Evlerde doğal gaz konusu da tartışıldı.

Nazan- Ya... Babana da söylüyorum, hiç oralı değil.

Ali- Anne, bu kömürlü kaloriferler var ya felaketmiş. Sentetik atıklar, egzoz gazları...

Nazan- Hava kirliliği neden oluyor oğlum.

Ali- Velilerden de yardım istiyorlar çalışırmısın anne.

Nazan- Seve seve.

Ali- Anne, biz farkında olmadan yavaş yavaş ölüyor muyuz?

Nazan- Öyle oğlum, zehirleniyoruz işte. Görmüyor musun bacalardan çıkan dumanları?

Konu ile birçok bilgi izleyiciye kısa bir diyalogla aktarılmıştır.

Aynı iletiler bir başka bölümde de söz konusudur. Bu sefer Nazan çevresindeki insanları da uyarmaya çalışmaktadır. Bunlardan biri de, uç bir örnek, katı, inatçı Sabri beydir (5 Aralık 1993 "Yılda Bir").

Sabri- Mahfolduk efendim. Gün aşırı su veriyorlar, o da çamur gibi.

Nazan- Siz katılıyormusunuz, ağaç dikme kampanyasına?

Sabri- Bizim bütçemiz pek uygun değil. Katılmak isterdik ama...

Nazan- Şikayet etmeyin o zaman susuzluktan filan Sabri bey. 10 milyonluk şehirde ağaç kalmadı. Kesip kesip bina yapıyorlar. Yakında çıkarız yağmur duasına.

Sabri kendi kendine söylenir- Ağaç dikecekmışiz de, yağmur olacaktı. Diksinler efendim, devletin işi ne?

Toplumda görülen bazı yeniliklere de eleştirel bir yaklaşım vardır.

Bunlara tepki gösteren Nazan dır. Bu yeniliklere kendini kaptırıp giden de genç nesil Ali. Nazan'ın uyarıda bulunması gerekir. Çok fazla şey üst üste gelmiştir toplumda. Herşeyin bir ölçüsü olmalıdır. Topluma yarar getirecek şeyler benimsenmelidir. Dizinin iletisi budur.

Ali, evden telefon açmak ister (4 Ekim 1992 "Alman Çivisi").

Nazan- Olmaz. Ablan bir yandan sen bir yandan.

Ali- Of.

Nazan- Of ya... 900 900 bilmem kaç. babanla ben günde iki kez açmıyoruz. Bundan sonra jeton alın, kapattırırım vallahi.

Ali- O.... yandık.

Yine bu olayın devamında Ali, televiyon izler. Yeni bir kanalın test yayınıdır.

Nazan- Buramıza geldi (elini ağzına götürür). Yeter artık, buramıza kadar test olduk.

Ali'nin bir başka merakı daha vardır. Nazan'ın bunlara da bakış açısı eleştireldir (25 Ekim 1992 "Uyum Çalışmaları").

Nazan- Ali, ders çalış.

Leyla- Sık boğaz etmeyin, çalışır.

Ali odasına giderken

Nazan- Müzik dinlediğini görmeyeyim. Açıyor avaz avaz o yeni radyoları.

Para kazanma yolları toplumumuzda çoğaldıkça insanlar da onu pek çok değerün üstünde bir yere yerleştirmiş ve “en kısa yoldan, en karlı nasıl para kazanır, paramı çoğaltırım” diye düşünmeye başlamışlardır. Son zamanlarda yaşamımızdaki yerini ön sıralara çıkaran kurum Borsadır. Televizyon, gazete gibi kitle iletişim araçları sayesinde, ekonomiye ayrılan bölümlerin de çoğalması nedeniyle, borsa ile ilgili her türlü bilgiyi almak da kolaylaşmıştır. Çoğu insan elindeki parayı, riskli olduğunu bile bile borsaya yatırıyor. “Kazanmak için riski göze alacaksın” düşüncesi zihinlerimize yavaş yavaş yerleştiriliyor.

Raşit, Cem’in ofisinde oturmaktadır. Özge ve Nimet’i sorar (4 Ekim 1992 “Alman Çivisi”).

Cem- Borsaya gittiler

Raşit- Nasıl karlı mı borsa bugünlerde?

Cem- Eh, bugünlerde durgun biraz.

Raşit- Aman evlat. Birşey kaptırmayalım da.

Para kazanmak önem kazandıkça Türk Parası’da önemini kaybetmektedir. Yabancı paralar, Türk parasının yerine geçmekte, günlük yaşamın vazgeçilmez öğeleri arasında yerlerini almaktadır. Dizide, bunlara da

değınılır. Bu açıdan dizi, iletiler yumağı görünümündedir

Sabri beyin kayınvalidesi evini dolar üzerinden kiraya verecektir. (14 Kasım 1993 “Yirmi iki Ayar”) İstenilen parayı veren kiracı bulmalarına karşı,n kayınvalide daha manevi değerlerle eve bağılı olduğı ve kiracıları beğenmediğı için evi kiraya vermekten vazgeçer. Bunun üzerine Sabri bey kızar.

Sabri- Reposunu hesaplırsanız ne kaybettiğimizi biliyor musunuz?

3600 dolardan. Bugün 13.000 küsür, yarın 14.000.

Dolarla alışveriş yapan diğler kişiler de Sedat ile Yavuzdur. (Dizide geçen yabancı para birimleri Dolar ve Marktır). (15 Kasım 1992 “Bayat Lokum”).

Sedat- Hanın en iyi dairesini tuttuk.

Yavuz- Öyle de, kira çok pahalı. 1200 dolar.

Sedat- Yok abi, sen piyasayı bilmiyorsun.

Paranın bir başka yatırım yönü de “ev almaktır”. Türkiye’de insanlar gelir düzeylerini arttıramadan, kendilerini aşan yatırımlara girmişlerdir. Küçük küçük tüketimlerle birlikte, zaten az olan paranın yatırım yapılacak alanları aramaktadır.

(4 Ekim 1992 “Alman Çivisi”)

Sedat- Bir araba almak istiyorum. Cem beyler avans verirler mi ki?

Şükrü-Arabayı ne yapacaksın sedat? İstanbul’un bu trafiğinde çalgınlık. (Trafikle ilgili sorun dizide sık sık dile gelmektedir. Dizideki olumlu olumsuz tüm karakterler emniyet kemerini takmakta, kırmızı ışıkta durmakta ve önlerindeki arabayı sollamamaya çalışmaktadır). Ev alın, ev.

Gelir düzeyi bi kadar düşük bir ülkede kolay para kazanmanın yolunu Şükrü açıklar (15 Kasım 1992 “Bayat Lokum”).

Ali- Ben büyüyünce ne olacağım anne?

Nazan- Bilmem oğlum, hiç düşünmedim

Ali- Biraz düşündüm de çok para kazanmam lazım.

Şükrü ne konuştuklarını sorar.

Nazan- Hiç, büyüyünce ne olacağım diye soruyor. Çok para kazanmak istiyormuş.

Şükrü- Ne iş yapacakmış canım. Çok para kazanmak için üçkağıtçılık yapacak (!).

Bu, üçkağıtçılık yollarını bulan bir çok insan olmuştur toplumda. Bu insanların bir kısmı büyük işler yaparken, bir kısmı da küçük işlerle köşe dönme yollarını aramaktadır. Neredeyse, her işin bir mafyası oluşmuştur. Abbas da böyle bir mafyanın, gecekondu mafyasının kurbanı olmuştur. Yıllar önce başlayan ve hala da devam eden göçle kırdan kente gelen insanların yerleşim

yeri olan, siyasiler tarafından da sık sık malzeme yapılan, gecekondu mahalleleri bu kişilerin eline düşmüştür.

Abbas ile Ergun, Abbas'ın yeni kiraladığı evi görmeye gittiklerinde ters bir durumla karşılaşılır (14 Kasım 1993 “Yirmi iki Ayar”).

Abbas- Hakimimize söylesek müdürüm, afedersin, mahkemeye verse buimansızı.

Ergun- Kimi mahkemeye vereceksin, Abbas. Adam yok ki ortalıkta. Almış senden kaporayı. Duymadın mı, senden sonra üç kişiye daha kiralamış.

Abbas- Ben bulurum onu, gırtlığını da sıkırım.

Ergun- Saçmalama Abbas, bunlar çete. Gecekondu mafyası. Seni vururlar vallahi, sen unut o parayı.

Abbas- Boyları devrilsin, nasıl unutturum. Borç aldım patronumdan ben, ne yaparım şimdi.

Ergun- Anlatacağız, Abbas. Ne yapacak. Bu herkesin başına gelebilir. Memleket üçkağıtçılara kaldı. Görmüyor musun, buraya kanun girmemiş (Gecekondu mahallesi için söyler).

Ergun, Abbas'a kaçak gecekondu yapmasını, çünkü ileride seçim olduğunu, herkesin bu fırsatı değerlendirdiğini söyler.

Bu tür örnekler çoğaltılabilir. Daha önceki satırlarda da belirtildiği gibi, dizi iletilerle dolu. Bu, televizyondaki, özellikle Bizimkiler dizisinden sonra yapılan, çoğu dizide görülmektedir. Örn. Hastane, Mahallenin Muhtarları,

Süper Baba, Çiçek Taksi.

Bu bölümde verilecek diğer örnekler komşuluk ve yeni nesildeki değişimle ilgili. Bilindiği gibi dizi bir apartmanda geçmektedir. Apartmanda herkes birbiriyle diyalog kurar, ancak, sıcak ilişkiler yoktur. Herkes kendi dairesindedir. Bir araya geldikleri zamanlar çoğunlukla apartmanla, özellikle de apartman yöneticiliği ile ilgili durumlarla ilgilidir. Hemen herkes birbirinin arkasından konuşur. Herkes bu sağlıksız ilişkilerin farkındadır ancak değiştirmek için bir gayret de göstermezler.

(25 Ekim 1992 “Uyum Çalışmaları”).

Cemil alkol komasına girmiştir. Apartmandaki herkes yardıma koşar ancak, sonra bir kısmı ayrılır. Geriye Sabri beyler, Davutlar ve Halil kalır.

Sabri- Adamı böyle bırakamayız.

Davut- Bekleriz canım. Komşuluk böyle zamanda belli olur.

Sabri- Ya... kalmadı öyle şeyler artık efendim, eskidenmiş. Bakın hepsi çekip gittiler, adam ölüyormuş kimin umrunda?

Halil- Ne güzel söylediniz beyefendi insanlık öldü.

Davut- Ölmüş, ölmüş

Bu tür ilişkilerin zayıfladığı bir diğer ilişki de yeni nesil ile eskiler arasındadır. Genç neslin temsilcisi olan Ali’de bu sık sık görülür ve anne ve babası tarafından doğru olan gösterilir. Örneğin insanlara sabah günaydın

demesi, teşekkür etmeyi bilmesi, saygının unutulmaması, insanlarla kibar konuşması vb. Toplumsallaşmanın da küçük birer yansımasıdır bunlar. Bu aynı zamanda büyüklere de bir iletidir. Bu tür iletiler, dizinin birçok yerinde vardır.

Bölümle ilgili verilecek son örnek ise insan haklarıyla ilgilidir. Dizin birçok yerinde insanların haklarını nerede ve nasıl arayacakları değişik biçimlerde gösterilir. Bununla ilgili örneklerden biri Davut ile Ulrike, Halis'i cezalandırmak için odaya kilitlediklerinde yaşanır (3 Ekim 1993 "Çatı Savaşları"). Bu sefer iletiyi veren Halis tir.

Halis- Bir kere bu sizin yaptığınız işkenceye girer. Bir insanı odasına hapsetmek ne demek biliyor musunuz? Avukat istiyorum. Bu memlekette CMUK var.

Yukarıdaki satırlarda verilen örneklerle ilgili, özet olarak yapılacak yorum da dizideki karakterlerin ağzından alınır.

Sekreter (Demet) saçını boyatmıştır (5 Aralık 1993 "Yılda Bir"). Onu gören Şevket, tanımakta güçlük çeker.

Şevket- Sokakta görsem tanıyamazdım. Bugünlerde herkeste bir değişme merakı, haydi hayırlısı

Yine aynı bölümde başka bir yorumu Hüsnü ve Leyla yaparlar. Deniz kenarında oturmuşlar, bir yandan konuşup bir yandan da güvercinlere

yiyecek vermektedirler.

Leyla- İstanbul'un sembolü.

Hüsnü-idi. Azalıyorlar. Yazık. İnsanımıza sahip çıkamıyoruz ki neredede kaldı.....

Nazım'ın deniz kenarında İstanbul'u seyrederken söyledikleri, üzerinde düşünülmesi gereken başka bir yorumu da beraberinde getirir (4 Ekim 1992 "Alman Çivisi").

"Ey şatafatın, gösterişin beşiği, mezarı. Doğu'nun eski çekici kraliçesi. Marmara'nın mavi kuşağı içinde ölmüş gibi dalgın uyuyan canlı kitle. Ey köhne Bizans, ey koca bunak büyücü. ey bin kocadan arta kalan el değmemiş dul. Güzelliğinde henüz tazeliğinin büyüğü var."

3- Önyargılı Yaklaşımlar ve Stereotipler

Dizide, özellikle, karakterler arasındaki sosyo-ekonomik ve kültürel farklılıkları ve verilen olaylarla, iletileri iyi vurgulayabilme kaygısıyla belli kategorileşmelere gidilmiştir. Bunlar bazen o karakteri veya olayı yerme, bazen o konuda hatayı izleyiciye bildirme bazen de farkında olmadan yapılmaktadır. Bunlardan bir bölümü, karakterlerin özellikleri, ailedeki rol dağılımı ve cinsiyetler arası ilişkilerle ilgilidir. Bu daha önceki bölümlerde değinildiği için, burada değinilmeyecektir. Çoğu bölümde üzerinde durulan

birkaç örnekle diğer durumlar açıklanmaya çalışılacaktır.

Dizide, en fazla önyargıyla yaklaşılabilir ve belli stereotiplemeyi barındıranlar. iç veya dış göç yoluyla İstanbul'a gelenlerdir. Bunların temsilcileri de Cafer ve ailesi, Davut ve ailesi ve Abbastır. Burada hem bilinçli hem de farkına varmadan yapılan kategorileşmeler vardır. Mesleki olarak da en fazla üzerinde durulan sanatçılardır. Ancak sanatçılarla ilgili daha olumlu bir yaklaşım söz konusudur, çünkü iletilerin sonunda onların yüceltilmesi vardır.

Bunlar sırasıyla dizide geçen aşağıdaki örnek olaylarla açıklanabilir:

(4 Ekim 1992 "Alman Çivisi").

Cafer, avantacı, çıkarıcı bir kimliktedir. Alışveriş yaptığı mahalle bakkalından her zamanki gibi komisyonunu ister. Bu da yüz gram peynirdir. Bakkal tereddüt edince tehdit yolunu seçer.

Cafer- İyi geçin benimle iki apartmanın potansiyeli var peşimde.

(İkinci apartman Cafer'in gizlice gittiği apartmandır.) Ayrıca bir de Almancı geldi apartmana, adam Markla alışveriş yapacak. Yüz gram peynir için bozuşmayalım.

Bakkal-Götürün bakalım. Mahalleye ell koydunuz be.

Cafer- O da olacak evvelallah diyeceğiz imparatorluk bayrağını.

(24 Ekim 1993 "Gizli Düşler").

Cafer, bakkaldan alışverişini yapar. Ayrılırken hayırlı işler der.

Bakkal- Bizim işimizden ne olyacak malı siz götürüyorsunuz, siz.

Cafer- Gözün kalmasın. Göttüreceğiz tabii. Bak çocuk birken iki oldu. Kuracağız İmparatorluğumuzu evvelallah.

Benzer örnekler çoğaltılabilir. Burada hem köyden kente göç eden insanlar hem de kapıcılar belli bir kategori içine sokulmaktadır. Cafer ve ailesi, değişimi vurgulamak için yüklenen en belli başlı karakterlerdir. Bazen bu aşırıya gitmekte, canlandırılan tiplerin arasındaki farklılıklar açılmaktadır. Yine benzer bir yargılamadan Halil de nasibini alır.

(4 Ekim 1992 “Alman Çivisi”).

Halil arabasıyla karpuz satmaktadır. Şükürlerin apartmanının önünde bağırmaya başlayınca Sabri bey sinirlenir. Sonra karpuz fiyatlarını sorar. Fiyatı öğrenince daha da aşırıya gider.

Sabri- Soygunculuğa mı çıktınız be. Yaşatmam sizi burada.,

Yine aynı bölümde Sabri bey, Halil ve oğullarını apartmanın kapısının önünde otururken görünce sinirlenir.

Sabri- Ne yayıldınız oralara köy meydanı gibi.

Sabri bey daha önce de aynı şeyi Gülsüm için söylemiştir. Bir başka örnek de, yine ülkemizde kırsal yörelerde çok görülen bir olaydır. Köyün bir

uzantısı olan Cafer ve ailesi de böyle bir durum içinde verilir. Bu hem eleştirici hem de uyarı niteliğindedir. Hüseyin, Davutlara sattığı köpeğin nüfus kağıdı olduğunu söyler. Bunu duyan Cafer şaşırır ve olayı kendileri açısından değerlendirir.

Cafer- Gördün mü Gül? Biz daha kızın nüfusunu çıkartmadık.

Bu tür yargılamalardan Abbas da kendini kurtaramaz. Dizide olumlu bir karakteri canlandırırsa da ve yapılan değerlendirme pek olumlu olmayan birinden gelse de, diğerleriyle bir benzerlik söz konusudur. Abbas'ın bir arkadaşı memleketinden Abbas'ı görmeye iş yerine gelir. Ergun, biraz şirketteki iş trafiğinin aksamasının verdiği huzursuzluk, biraz da Abbas'a karşı ön yargılı bakış açısından dolayı sinirlenir (4 Ekim 1992 "Alman Çivisi").

Ergun- Oh...Memleketten yorganı sırtlayan geliyor.

Ergun'un Abbas ile devamlı tartışmaktadır. Ona karşı çok ön yargılı davranır. yine bir tartışma anıdır. (6 Aralık 1992 Seçim Heyecanı)

Ergun- Kovuldun.

Abbas- Yukarıda Allah var. Kov be. Bir lokma ekmek bulurum.

Ergun- Ha...bulursun. kim alır senin gibi mapushane kaçkınına yanına.

Davut ve Ulrike de bu konuda önplanda olan kişilerdir. Davutlar da,

Şükrüler gibi Almanya'dan gelmişlerdir. Ancak, onlardan farklı olarak apartman sakinleri tarafından "Almancı" nitelmesi yapılmaktadır. Onlar da bunu inkar edecek bir davranış sergilememektedirler. Bu, dizinin yapımcılarının özellikle yaptığı bir ayırım görünümündedir. Toplumda "Almancı" olarak nitelenen kişiler hakkındaki ortak yargılar Davut ve ailesinde de görülür. Ayrıca, Ulrike'nin "Alman Kimliği" ile ilgili aşırı stereotipleme görülmektedir.

Apartmentdakilerin tepkileri, hep "Almancı" denilen kişiler hakkındaki ön yargıların sonucudur. Bu tepkileri de yine en çok Sabri bey verir.

Davutlar, Sabri beylerin üzerindeki daireye taşınmışlardır. Yerleşmeden önce evlerini tamir ettirmektedirler. Ancak apartmanda fazlaca gürültü olur (4 Ekim 1992 "Alman Çivisi").

Sabri- Görmediniz mi efendim adamı? Abut labut. Görgüstüz şeyler besbelli.

Ayla- Kadın Alman mı?

Sabri- Öyle diyorlar. Bir de oğulları var. Mankafa, böyle mel mel bakıyor.

Davutlar aralarında çok sık Almanca konuşur. Aynı şekilde Almanya'da uzun süre kalan Şükrülerde ise ne bir aksan bozulması vardır ne de Almanca konuşurlar. En düzgün Türkçeyle konuşurlar. Davutların Almanca konuşmaları çevrenin tepkisini de çeker. Böyle bir durum onların Türkiye'ye yeni gelmelerinden kaynaklanabilir. Ancak, daha önce aynı

konumda olan Şükrülerde böyle bir şey söz konusu olmamıştır. İzleyicilerin onların Almanya'dan geldiklerini anlamaları için çok şey yapılır. Ulrike ile ilgili genellemeler de çok fazladır. Onu izleyen bir kişi, Almanlarla ilgili belirli düşünceler oluşturmaktadır.. Bu zaten toplumdaki, düşüncelerin bir yansıması gibi. Bunu apartman sakinleri yapmıyor, izleyici o kaniya varıyor. Ulrike kimliğinde, Almanlarla ilgili varılan genellemeler; “katı”, “çok titiz”, “disiplinli”, “maddeci”, “misafir sevmez”, “herşeyi düzen içinde” gibi nitelermelerdir. Apartmanda Sabri beyin tavırlarından titiz, disiplinli diye hoşlanan tek kişi de Ulrike'dir. (Bu en azından önceleri böyledir.) Ulrike, çevresinde olanlara da anlam vermekte güçlük çeker. Bu kültürel farkların yorumlanmasıdır. Bu farklılıklar, Davut ile Almanya'da tanışıp, uzun süre birlikte olmasına karşın, ikisi arasında da zaman zaman vurgulanır.

Dizinin birçok bölümünde, “sanatçı” kavramı ile karşılaşılır. Dizide sanatçı kimliğinde karakterler ve dizideki bazı insanların, bunlar ile ilgili yorumları vardır. Bu yorumlar genellikle olumsuz özellikler içerir. Başka bir deyişle, mesleksel açıdan böyle nitelermeler yapılır. Ancak, dizinin genelinde bu mesleklere karşı bir koruyuculuk da hakimdir. Sanatçı kimliğindeki karakterler, değişimden yanadırlar ve olumlu özellikler gösterirler. Burada toplumda olan yanlış bir yargıyı silme çabası görülmektedir.

Dizide bu konuyla ilgili birçok örnekle karşılaşılır. Aşağıda bunlardan iki tanesi verilecektir:

(15 Kasım 1992 “Bayat Lokum”).

Ergun- Görüyor musun Filiz? Çok beğenmişler. Birlikte kahve bile içmişler. Biz böyle bir kapı bulamadık kendimize. Bordroya bir kişi daha yazılıyor. E... ne olacak baldırı çıplak sanatçı. Baksın Şükrü bey.

(25 Ekim 1992 Uyum Çalışmaları”).

Cem ve Özge'nin evinde, Raşit, Nimet ve Mine, Bilge hakkında konuşurlar.

Mine- Şimdi yeni bir sevgilisi var.

Nimet- O kimmiş? O da diğerleri gibi baldırı çıplak sanatçı takımından mı?

Raşit- Nimetçiğim sanatçı deyip geçme, hepsi kendi çapında bir değer.

Nimet- Aman, aman görüyorum.

Yukarıdaki satırlarda, örneklem olarak seçilen bölümlerin incelenmesi sonucunda çıkarılabilecek yorumlara göre dizi toplumsal iletilerin aktarılması konusunda yoğun bir çaba içerisinde görülmektedir. İzleyici hemen her olaydan, her diyalogdan bir ileti alabilmektedir. Bu iletiler farklı açılardan ele alınabilir. Bunların birincisi toplumsal yapıdaki varolan değerlerin yeniden sunumudur. Bu, sadece olanı yansıtmak olduğu gibi, bazılarının üzerinde de özellikle durulmaktadır. Üzerinde durulan bu değerler, eski, kaybolmaya yüz tutmuş ama toplumsal bütünlük ve gelişme için olumlu bir özellik taşıdığına

inanılan değerler olduğu gibi, yeni, ancak toplumsal yapıda yerini alması olumlu olarak nitelenmiş değerlerdir.

Dizide yer alan bu değerlerle ilgili liste aşağıdaki gibi oluşturulabilir:

- Rahat bir yaşam
- Başarı
- Sosyal kabul
- Aile dūzeni
- Toplumsal yaşama saygı
- Rekabet
- Aile būyūklerine saygı
- Eğitim
- Vatan sevgisi
- Hukuk kurallarına saygı
- Yargıya gūven
- Yurttaşlık sorumluluğu
- Őzgūven
- Otoriteye saygı
- Başkalarına yardım
- İnsan dışındaki diğer canlılar
- evre
- Demokratik dūzen
- Bireysel dūřūncelerin açıklanması
- Toplumsal dūzenin deęiřmesi

- Toplumsal düzeninin muhafazası
- Teknolojik gelişme
- Tüketim
- Prezantasyon
- Modernlik
- Köşe dönme
- Namus
- Komşuluk
- Akrabalık
- Para
- Kadının toplumsal statüsü
- Erkeğin toplumsal statüsü
- Toplumsal kurumlara saygı
- Bağımsızlık
- Yakın çevre dışındakilere güven(sizlik)
- Dünyada ve ülkede olup biteni izleme
- Mükemmellik

Dizi, toplumdaki olayları, yenilikleri doğrudan veya dolaylı yoldan vererek aynı zamanda bir haberci niteliğine bürünmektedir. Bir başka açıdan da ayna görevi görmektedir. Ayrıca toplumsal yapıdaki gelişmeler sonucu gelişen yeni yaşam tarzları ve bakış açıları da dizideki karakterlerin kişisel özellikleri ve gelişen olaylarla vurgulanmaktadır.

Dizide cinsiyetler, sosyo-ekonomik düzey, bazı meslekler ve yabancılarla ilgili belli kategorileşmeler görülmektedir. Cinsiyetle ilgili kişilik, davranış, görünüş ve mesleklerle ilgili bir kategorileşme vardır. Her iki cins de davranış olarak toplumda kendilerine yakıştırılan davranış özellikleri içinde gösterilmektedir. Örneğin kadınlar ev işi, yiyecek hazırlama, çocukların bakımı, tüketim, vücutlarına özen gösterme gibi özellikler barındırırken, erkekler temel harcamalarda karar verme, aile gereksinimlerini karşılama, paranın yönetimi gibi özellikler gösterirler. Görünüş olarak, erkekler de kendilerine dikkat ediyor görünseler de, kadınlar her zaman daha bakımlı, temiz, makyajlı ve iyi giyimlidirler. Mesleki kategorileşmeye bakıldığında da daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, kadınlar kendilerine yakıştırılan meslekler içindedir. Erkekler de daha karar verici mesleklerde prestij sahibi olarak görülürler. Bu özellikleri barındırmayan erkek karakterler olasa da, bunlar da en azından bir meslek sahibi olarak gösterilmektedir. Kişilik özellikleri açısından ele alındığında kadınların daha çok diğerlerinin gereksinimlerine duyarlı, nazik, narin, duygusal, dedikoducu, eşine destek veren, meraklı, korkak, fedakar, sadık, kaprisli, alıngan, bencil gibi kişilik özelliklerini barındırdıkları görülmektedir. Ancak bunlardan yalnızca Nazan tüm geleneksel yapısına karşın izleyicide ilkeli, güçlü, sorumluluklarını bilen, fikirlerini sonuna kadar savunan, iş bitirici gibi erkeğe ait özelliklere sahipmiş gibi gösterilmektedir.. Ayrıca Bilge de bazı benzer özellikleri barındırır. Erkekler ise bunlara ek olarak, daha çok çözüm bulucu, gerçekçi, fevri, yönetici özelliğine sahip, koruyucu, otoriter, bağımsız gibi kişilik özellikleri içerisinde gösterilmektedir.

Dizide özellikle köyden kente göç edenler ile ilgili çok fazla bir şematizasyon söz konusu. Hem onların kimlikleriyle hem de sahip oldukları mesleki konumlarla ilgili. Ayrıca, bir başka göç eden karakter de “Almancı” nitelenmesinden kendini kurtaramıyor. Kendini bunun sınırları içinde buluyor, davranışları ona göre sergileniyor. Buna bağlı olarak yabancı bir ülkeden (Almanya) gelen bir kişi ile ilgili de toplumda geçerli olan o ülke insanı ile ilgili belli niteliler olduğu gibi yansıtılmıştır. Daha esneklik içeren niteliklerle tanıma gayreti görülmemektedir. Mesleki açıdan belli bir ön yargıdan payını alan meslek grubu da sanatçılardır. Ancak bu durum diğerlerinin aksine toplumun görüşü olarak verilen yaklaşımların olumlu yönde çürütülmeye çalışılmasıyla ortadan kaldırılmak istenmektedir.

Ayrıca dizide yer alan karakterler belli toplumsal roller içinde görülmektedir. Bu role bağlı beklentiler gerçekleştirilmektedirler. Gerçekleştiremeyenler, buldukları rol kategorilerinin gerektirdiği gibi davranmayanlar, dizideki diğer karakterler tarafından uyarılmaktadır. Bazen de karakterler değişik zamanlarda, değişik durumlarda, içinde buldukları roller ile ilgili beklentileri karşılayamadıkları varsayımıyla bunalıma düşmektedirler.

V.SONUÇ

Bireyler, gruplar ve sınıflar arasındaki ilişkilerin bir bütünü olarak tanımlanan toplumsal yapıdaki öğelerin bir varlık ve bütünlük oluşturmasında önemli bir etken olan kültür, bir uyum yaratarak normlar, değerler, simgeler ve rolleri topluluğun tüm üyelerine kabul ettirmek ve benimsetmek gibi bir görev yüklenmiştir. Bir nesnelere, eylemler, zihniyetler sistemi olan ve birbirine bağlı çeşitli unsurları barındıran kültür, her toplumda kendini diğerlerinden ayıran özelliklere sahiptir. Böylece toplum içindeki her üye de içinde bulunduğu toplumdaki kültürel kalıpları, topluma uyum sağlayabilecek ölçüde öğrenerek, küçük yaşlardan itibaren bir toplumsallaşma sürecine girmektedir.

Bu süreç içerisinde birçok değişkenle birlikte kitle iletişim araçları da önemli bir rol üstlenmişlerdir. Kitle iletişim araçları ve kültür arasındaki ilişki incelendiğinde, kitle iletişim araçlarının ortak kültürü oluşturma, tamamlama veya değiştirme gibi birçok özelliği barındırdığı görülmektedir. Günümüz koşullarına bakıldığında da, artık kitle iletişim araçlarının ekonomik, teknolojik, toplumsal ve kültürel kaynaklar açısından, geleneksel kültürel kanallardan daha geniş bir etki alanına sahip oldukları yadsınamayacak bir gerçektir. Kitle iletişim araçları içinde hem nitel hem de nicel olarak büyük bir gelişme kaydeden televizyon, kendine özgü anlatım biçimiyle bu yapılanma içinde yerini almıştır.

Televizyonun toplumdaki rolü incelendiği zaman, içinde bulunduğu toplumsal, ekonomik ve siyasi durumdan soyutlanamadağı görülmektedir. Geniş ve farklı özellikteki izleyici kitlesine ulaşmak zorunda olan televizyon, içinde bulunduğu toplumun bir ürünüdür ve varolan toplumsal yapının korunmasını, bu yapının izin verdiği ölçüdeki değişiklikleri de ekleyerek yapmaktadır. Estetik bir nesne olarak, kendi anlatım biçimleriyle kültürü sorgulamakta, birleştirmektedir. Televizyon, ileti sistemlerini ve sembolleri üretirken bunu kendine özgü anlatım biçimlerini sergileyebildiği değişik program türlerinden yararlanarak yapar. Bu program türlerinden biri de dizilerdir. Dizilerin formatları televizyonun yapısal özelliklerine çok uygun olmasından dolayı izleyici algılama, bağlantı kurma gibi durumları diğerlerine göre daha kolay yapmaktadır. Bu dizilerdeki karakterler de izleyici üzerinde belli etkiye sahiptir. Bu karakterler ve yaşanan olaylarla birey değişik insan ilişkileri, sorunlar, tanımlamalarla karşılaşarak kendi içinde bulunduğu dünya hakkında bilgi sahibi olmaktadır.

Türkiye’de, televizyon toplumsal yapıdaki gelişmelere paralel olarak önemli bir yere gelmiştir. Diğer ülkelerle kıyaslandığında henüz yeni sayılabilecek televizyonun toplumsallaşma sürecindeki öneminin kısa bir sürede anlaşılması nicel olarak yapılanmaları da hızlandırmıştır. Bu yapılanmalar içinde yer alan televizyon kanallarında diziler, topluma ulaşmanın en cazip ve kestirme yolu olmuşlardır. Bazı diziler, daha bilinçli ve akılcı bir yaklaşımla, izleyici ile diyalogu daha sağlam temeller üzerine oturttarak popülerliklerini uzun süre korumuşlardır. Bunlardan en önemlilerinden biri, daha önce TRT 1’de daha sonra da özel bir kanalda yayınlanan “Bizimkiler” dizisidir. Çalışma, yukarıdaki görüşleri temel alarak bu diziyi incelemeye değer bulmuştur.

Bu doğrultuda, çalışma, bir takım sorulara yanıt bulabilme amacıyla üç kuramsal bir de çözümleme bölümünden oluşturulmuştur. İlk bölümde, kültür kavramı toplumsal yapıdaki konumu çerçevesinde incelenmiştir. Bu inceleme çerçevesinde kültürler ilgili değişik tanımlamalar, barındırdığı özellikler, unsurlar ve sistemler ele alınarak, toplumsallaşma sürecindeki rolü, normlar, değerler, stereotipler ve rol modelleri temel alınarak tartışılmıştır. İkinci bölümde, kültür ile iletilerin yayılma sürecinde Türk toplumsal yapısı, Batılılaşma kavramı temel alınarak incelenmiştir. Bu inceleme Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet Dönemi sınırlılıkları içindedir. Cumhuriyet dönemi, Cumhuriyet'in ilanından günümüze kadar gelen dönemi kapsamaktadır. İlk bölümde üzerinde durulan değer, stereotip ve rol kavramı bu bölümde de ele alınmış, Türkiye ile ilgili durum araştırmalarla desteklenerek verilmiştir. Televizyonun bu iletilerin yayılmasındaki rolünün incelendiği üçüncü bölümde, öncelikle kitle iletişim araçlarının toplumsal konumuna değinilmiş, daha sonra da günümüzde bu araçlar içinde önemli bir yere sahip olan televizyonun işlevleri ile birlikte, ideoloji, kültür, değer, stereotip ve rol modellerinin sunumu açısından özellikleri değerlendirilmiştir. Dördüncü bölümde de bu kuramsal temellerin yölendirmesi altında "Bizimkiler" dizisi incelenmiştir.

Bizimkiler dizisinin incelenmesi, temel olarak, dizideki karakterler ve bu karakterlerin çevresinde gelişen olaylar üzerinedir. Dizideki karakterler sosyo-ekonomik düzey ve kültürel kimlikleri, dizide gerçekleşen olaylar da toplumsal yapıdaki iletilerin sunumu açısından değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sonucu, özetle aşağıdaki temel noktalar bulunmuştur.

Dizide yer alan karakterler ve sosyo-ekonomik düzeyleri, toplumsal yapıda varolanla paralellik göstermektedir. Dizi özellikle, Cumhuriyet sonrası toplumsal yapıdaki gelişmeleri, bir apartman ve bu apartmandaki aileler çerçevesinde ele almaya çalışmıştır. Bu bağlamda Türk toplumsal yapısının bir mozayiği, bu çerçeve içine oturtulmuştur. Özellikle Batılılaşma süreci içinde yaşanan, doğu-batı, geleneksellik-modernlik ikileminin gerçek toplumsal yaşamda olduğu gibi, dizide de yaşandığı, bunun karakterlerin çelişkileri, çatışmaları ve yaşam tarzlarıyla verildiği görülmektedir. Ayrıca, özellikle toplumsal yapıdaki son gelişmeler dizide, neredeyse toplumsal yaşama paralel bir biçimde sunulmaktadır. Toplumdaki yerleşik değerler ve bakış açılarıyla yeni gelenlerin bir arada kullanılması söz konusudur. Karakterlerin kendi içlerinde ve çevreleri ile olan çatışmaları bu eski ve yeninin bir araya gelmesinden kaynaklanmaktadır. Dizi bilinçli olarak veya olmayarak bunlar üzerine kurulmuştur. Bu gerçek toplumsal yaşamda da, Türk toplumsal yaşamı bağlamında düşünüldüğünde, kaçınılmaz bir sonudur. Yukarıdaki satırlarda da belirtilen, gerçekte dizinin yapımcılarının bunu nasıl bir yaklaşımla yapmaya çalıştıkları ayrı bir çalışma konusu. Ancak dördüncü bölümün başında verilen dizinin senaristinin bir röportajı esnasında belirttikleri, bunun büyük bir ölçüde bilinçli yapıldığını göstermektedir. Ancak, dizideki çalışanların da bu toplumun birer üyesi oldukları düşünülürse, bu iletilerin farkında olmadan verilebileceği de üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur.

Dizi televizyon için geçerli olan gereksinimleri de yerine getirme eğilimindedir. Bunlardan biri olan bilgi edinme ve çevreyi anlama gereksimi bu dizi sayesinde açık bir şekilde verilmektedir. Dizi “işte yaşanan toplum bu”

iletisini vermektedir. İzleyici hem kendisi ve çevresi ile ilgili iletilere rastlarken, hem de başka ilişkiler ve çevreler içine de girmektedir. Toplumsal gereksinimler olan aile, arkadaşlar ve diğer kişilerle ilişkileri güçlendirme gereksinimi de karşılanmaktadır. Özellikle aile ile olan ilişkileri güçlendirme ve aile kavramının önemi bu dizide ağırlıklı olarak yansıtılmaktadır. Ayrıca stresten kurtulma gereksinimi de söz konusudur. Bu, kendi sorunlarından kaçış, dizideki karaktere yansıtış biçiminde olmaktadır. İzleyici, dizi süresince kendi dışında bir dünya içinde olduğu için, bu dünya her ne kadar kendi gerçeklerini yansıtırsa da, bunu biraz da içten içe reddederek , stresten uzaklaşabilmektedir.

Birçok televizyon programı için söz konusu olabilecek bir özellik, bu dizide özellikle geçerli görülmektedir. Burada, biraz da dizideki anlatım tarzının etkisiyle, izleyici bir bakıma “röntgencilğe” itilmektedir. Bunun kaynaklandığı temel nokta, dizinin bir apartmanda geçmesi ve izleyicinin toplumsal yaşamda değişik insan tipleriyle karşı karşıya kalmasıdır. Normal yaşamda, belki de bu kadar tanıma olanağı bulamadığı insanların evlerine girmekte, onların mutfaklarında, salonlarında, yatak odalarında, iş yerlerindeki odalarında izinsiz bir şekilde dolaşmakta, birlikte olmakta, onları gözetlemektedir. Dizideki karakterlerin banyodan çıkmış halleriyle, yemek yeme tarzlarıyla, karşı cinsle birlikteyken kapalı kapılar ardındaki diyaloglarıyla, çocuklarıyla, anneleriyle, babalarıyla olan ilişkileriyle, dizideki diğer karakterlerle ilgili onların haberi olmadığı düşünceleriyle v.b. birçok şeyle izleyici birlikte olmaktadır. Belki de dizinin popülerliğinin bir nedeni de insanın bu merak duygusunu oldukça giderici bir sunum tarzı içinde olmasıdır.

Dizi içerik olarak incelendiğinde birçok “ders”i de içerdiği görülmektedir. Bu dersler toplumsal kurallara uyum, diğer insanlara saygı, anne-babaya saygı, çocuk yetiştirme, karşı cinsle ilişkiler, ahlaki değerleri koruma, düzeni bozmama, toplumsal düzeni koruma, vatani sevme, toplumsal olayları takip etme, toplumun temel değerlerini koruma, yeniliklerden toplum için gerekli olanı alma, devleti sevme gibi konularda olmaktadır. Ayrıca bunlar kadar net görülmesi de temel de yatan başka bir “ders” de, Cumhuriyet ilkelerini koruma şeklindedir.

Dizi, çoğu zaman birçok şeyi aynı anda verme kaygısına düştüğü için izleyici biraz da yorucu olan büyük bir iletiler yumağına sahiptir. Karakterlere bu konuda oldukça büyük bir yük düşmektedir. Aynı durum, Türkiye televizyonlarında gösterilmeye olan diğer diziler için de geçerlidir. Hangi anlatım tarzını seçerlerse seçsinler, mutlaka böyle bir kaygı içine düşmektedirler.

Dizi, gerek karakterleri ile gerekse karakterlerin çevresinde gelişen olaylarla, toplumsal yapının yansıması görünümünde olsa da, geleneksel yanı ağır basan özellikler gösteriyor. Dizide yeni olarak sunulan bir takım kavramlar, adeta törpülenerek eskiye ve kabul görmüş değer ve normlara uygun hale getiriliyor. Sunulan yenilikler, yeni bakış açıları düzeni bozmayacak şekilde var. Başka bir deyişle, muhafaza edilmesi gerekenler ve yeni olarak toplumsal yaşamda yer alması umulanlar seçilmiş bir şekilde sunuluyor. İzleyici bu konuda şartlandırılıyor. Dizi bu bakımdan toplumsal yapıdaki düzeni koruyucu bir görevle, öğretmen görevi de görüyor. Bu sınırlar çerçevesinde kalanlar ödüllendirilerek, bunun dışında kalanlar da cezalandırılarak düzen sağlanıyor.

Ancak bütün bunlarla birlikte, dizinin verdiği başka iletiler de sözkonusudur.. Bu iletiler, toplumsal düzeni koruyucu özellikler gösterse de, toplumdaki huzuru bozmama, insanları bu konuda uyarma, gelenekselliği barındırsa da bunun geriye gitmekle eşanlımlı olmaması bakımından olumlu sinyaller taşımaktadır.

Çalışmanın Sınırlılıkları

Bu tez çalışması istenilen hedeflere ulaşması bakımından, araştırmacı tarafından doyurucu bulunsa da bir takım sınırlılıkları da içermektedir. Bu sınırlılıklar özellikle çalışma alanının tek bir dizinin değişik bölümleri ile sınırlı olmasından kaynaklanmaktadır. Dizinin yaratıcı sürecinden kaynaklanan sınırlılıklar, dizi yazarını çok fazla tekrara sürüklemiş, bu nedenle dizi ile ilgili çözümlemede bazen sınırlı sayıda veri elde edilmiştir. Bu veriler dizinin geneli hakkında bilgiler verse de, bu daha detaylı bir içerik çözümlemesini engellemiştir. Bu durum dizinin kendi yapısından kaynaklanmaktadır. Ancak çalışmayı da bu yönde etkilemiştir.

Daha Sonraki Çalışmalar İçin Öneriler

Bu tezin bakış açısını kapsayan başka bir çalışma, dizilerin sayısını çoğaltarak yapılabilir. Türkiye televizyonlarında yayınlanmakta olan diziler kategorileştirilerek, istenilen kategorilerde daha geniş çaplı hem nicelik hem de nitelik araştırmasına gidilebilir. Ayrıca bu kategorilerin birbiriyle karşılaştırmalı olarak çözümlenmesi de ayrı bir çalışma konusu olabilir.

VI. KAYNAKÇA

- Acar, Feride. "Türkiye'de Kadınların Yüksek Öğrenim Deneyimi."
Türkiye'de Kadın Olmak. Yayına Hazırlayan: Necla Arat. Say
 Yayınları. İstanbul, 1994
- Akçam, Taner . **Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu.** İletişim Yayınları.
 İstanbul, 1992.
- _____. **Türkiye'yi Yeniden Düşünmek.** Birikim Yayınları. İstanbul,
 1995.
- Aktar, Cengiz . **Türkiye'nin Batılılaştırılması.** Çev: Temel Keşoğlu. Ayrıntı
 Yayınları. İstanbul, 1993
- Alemdar Korkmaz ve Raşit Kaya. **Radyo-Televizyonda Yeni Düzen.** TOOB
 Yayınları. Ankara, 1993
- Alley, Robert S. "Television". **Handbook of American Popular Culture.**
 Der. M.Thomas Inge. Volume 1, Westport, Connecticut: Greenwood
 Press. 1978,
- Althusser, Louis . **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları.** Çev. Yusuf Alp
 ve Mahmut Özışık. 3. Baskı. İletişim Yayıncılık. İstanbul, 1991,

Belge, Murat . **12 Yıl Sonra 12 Eylül**. Birikim Yayınları. İstanbul, 1992

_____. "Türkiye'de Günlük Hayat". **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**. Cilt 3-4.

_____. **Türkiye Dünyanın Neresinde**. İkinci Basım. İstanbul. Birikim Yayınları, 1992.

Berger, Arthur Asa . **Media Analysis Techniques**. Beverly Hills, California: Sage Publications. Volume 10. 1982

_____. "Bir Terör Aygıtı Olarak Televizyon." **Enformasyon Devrimi Efsanesi**. Çev. ve Dev. Yusuf Kaplan. Rey Yayınları. İstanbul, 1991,

Berton, Philippe . "İletişim İdeolojisi ve İletişim Araçlarının Gücü". **Medya Dünyası**. Der. Jean Marie Charon. Çev. Oya Tatlıpınar. İletişim Yayınları. İstanbul, 1992.

Bilgin, Nuri . **Sosyal Bilimler Kavşağında Kimlik Sorunu**. Ege Yayıncılık, İzmir, 1994

Bombardier, Denise . "Görüntü Kültürünün Tiranlığı." **Medya Dünyası**. Der. Jean Marie Charon. Çev. Oya Tatlıpınar. İletişim Yayınları. İstanbul.

1992,

Cankaya, Özden . **Türk Televizyonunun Program Yapısı.(1968-1985).**

Mozaik Basım ve Yayıncılık. İstanbul,?

Cantor, Muriel . “Audience Control.” **Television. The Critical View.**Third

Edition. Der. Horace Newcomb. New York: Oxford University Press.

1982,

Cem, İsmail . **Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi.** Cem Yayınları.

Ceulemans, M. ve G. Fauconnier. “Mass Media: The Image, Role, and Social

Conditions.” **Reports and Papers on Mass Communications.** No:

86. Paris: Unesco. 1979,

Chesebro, James W. “Communication, Values, and Popular Television Series.

A Seven Year Assesment”. **Inter Media.** Der. Gary Gumbert ve

Robert Cathcart. New York: Oxford University Press. 1982,

Chomsky, Noam. **Medya Denetimi.** Tüm Zamanlar Yayıncılık. İstanbul, 1993

Carden-Coste, Nathalie . “Televizyon ve Toplum: Tartışmalı Bir Rol.” **Medya**

Dünyası. Der. Jean Marie Charon. Çev. Oya Tatlıpınar. İletişim

Yayınları. İstanbul. 1992,

Cotton Jr, William R. . “Value Modification By The Mass Media.” **Inter Media**. Der. Gary Gumbert ve Robert Cathart. New York: Oxford University Press. 1982,

Cüceloğlu, Doğan . **İnsan ve Davranışı**. Remzi Kitabevi. İstanbul, 1992

“Değerler ve Yaşam Biçimleri Araştırması.” Doğrudan Pazarlama AŞ (DAP) Kasım, İstanbul, 1988. s. 22.

Demir, Ömer ve Mustafa Acar. **Sosyal Bilimler Sözlüğü**. Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992

Dodd, Charley H. . **Dynamics of Intercultural Communication**. Dubuque, Iowa: Wm. C. Brown Publishers. Second Edition. 1987

Dollot, Louis . **Kitle Kültürü ve Bireysel Kültür**. Çev. Özlem Nudralı. İletişim Yayınları, İstanbul, 1991

Duverger, Maurice . **Siyaset Sosyolojisi**. Çev. Şirin Tekeli. Varlık Yayınları, İstanbul, 1975

Eco, Umberto . “Kitle İletişim Araçlarının Art(ırıl)ması”. **Enformasyon Devrimi Efsanesi**. Çev. ve Der. Yusuf Kaplan. Rey Yayınları. İstanbul, 1991

_____. "Göstergebilimsel Bir Gerilla Savaşına Doğru". Çev. ve Der.

Yusuf Kaplan. **Enformasyon Devrimi Efsanesi**. Rey Yayıncılık.

İstanbul, 1991,

_____. **Günlük Yaşamdan Sanata**. 2. Baskı. Çev. Kemal Atakay.

Adam Yayıncılık. 1992,

Ellies, Donald G. ve G. Blake Armstrong. "Class, Gender, and Code on

Prime-Time Television." **Communication Quarterly**. Vol. 37. No: 3.

Summer 1989,

Ergin, Hülya . **Ekranın Büyüsü**. Der Yayınları. İstanbul, 1994

Ergun, Doğan. **Türk Bireyi Kuramına Giriş**. Gerçek Yayınevi. İstanbul,

1991,

Ergüder , Üstün ve diğerleri **Türk Toplumunun Değerleri**. TÜSİAD

Yayınları. İstanbul, 1991.

Erdoğan, İrfan ve Korkmaz Alemdar. **İletişim ve Toplum**. Bilgi Yayınevi.

İstanbul, 1990.

Esslin, Martin. **The Age of Television**. San Fransisco: W.H. Freeman Company, 1982. (Kitabın Türkiye’de yayınlanmış çevirisi **TV Beyaz Camın Arkası**. Çev. Murat Çiftkaya. Pınar Yayınları. İstanbul, 1991)

Fisher, Glenn . “Mass Media Effects on Sex Role Attitudes of Incarcerated Men.” **Sex Roles**. Volume 20. No: 3-4. 1989,

Fiske, John . “Television: Polysemy and Popularity.” **Critical Studies in Mass Communication**. Volume 8. Number 4. December 1986,

Fiske, John ve John Hartley.. “On the Uses of Mass Media for Important Things.” **American Social Review**. Cilt 38. 1973,

_____ . **Reading Television**. New York: Methuen ve Co. Ltd. 1978,

Groombridge, Brian **Televizyon ve Toplum**. Çev. Ayseli Usluata. İstanbul Reklam Yayınları. 41. İstanbul, 1976,

Güvenç, Bozkurt. **Türk Kimliği**. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara, 1993

_____ . **İnsan ve Kültür**. Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979

Hall, Stuart . “Kültür, Medya ve İdeolojik Etki”. Mass Communication ve Society’den çev. ve Der. Mehmet Küçük. **Medya İktidar ve İdeoloji**. Ark Yayınevi. Ankara, 1994

_____. “The Rediscovery of Ideology: Return of The Repressed in Media Studies”. **Culture, Society and The Media**. (Eds) Michael Gurewitch, Tonny Bennett, James Curran and Janet Woollacott. Great Britain: Menthuen, 1984

Halloran, James D. ve diğerleri. **Televizyonun Etkileri**. Çev. Süheyl Gürbaşkan. İstanbul Reklam Yayınları: 28. İstanbul, 1973,

İnalçık, Halil. **Osmanlı İmparatorluğu**. Era Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti. İstanbul, 1993.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem . “Türkiyede Aile Kültürü.” **Çağdaş Kültürümüz (Olgular-Sorunlar)**. Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Yayınları: 2. Cem Yayınevi. İstanbul, 1991

_____. **İnsan, Aile, Kültür**. 2. Basım. Remzi Kitabevi. İstanbul, 1991

Kaplan, Yusuf . **Televizyon**. Ağaç Yayıncılık Ltd. Şti. İstanbul, 1992

Kaya, Raşit . **Kitle İletişim Sistemleri**. Teori Yayınları. Ankara, 1985,

Kazancı, Metin. “Kitle İletişim Olayı İle Yığınların İdeolojik Yönlendirilmesi ve İki Örnek Üzerine Tartışmalar”. **SBF BYYO Yıllığı (1981)**. Ankara, 1982;

Kejanlıoğlu, D. Beybin . “Kamusal Alan, Siyaset ve Siyaset Meydanı”. **Birikim**. Aralık 1994-Ocak 1995

Kellner, Douglas . “TV, Ideology, and Emancipatory Popular Culture”. **Television The Critical View**. (Ed) Horace Newcomb. Third Edition. New York: Oxford University Press, 1982

Kılıçbay, Ali, Mehmet . “Osmanlı Batılışması”. **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**. İletişim Yayınları. Cilt 5. 1985.

Kongar, Emre . **İmparatorluk’tan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**. 7. Basım. Remzi Kitabevi. İstanbul, 1993

_____. **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**. 4. Baskı. Remzi Kitabevi. İstanbul, 1985

_____. **21. Yüzyılda Dünya, Türkiye ve Kamuoyu**. Simavi Yayınları, 1992

_____ . **12 Eylül Kültürü**. 2. Basım. Remzi Kitabevi. İstanbul, 1993.

Krippendorff, Klaus. **Content Analysis**. Beverly Hills, Ca: Sage Publications, 1980

Kural-Alankuş, Sevda . “Türkiye’de Medya, Hegemonya ve Ötekinin Temsili.” **Toplum ve Bilim**. 67 Güz 1995.

Lovdal, Lynn T. “Sex Role messages in Television Commercials: An Update.” **Sex Roles**. Volume 21. Nos. 11/12. 1989.

Lull, James . “The Social Uses of Television.” **Inter Media**. Der. Gary Gumbert ve Robert Cathcart. Newyork: Oxford University Press. 1982,

MacBride, Sean ve diğerleri. “Birçok Ses Tek Bir Dünya”. **MacBride Raporu**. Çev. Ertuğrul Özkök ve diğerleri. Unesco Türkiye Milli Komisyonu. Ankara, 1993

Malinovski, Bronislaw . **Bilimsel Bir kültür Teorisi**. Çev. Saadet Özkol. Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1992

Mardin, Şerif. **Türkiye’de Toplum ve Siyaset. (Makaleler I)** 2. Baskı. Der. Mümtaz-er Türköne ve Tuncay Önder. İletişim Yayınları

_____. **Türkiye’de Din ve Siyaset (Makaleler 3)**. 2. Baskı. İletişim Yayınları. İstanbul, 1992

_____. **İdeoloji**. Sosyal Bilimler Derneği Yayınları. Ankara, 1976,

_____. **Din ve İdeoloji**. A.Ü.SBF Yayınları. Ankara, 1969.

McQuail, Denis . “The Influence and Effects of Mass Media”. **Mass Communication and Society**. Der. James Curran, Michael Gurevitch ve Janet Woollacott. London: Edward Arnold Ltd., 1977.

Meehan, Eilee R. . “Conceptualizing Culture as Commodity: The Problem of Television.” **Critical Studies of Mass Communication**. 3(1986).

Mills, Wright . **İktidar Seçkinleri**. Çev. Ünsal Oskay. Bilgi Yayınevi. İstanbul, 1974

Moles, Abraham A. . **Kültürün Toplumsal Dinamiği**. Çev. Nuri Bilgin. Ege Üni. Edebiyat Fak. Yay. No:21, İzmir, 1983.

Mucchielli, Alex . **Zihniyetler**. Çev. Ahmet Kotil. İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.

Mutman, Mahmut . “Siyasetin Sınırsız Meydanı”. **Birikim**. Aralık 1994- Ocak 1995

Newcomb, Horace M. ve Paul M. Hirsch. “Television As A Cultural Forum.” (Implications For Research). **Mass Communication Riview Yearbook**. Volume 5. 1985

Novak, Michael . “Television Shapes The Soul.” **Television : The Critical View**. Third Edition. Der. Horace Newcomb. New York: Oxford University Press. 1982,

Oktay, Ahmet . **Türkiye’de Popüler Kültür**. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul, 1993.

Ortaylı, İlber. **Gelenekten Geleceğe**. Hil Yayın. İstanbul, 1982,

Oskay, Ünsal. “Kültürün Özellikleri Ve İçerikleri”. **A.Ü. SBF, BYYO Yıllığı**. No: 1, Sevinç Matbaası, Ankara, 1974

_____. **Toplumsal Gelişmede Radyo Televizyon**. A.Ü. SBF. BYYO Yayınları. Ankara, 1978

Özkök, Ertuğrul. **İletişim Kuramları Açısından Kitlelerin Çözülüşü**. Tan Kitap Yayın ve ticaret Ltd. Şti. Ankara, 1985

Parla, Jale. **Babalar ve Oğullar.**(Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri). İletişim Yayınları. İstanbul, 1993

Piccirillo, M.S . “On The Authenticity of Televisual Experience: A Critical Exploration of Para-Social Closure”. **Critical Studies in Mass Communication.** 3 (1986).

Postman, Neil . **Televizyon Öldüren Eğlence.** Çev. Osman Akınhay. Ayrıntı Yayınları. İstanbul, 1994

Potter, W. James . “Adolcents’ Perceptions of The Primary Values of Television Programming.” **Journalism Quarterly.** Vol. 67. No: 4. Winter 1990,

Reep, Diana C. ve faye H. Dambrot. “Effects of Frequent Television Viewing on Stereotypes: ‘Drip Drip’ or ‘Drench’ ? “ **Journalism Quarterly.** Autumn 1989,

Sarıbay, Ali Yaşar . “Türkiye’de Kimlik, Küreselleşme, İslam.” **Türkiye Günlüğü.** Mart-Nisan 1995. Sayı 33

Sarti, Ingrid . “İletişim ve Kültürel Bağımlılık: Yanlış Bir Kavram”. **Kitle İletişiminde Temel Yaklaşımlar.** Der. ve Çev. Korkmaz Alemdar ve Raşit Kaya. Savaş Yayınları. Ankara, 1983,

- Schwartz, Shalom H. ve Naomi Struch. "Values, Stereotypes, and Intergrup Antogonism." **Stereotyping and Prejeduca. Changing Conceptions.** New York: Springer-Werlog. 1989
- Seiter, Ellen ."Stereotypes and The Media".**Journal of Communication.** No: 2. V:36. 1986, Spring,
- Selnow, Garry W . "Values in Prime Time Television" **Journal of Communication.** 40(2), Spring, 1990,
- Sencer, Muzaffer . "Kültüre İlişkin Temel Kavramlar". **Ulusal Kültür.** Kültür Bakanlığı Yayınları. Temmuz, 1979/5, Yıl:2, Sayı:5, Ankara
- Severin, Werner J. ve James W. Tankard Jr. **Communication Theories.** New York: Longman, 1988
- Signorelli, Nancy . "Television and Conceptions About Sex Roles: Maintaining Conventionally and The Status Qua." **Sex Roles.** Volume 21. No: 5/6.
- Skill, Thomas ve Sam Wallace. "Family Interactions on Prime-Time Television: A Descriptive Analysis of Assertive Power Interactions." **Journal of Broadcasting and Electronic Media.** Volume 34. No: 3. Summer 1990

Smith, Henry Clay . **Sensitivity to People**. New York: Mcgraw-Hill Book Company. 1966,

Stewart, L .P. , A.D.Stewart, S.A. Friedly ve P.J. Cooper. **Communication Between Sexes**. Scottsdale, AZ: Gorsuch Scrisbrick. 1990,

Stroebe, Wolfgang ve Chester A. Insko. "Stereotype, Prejudice, and Discrimination: Changing Conceptions in Theory and Research"
Stereotyping and Prejudice. Changing Conceptions. New York: Springer-Verlog. 1989,

Swallow, Norman . **Televizyonun Gerçek Gücü**. Çev. Süheyl Gürbaşkan. İstanbul Reklam Yayınları. 32. İstanbul, 1973

Tamer, Emel Ceylan **Dünü ve Bugünüyle Televizyon**. Varlık Yayınları. İstanbul, 1983.

Tezcan, Mahmut. **Türklerle İlgili Stereotipler ve Türk Değerleri Üzerine Bir Deneme**. A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları. Ankara, 1974

Timur, Taner . "Osmanlı ve Batılılaşma". **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**. Cilt 5. 1985

_____. "Osmanlı Mirası". **Geçiş Sürecinde Türkiye**. Der: Irvin Cemil Schick ve E. Ahmet Tonak. Belge Yayınları. İstanbul, 1992

Toffler, Alvin. **Üçüncü Dalga**. Çev. Ali Seden. Altın Kitaplar, 1981

Tolan, Barlas . “Geleneksel Aileden Çağdaş Aile Yapısına Doğru.” **Aile Yazıları(2). Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme**. Der: B. Dikeçligil ve A. Çiğdem. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Bakanlığı Yayınları. 5/2. Ankara, 1990,

_____ . **Toplum Bilimine Giriş**. İkinci Baskı. Kalite Matbaası, 1978

_____ ve diğerleri. **Sosyal Psikoloji**. Adım Yayıncılık, Ankara, 1991

Toprak, Zafer . “Tanzimat ve Çağdaş Türkiye”. **Toplum ve Bilim**. 46-47 Yaz 1989 - Güz 1989,

Topuz, Hıfzı ve diğerleri. **Yarının Radyo Televizyon Düzeni**. İLAD. İstanbul, 1990.

Türkoğlu, Nurçay . “Toplumsal Değişimde Televizyon İzleyiciliği (Televizyon İzleyen ve İzlemeyen İki Köyde Karşılaştırmalı Alan Araştırma Modeli). **Doktora Tezi**. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul, 1988

TV 7. 24 Aralık 1989. Sayı: 52.

TV 7. 10 Haziran 1990. Sayı: 24.

Uğur, Aydın . **Keşfedilmemiş Kıta**. İletişim Yayınları. İstanbul, 1991

Usluata, Ayseli . **İletişim**. İletişim Yayınları. İstanbul, 1994,

Vergin, Nur. "Toplumsal Değişme ve Türkiye'de Aile." **Aile Yazıları(2)**.
Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme. Der: B. Dikeçligil ve A.
Çiğdem. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
Ankara, 1990

White, Robert A. "Mass Communication and Culture: Transition to New
Pradagm". **Journal of Communication**. (2) 1983,

Williams, Raymond . **Television: Technology and Cultural Form**. Great
Britain: William Collins Sons ve Co. Ltd. Glasgow. 1974

Williams., Robin M. "Values: The Concept of Values". **The International
Encyclopedia of The Social Sciences**. New York: The MacMillian
Company and The Free Press, 1982

Wimmer, D. Roger ve diğerleri. **Mass Media Research**. Belmont, Ca:
Wadsworth Publishing Company, 1983.

Yaktıl, Gürsel. "Sex-Role Stereotyping and Images of Women in Situation and Domestic Comedies on Prime-Time Television" **Yayınlanmamış Master Tezi**. Fort Hays State University, Kansas, A.B.D., 1991, Approved By Willies M. Watt

Yasa, İbrahim . **Türkiyenin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunları**. TODAİE Yayınları, Ankara, 1973

Zemach, Tamar ve Akiba A. Cohen. "Perception of Gender Equality on Television and Social Reality." **Journal of Broadcasting and Electronic Media**. Volume 30. No: 4. Fall 1986